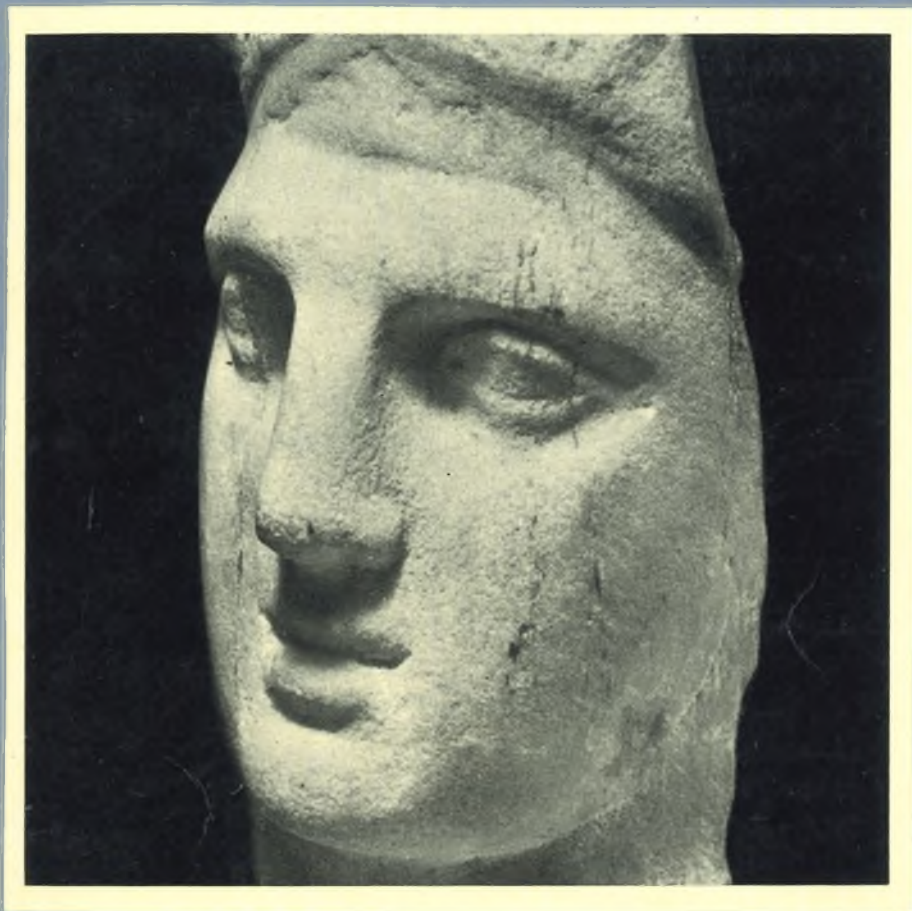


K R O N I K A



ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

LETO VI

1

KRONIKA
ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

VI. letnik Ljubljana 1958. 1. zvezek

Vsebina prvega zvezka:

- J. Šašel: Kipi in reliefi iz Emone — Stran 1
E. Smole: Arhitekturni razvoj koprskе loggie — Stran 15
A. Vončina: Imena ulic v Mariboru — Stran 21
R. Ogrin: Nekaj o neposrednih davkih v XVI., XVII. in XVIII. stoletju — Stran 35
V. Valenčič: Župljani Trnovega pri Ilirski Bistrici zoper laške župnike v XVIII. stoletju — Stran 59

MUZEJSKE NOVICE:

- T. Urbas: Nove razstavne zbirke v Pokrajinskem muzeju v Mariboru — Stran 43

ZGODOVINSKO BRANJE:

- Umetnost baroka na Slovenskem (J. Š.) — Stran 44
Vodnik po Narodni galeriji (J. Š.) — Stran 44
Moščanska kornika 2. 1958 (J. Š.) — Stran 44
J. Orožen, Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola (J. Š.) — Stran 44—45
J. Orožen, Posestna in gradbena zgodovina Celja (J. Š.) — Stran 45
Videm-Krško nekdanj in danes (B. O.) — Stran 45



V 12. I. 1959 / 44

Na ovitku:

Reliefna glava iz Emone

Ureja uredniški odbor
Odgovorni urednik Zvone Miklavič

Izdaja in zalaga: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, sekcija za lokalno zgodovino. Predstavnik Božo Otorepec. Oprema inž. arh. B. Kobè. Tiska tiskarna »Toneta Tomšiča« v Ljubljani. Uredništvo in uprava v Ljubljani, Mestni trg 27/II (Mestni arhiv). Tekoči račun pri Mestni hranilnici ljubljanski št. $\frac{600-11}{609-1-5-75}$ Letna naročnina 400 din, posamezna številka 150 din

K R O N I K A

ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

VI

1958

IZDAJA IN ZALAGA ZGODOVINSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

SEKCIJA ZA KRAJEVNO ZGODOVINO

LJUBLJANA

Uredil uredniški odbor:

DR. PAVLE BLAZNIK, PROF. FRANCE DOBROVOLJC, ANTON FERENC,
PROF. FERDO GESTRIN, PROF. ZVONE MIKLAVIČ, BOŽO OTOREPEC,
DR. SERGIJ VILFAN

Odgovorni urednik:
PROF. ZVONE MIKLAVIČ

Za upravo odgovarja:
JOŽE SORN

Oprema: inž. arh. Boris Kobilc

Tisk: Tiskarna »Toneta Tomšična« v Ljubljani

Klišeji: Klišarna »Ljudske pravice« v Ljubljani

K A Z A L O

AVTORSKO KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- Arko Dragotin*, Vprašanje amfiteatra v Emoni — 96
Curk Jože, Ptujski grad — 57
Mikuž Metod, Ob rojstnem dnevu nove in stare Jugoslavije — 105
Mušič Jurij, Ob štiridesetletnici razpada bivše avstrijske vojske — 146
Ogrin Rafael, Dolenjski kmet v prejšnjih stoletjih — 67
Ogrin Rafael, Nekaj o neposrednih davkih v XVI., XVII. in XVIII. stoletju — 55
Pahor Miroslav, Nastanek apelacijskega sodišča v Kopru — 75
Pahor Miroslav, Oblastni in upravni organi Pirana v dobi Beneške republike — 109
Pivec-Stele Melita, Konrad Stefan — 95
Savnik Roman, Iz zgodovine Postojnske jame I. — 158
Smole Emil, Arhitekturni razvoj koprške loggie — 15
Sašel Jaro, Kipi in reliefi iz Emone — 1
Umek Ema, Kuga na Štajerskem v letih 1679 do 1685 — 80
Valenčič Vlado, Župljani Trnovega pri Ilirski Bistrici zoper laške župnike v XVIII. stoletju — 59
Vončina Anton, Imena ulic v Mariboru — 21
Frišer Sergej, Življenjepisni podatki o baročnih slikarjih in kiparjih Celja, Ptuja in Slovenskih Konjic — 131
Zelko Ivan, Statistika prebivalstva v Prekmurju l. 1698 — 85

MUZEJSKE NOVICE

- Bolta Lojze*, Mestni muzej v Celju — 97
Jarc Janko, Dolenjski muzej v Novem mestu — 149
Knez Tone, Arheološki oddelk Dolenjskega muzeja — 152
Urbas Tončka, Nove razstavne zbirke v Pokrajinskem muzeju v Mariboru — 45

ZGODOVINSKO BRANJE

- Otorepec Božo*, 90-letnica grafične organizacije na Slovenskem 1868—1958 — 100
Otorepec Božo, Josip Wester, Novomeški spomini — 109
Otorepec Božo, Kamniški zbornik 1953 — 100

- Otorepec Božo*, Loški razgledi V., 1958 — 101
Otorepec Božo, Videm - Krško nekdanj in danes — 45
Serajnik Juša, Nace Šumi, Gregor Maček, ljubljanski baročni arhitekt — 100
Sorn Jože, Celjski zbornik 1958 — 102
Sorn Jože, Gotische Fresken aus Slowenien — 102
Sorn Jože, Janko Orožen, Posestna in gradbena zgodovina Celja — 45
Sorn Jože, Janko Orožen, Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola. I. — 44
Sorn Jože, Moščanska kronika 2 — 44
Sorn Jože, Umetnost baroka na Slovenskem — 44
Sorn Jože, Vodnik po Narodni galeriji — 44

KAZALO SLIK

GRADOVI, NASELJA IN PODOBNO

- Celje okoli l. 1680 — 81
Celjska grofija — 97
Ilirska Bistrica — 41
Koprška loggia — 14
Koprška loggia z gotsko biforo — 15
Koprška sodna palača — 75
Maribor, Barvarska ulica — 27
Maribor, Dravska ulica — 24
Maribor, Glavni trg — 22
Maribor, Mesarski prehod — 29
Maribor, Ulica heroja Staneta — 55
Maribor s pristanom (XVIII. stol.) — 82
Piranska občinska palača iz l. 1291 — 115
Piranski mandrač — 125
Ptuj z gradom ok. 1680—1700 — 61
Ptuj z gradom ok. 1680—1700 — naslovna stran
2. številke
Ptuj z gradom konec XVIII. stol. — 65
Trnovo pri Ilir. Bistrici, vas in župna cerkev — 59

ARHEOLOGIJA

- Domačinski nagrobnik — 9
Emonski meščan — 5. 6
Favnova glava — 5
Glava — 9
Glava iz konstantinskega obdobja — 10
Glavica — 11
Herma — 2, 8, 10

Ikarus — 5
 Keltska (?) glavica — 8
 Naturalistično doprsje — 11
 Odlomek Viktorije — 4
 Poznoantični portret — 10
 Reliefna glava boštva (?) — 2
 Reliefna glava boštva (?) — naslovna stran
 l. številke
 Trodelni nagrobnik — 7
 Ženska glava — 5
 Ženska glavica (Afrodita?) — 4

OSEBE

Hochenwart Franc — 140
 Jeršinovič-Löwengreif Josip — 159

KARTE, NACRTI

Dolenjski muzej, načrt muzej. vrta — 151
 Koprška loggia, osnutek za notr. steno — 19
 Koprška loggia, osnutek za restavracijo — 18
 Postojnska jama, načrt rogov iz l. 1748 — 145
 Postojnska jama, načrt rogov iz l. 1854 — 144
 Prekmurje, cerkv.-upr. razdelitev l. 1698 — 91
 Prekmurški distrikt v XVII. stol. — 85
 Ptujski grad, načrt stavbnega razvoja — 59
 Radeče z okolico — 69

UMETNOST

Gallo, dva kipa — 135
 Gallo, Ksaverijev oltar — 135
 Koprška loggia, detajl — 17

Piranski beneški lev iz l. 1291 — 115
 Piranski beneški lev — 127
 Zamblik, dva kipa — 134
 Zamblik, Marija z detetom — 131

RAZNO

Dolenjski muzej, del predzgodovinske zbirke
 — 152
 Dolenjski muzej, detajl razstave — 149
 Dolenjski muzej, kulturnozgodovinski oddelek
 — 150
 Dolenjski muzej, oddelek NOB — 150
 Dolenjski muzej, rimski nakit — 152
 Dolenjski muzej, veža s freskami — 149
 Kapniki po Valvasorju — 138
 Koprška kamnita skrinjica za ovadbe — 77
 Manifestacija v Ljubljani ob prevratu — 107
 Mariborske ulične tablice, 1876 — 25
 Mariborske ulične tablice, 1938 — 50
 Mariborske ulične tablice, 1941 — 51
 Mariborske ulične tablice, 1948 — 52
 Piranska napisna plošča iz l. 1291 — 111
 Piranske dolžinske mere (XV. stol.) — 121
 Piranske količinske mere (XV. stol.) — 119
 Piranski grb (XV. stol.) — 117
 Piranski mestni glasnik — 125
 Postojnska jama, detajl, 1748 — 141
 Postojnska jama, detajl, 1748 — 142
 Postojnska jama, detajl, 1850 — 145
 Postojnska jama, Velika dvorana, 1830 —
 naslovna stran 5. številke
 Tovorniki s konji (XVII. stol.) — 85

KIPI IN RELIEFI IZ EMONE

JARO SASEL

Ni posebno veliko ostankov kipov, s katerimi so se v nekdanjem rimskem, samoupravno organiziranem mestu Emoni (Ljubljani), ponašala stanovanja in grobovi imenitnih meščanov in okoličanov, vendar dovolj, da pričajo o okusu in potrebah časa, ki mu je politični red rimskega imperija ustvaril osnove.

Težko bi bilo vsestransko obdelati emonsko statuarično gradivo in prikazati razvoj kamnoseštva v rimski Emoni; saj mnoge strani antične kulturne zgodovine, ki bi jih bilo treba pri tem za to mesto poznati in upoštevati, niso dovolj raziskane. Tako, na primer, tudi ne umetno-obrtna dediščina starejših dob na teh tleh. Zdaj je možno samo zbrati in tako nuditi doslej neupoštevano emonsko gradivo strokovnjakom, ki se posebej zanj zanimajo, namreč antičnim umetnostnim zgodovinarjem. Ti utegnejo — že po analizi in analogijah z izdelki drugod — priti do bolj ali manj jasnih rezultatov tudi za emonske najdbe, da jih bo mogoče uvrstiti v trden časovni okvir, v neko stilno zaporedje, s čimer bodo barvito ilustrirale duha in okus starih naseljencev ob Barju in spretnost njihovih kamnosekov.

V času prodiranja Rimljanov v vzhodnoalpski svet, v letih 35—15 pred n. št., je bila *Emona* manjše naselje domačinov ilirskega, keltskega ali vénétskega rodu, razmeroma pomembno kot broderska postojanka prekupčevalcev ob plovni Ljubljani. Strateško vrednost naselja ob kratki in nenaporni poti z Apeninskega polotoka čez Kras skozi tesen med Šišenskim in Grajskim hribom v Ljubljani na Balkanski polotok so spoznali Rimljani takoj ob zasedbi. Zaradi skorajšnje politične utrditve nove oblasti na tem področju je bil Emoni dodeljen kolonialni mestni položaj, čigar upravno območje je obsegalo današnjo Gorenjsko, Notranjsko in zahodni del Dolenjske. Lega nove upravne postojanke ob plovni vodi in ob vzhodni magistrali rimskega imperija *Aquileia-Siscia-Singidunum* (Oglej-Sisak-Beograd) je že v teku I. stoletja jela prinašati kolonistom-meščanom vse večjo blaginjo, zlasti njihovi vodilni plasti. Nadaljnje razvoja ni mogel omajati ne vdor

germanskih plemen v drugi polovici II. stoletja po n. št. ne ekonomske pa tudi ne politične krize v teku III. stol. Sicer je postajalo življenje odtlej vse težje in nevarnejše, posebno proti koncu IV. stoletja, v sredini V. stoletja je zadal mestu posebno hud udarec pohod Hunov, toda *Emona* je preživela te čase vsaj kot strateška postojanka, saj je imel *vir spectabilis comes Italiae* (njegova svetlost vojskovodja Italije) moč in namen braniti severovzhodno mejo pred vdori preseljujočih se ljudstev. V njegovem obrambnem pasu je morala *Emona* že geopolitično imeti pomemben položaj. Ko pa je obramba meje propadla, je z njo propadla tudi *Emona*. Ob naseljevanju v VI. stoletju so Slovenci komajda našli kakega prebivalca v njenih obsežnih ruševinah, ki so jih poimenovali z izrazi Mirje, Gradišče, Ajdovščina, Trnovo.

Življenje v teh stoletjih seveda ni potekalo enovito, bilo je podvrženo zakonitemu razvoju, na katerega so, kot rečeno, čedalje bolj vplivali nepreračunljivi politični dogodki. V fazi, ko so ti dogodki — predvsem sovražni vdori v obdobju splošnega preseljevanja — začeli oblikovati vsakdanje življenje pa tudi politični red v Emoni, so bili kamnoseški umetniki nedvomno med prvimi, ki so se umaknili. To je eden izmed vzrokov, zakaj pojema število okrašenih kamenitih izdelkov po vzhodnoalpskem prostoru s IV. stoletjem, ki tedaj tako rekoč tudi dokončno izginejo.¹ Ker sta se torej politični in ekonomski red docela izpremenila in ker je kupna moč denarja padla, medtem ko je negotovost vsakdanjega življenja naraščala — luksuzna obrt pa vedno išče mest z varno blaginjo — zato je na vojaško eksponiranih krajih, ob magistralah, kot je bila italska skozi Emono, zamiralo umetno kamnoseštvo.

Vendar je potek politične zgodovine le en element, ki vpliva na umetnostno snovanje. Njegov temelj ostaja slej ko prej družbena ureditev in ekonomika dobe. Tudi za emonska tla velja, da so na družbenih in ekonomskih osnovah prebivalstva v dobi pred rimsko zasedbo zrastle umetnostne tendence, ki so — v kakršnikoli obliki — proniknile skozi fazo okupacije. Staro prebivalstvo je nam-



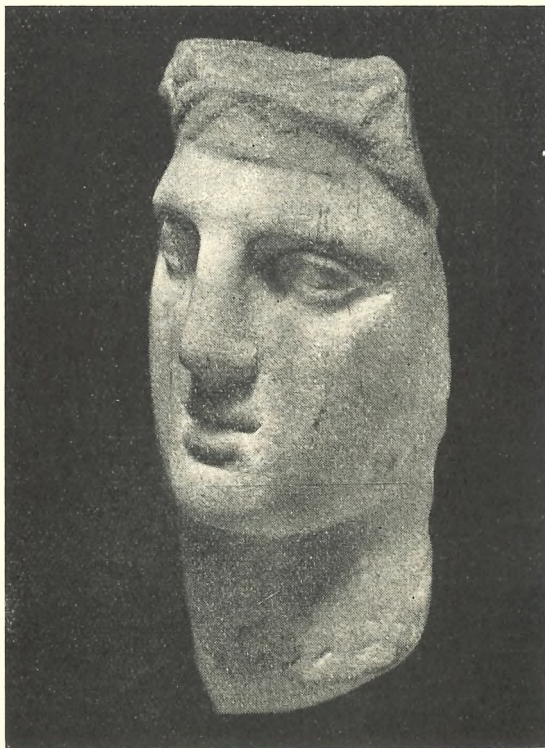
Sl. 1. Herma iz temnosivega apnenca

reč tvorilo tudi po tem izdaleč večinsko osnovo življa v vzhodnoalpskem prostoru. Podobno kot so naseljenci še naprej častili svoja boštva in celo predstave rimskega državnega kulta prilagajali svojim lastnim, tako so nedvomno k temu še bolj težili v likovnem izražanju. Kolikor se zdi to za zgodnjo fazo rimske okupacije zabrisano, gre deloma na račun tujih kamnosekov, ki so prišli in sprva nedvomno prevladovali, in tujih predlog, po katerih so skušali ustrezati željam naročnikov, deloma pa na račun naročnikov samih, ki so se skušali ali nagloma asimilirati ali pa so pripadali etnično tujemu življu.

Ceprav še ni povsem jasno, kateremu plemenu gre prištevati prebivalce Emone in okolice pred rimsko zasedbo, pa je na drugi strani nesporno, da so le-ti že zgodaj bili pod severnoitalskimi vplivi in da so se zaradi bližine trgovske Akvileje mnogo ukvarjali s prekupčevanjem. Posledica tega je

dejstvo, ki ga je zapisal² *Velleius Paterculus* kot veljavno za prvo desetletje po našem štetju: *omnibus autem Pannoniis non disciplinae tantummodo, sed linguae quoque notitia Romanae, plerisque etiam litterarum usus et familiaris armorum erat exercitatio*, torej poznanje latinščine. Dalje je tudi znano porabljanje po rimskih vzorih kovanega denarja. Na razvoj tedanje ekonomike teh krajev pa nedvomno tudi družbenega ustroja je moralo — skratka — to in marsikaj, česar danes ni mogoče v detajlih definirati, močno vplivati. Da je razvoj v resnici tako potekal, dokazuje najbolj dejstvo, da sta *Augustus* in *Tiberius* sklenila v Emoni ustanoviti politično postojanko prvega reda: kolonijo. Rimsko mestno naselje z rangom kolonije je imelo samoupravni *status*, ki je pripadal lahko izključno romaniziranim krajem. Nove družbene in ekonomske osnove, ki jih je prineslo rimsko obdobje, nove možnosti družbenega izkoriščanja, nova proizvodna orodja, drugačne potrebe organizacijskega življenja in drugačna zemljiška razdelitev — ti elementi so namreč polagoma preoblikovali staro osnovo. Pričela se je faza romanizacije, to je: manj kulturnega pa bolj politično-ekonomskega preobraževanja. Domačini so se prilagajali državnim in mestnim institucijam, ker so le preko njih mogli dosegati svo-

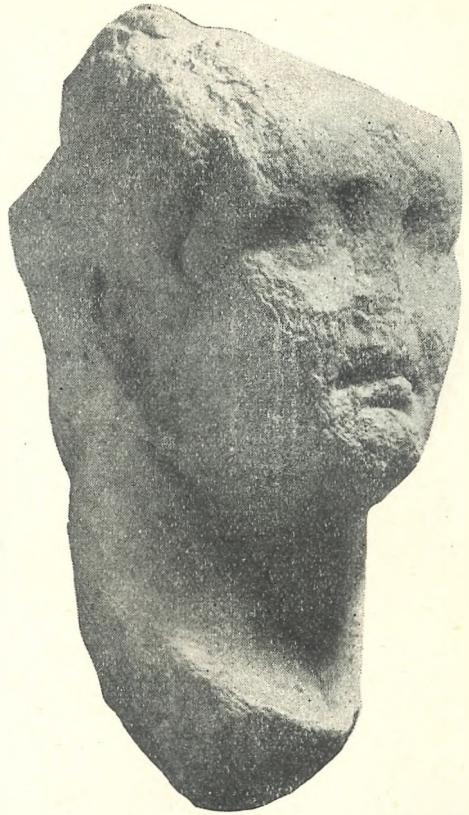
Sl. 2. Reliefna glava boštva (?)



jo pravico, korist. In v tem so bili domačini v emonskem okolju — predvsem seveda rodovni veljaki, rokodelci in prekupčevalci — med prvimi v Panoniji dozoreli in se dvignili na približno stopnjo severnoitalskega človeka, katerega matice so bila mesta *Aquileia*, *Mediolanum*, *Padova*, *Verona*, *Cremona*. Leta 15. po n. št. se jim je pridružila še *Emona*.

Družbeno je bilo življenje v takem mestu, kot je bila *Emona*, v dobi razcveta pestro in ostro klasificirano. Socialno so bili sloji deljeni predvsem na premoženjski in politični bazi. Poklicno je bil v antičnem mestu tak vrvež kot v današnjem, posebno še v današnjem orientalskem svetu: polne roke dela so imeli obrtniki prehrambeno-živilske, gradbene, tekstilne in umetno-obrtne stroke, poljedelci, pripadniki stražne, uradniške in služiteljske službe; še posebno pestrost je vnašala poštna in trgovska služba; obstajala je tudi zdravstvena stroka, obstajali so celo juridični svetovalci, učitelji in svečniki. Vse to je ustvarjalo dobro klientelno osnovo za kamnoseške delavnice.

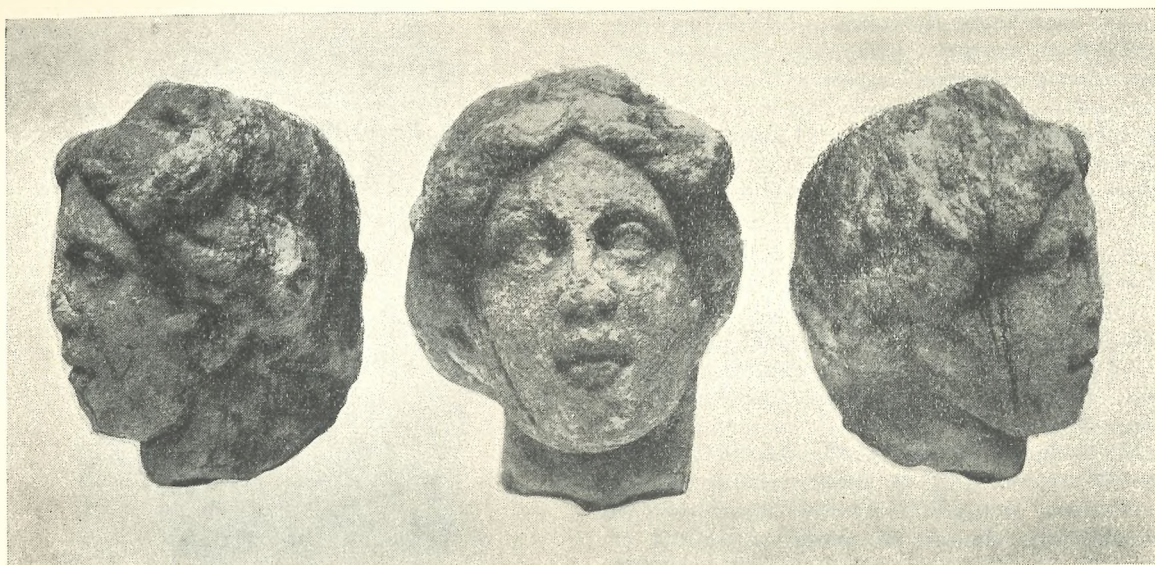
Važen element pri presoji kamnoseških izdelkov je urbanistični razvoj mesta in okolišnih naselij. Estetsko oblikovanje kamna



Sl. 3. Ženska glava

Sl. 4. Ikarus





Sl. 5. Ženska glavica (Afrodita?)



Sl. 6. Odlomek Viktorije

je drugačno v sukcesivno rastočem naselju, v planiranem naselju, v taborišču, v kulturnem središču, v zdravilišču, v upravnem središču, na poštni postaji vaškega značaja. Raznovrstni so nagibi, ki ustvarjajo v ljudeh potrebo in željo po kamnitih izdelkih: templji, grobni spomeniki, religiozna skulptura, monumentalna državna dela. Prizadevanja za lepa javna in zasebna poslopja, za spomenike na pokopališčih ali za bogata pričevanja vdanosti vladarju rimskega imperija so nudila kamnosekom možnosti za uveljavljanje.

Za emonske kamenite spomenike, posebno za nagrobnike, je značilna njih preprostost,

ki je v ostrem nasprotju z veseljem nad bogato plastiko, reliefi in okraski v Celeji in pa z vojaško monumentalnostjo v Poetovion. Premožno prebivalstvo v Celeji je izviralo iz starokeltskega plemstva, v Poetovion iz dosluženega vojaštva, medtem ko so v mestu Emoni bivale predvsem proletarske, oproščenske in razlaščne družine iz Rima in Italije, ki sta jim *Augustus* in *Tiberius* leta 15 po n. št. odkazala mesto z zaledjem kot osnovo za ekonomsko ugodnejše življenje, oziroma kot nadomestilo za zaplenjene posesti v Italiji. Ta krog naseljencev in njihovih potomcev je torej narekoval spočetka mestnim kamnosekom svoj okus, ki se je



Sl. 7. Favnova glava

izražal največ v stari, tako rekoč republikanski preprosti lapidarnosti; čedalje bolj pa ga je oplajala helenistična fantazija, iz katere je prehajal polagoma v sterilno stabilnost orientalskih nazorov ter idej kasne antike.

Material, ki ga je imel emonski kamnosek pri roki, ni bil najugodnejši, in iz raznolikosti uporabljenega gradiva je razvidno, kako je iskal, izbiral, poizkušal. Doslej je znano, da je uporabljal — seveda s pomočjo sužnjev, ujetnikov in kaznjencev pridobljen — kamen iz grajskih in golovških kamnolomov, dalje gliniških, podpeških, morav-

ških, polhograjskih in otoških, pa tudi nekaterih drugih kamnolomov iz Slovenskega Primorja, celo iz Italije za specialne stvari.

Za dobro členitev in razumevanje kamnoseškega dela pa bi bilo — končno — potrebno spoznati in doumeti tehniko dela tedanjih kamnosekov in njihovih sposobnosti, izraznih možnosti, njihove šole, pomožno osebje, intenzivnost njihove zaposlitve, vplivna področja posamičnih šol, orodje. Vse to so danes le želje. Predložene izkopanine, ki jih je doslej dala samo *Emona*,³ pa so kljub pomanjkljivosti našega znanja — bodisi s historičnega bodisi z estetskega vidika — v polni meri vredne ogleda in terjajo študij. Ko jih gledamo, včasih občudujemo in ocenjujemo, smo tisti trenutek v neposrednem stiku z antičnim mojstrom in z antičnim človekom, ki je ta dela naročal in potreboval.

KATALOG⁴

1 *Herma* iz temnosivega apnenca, grobo obdelana kvadratna baza, $a = 22$ cm, višina = 54 cm (slika 1). Bradat, mrk obraz, pogled srep, lasje počesani na čelo. Najdena 1872 na prostoru današnjega poslopja na Rimski cesti 1 (gostilna »Lovec«); hranjena v Narodnem muzeju inv. št. 2471; razstavljena v Mestnem muzeju v Ljubljani.

MZK NF 17, 1891. 239, LZ 110, 1891 n. 144. A. Müllner, *Argo* 8, 1899, 101. J. Klemenc, *Zgodovina Ljubljane I* 1955 p. 200. LD 15. VI. 1956 (*Zgodovina Ljubljane*). J. Šašel, LP 13. X. 1956.

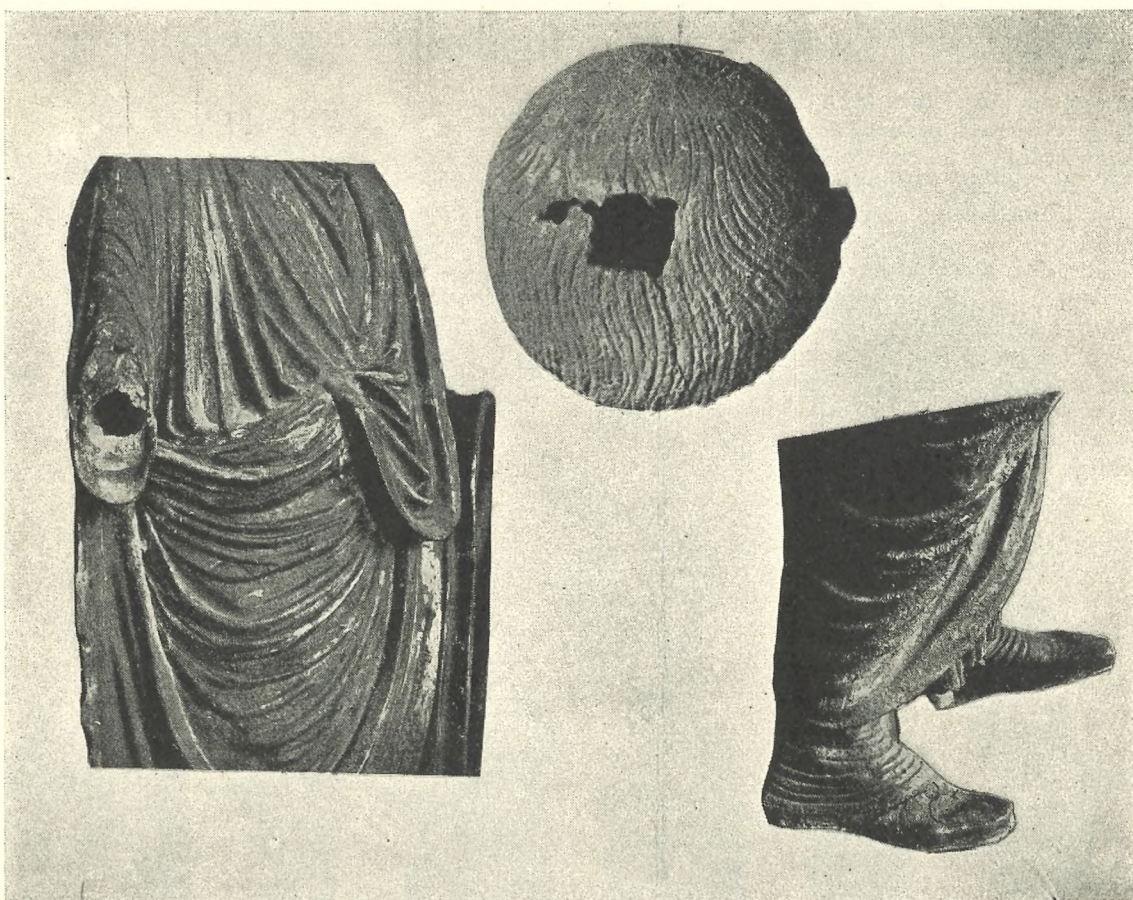
Čemu naj bi delo služilo, ni jasno, prav tako ne, kdaj bi bilo nastalo, vsekakor spada v miselní, predstavní in oblikovni svet staroselcev emon-



Sl. 8. Emonski meščan 1—6: fotografije celega kipa pri 225°, 270°, 315°, 45°, 90° in 180°



Sl. 8. Emonski meščan 7—10: detajl doprsja pri 90°, 180°, 270° in 360°



Sl. 8. Emonski meščan 11: detajl; 12: pogled na glavo od zgoraj; 15 detajl

skega območja. Prim. številne paralele s tako imenovano keltsko plastiko: P. Lambrechts, *L'exaltation de la tête dans la pensée et dans l'art des Celtes*, Brugge 1954.

2 *Reliefna glava boštva* (?) iz belega marmorja, višina = 22,5 cm (slika 2). Verjetno izkopana v Ljubljani; hranjena v Narodnem muzeju (glej akt 61-1933); razstavljena v Mestnem muzeju v Ljubljani.

J. Šašel, *Vodnik po Emoni* (Ljubljana 1955) sl. 13. Id., *LP* 1. XI. 1956 (Emonska plastika)

Odlomek idealizirano podanega obraza z izrazom božanske zamišljenosti je izdelek dokaj spretnih rok, prejkone iz prve polovice I. stoletja.

3. *Ženska glava*, od vremena dokaj izprana, iz belega debelo zrnatega marmorja, višina = 45 cm; odbito zatilje in zgornji levi del glave (slika 3).

Skrbno in mehko oblikovana, neindividualizirana oziroma karakterizirana glava presega prirodne mere. Najdena prejkone v Ljubljani; hranjena v Narodnem muzeju; razstavljena v Mestnem muzeju v Ljubljani. Hadrijansko obdobje.

4 *Ikarus* iz belega marmorja, višina 47 cm, dolžina od prsi do kraja krila = 39 cm (slika 4). Kip je ohranjen do bokov, manjka roka z desnim krilom, odkrušena je leva dlan, delno nadlakt in nos, levo krilo po robu. Pramenasto skodrani lasje upodobljenega padajo na čelo, obrvi so ostro rezane, polno oblikovan obraz je ovalen, helenistično lep. Vleknjeno vzravnana drža ustvarja na prsih napetost, da se vidi usločenost reber ter mišic. Vzporedno nazaj stegnjeni roki držita krili pripravljeni v zamah. Krilo je sestavljeno dvoplastno, peresa niso podrobno izdelana, z žlebastimi vrezi je označena le njih lega; na telo je pripeto s štirimi vezmi. Okoli spodnjega dela vratu ter zgornjega dela prsi je ovita ruta. — Najden 1949 pri urejanju in kanaliziranju parka med Selenburgovo in Wolfovo ulico v Ljubljani; hranjen v Narodnem muzeju, razstavljen v Mestnem muzeju v Ljubljani.

S. Gabrovec, SP 13. VIII. 1949. J. Šašel, *Obzornik* (Ljubljana) 1, 1956, 689 s. Id., LP 1. XI. 1956 (Emonska plastika).

Kip je bil prosto stoječa plastika, sestavni del večje nagrobne arhitekture iz sredine II. stoletja po n. št.

5 *Ženska glavica* iz porjavelega, grobo zrnatega marmorja, višina = 14,5 cm; brada in nos poškodovana (slika 5). Najdena prejkone v Ljubljani, hranjena v Narodnem muzeju; razstavljena v Mestnem muzeju v Ljubljani.

Kodrolasa glavica z jasnim pogledom predstavlja morda Afrodito, katere kip je v II. stoletju krasil kak vrt ali hišno kapelico.

6 *Viktorija*, odlomek iz svetlosivega apnenca, višina = 23 cm; ohranjen samo trup s krili (slika 6). Krilata boginja je tesno prepasana, oblačilo vihrajoče. Najdena 1957 v zasipini 1. emonskega obrambnega jarka pred jugozahodnim vogalnim stolpom obzidja na Mirju; hranjena in razstavljena v Mestnem muzeju v Ljubljani.

Morda predstavlja nastavek h kakemu njej posvečenemu žrtveniku II. stoletja.

7 *Favnova glava* iz brona, višina = 14 cm; notranjost zalita s svincem (slika 7). Živalski elementi so poudarjeno modelirani: pramenasta dlakavost, rogovi, ušesa, medočesne kozlovske gube, potlačen nos, otožen izraz. Najden 1890 ob današnji Prešernovi cesti v območju Kolizeja; hranjen v Narodnem muzeju inv. št. 3615; razstavljen v Mestnem muzeju v Ljubljani.

A. Müllner, *Argo* 9, 1899, 78, 103. Ložar, ZUZ 13, 1936, 77. *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani*, 1931, 63 sl. 35. LD 15. VI. 1956 (Zgodovina Ljubljane).

Karakteristično modeliran obraz boštva gozdnih prebivalcev in varuha pastirjev je služil kot aplika (pri kakem vodnjaku?) kot kaže vertikalno odrezano zatilje.

8 *Emonski meščan*, pozlačen bron, višina = 154 cm (slika 8, 1—13). Upodobljeni je predstavljen v koraku, z levo nogo naprej, desna se opira na prste; na levi roki je z elegantno kretinjo nabral togo, desna roka manjka. Obraz mi-



Sl. 9.
Trodelni
nagrobnik

ren, pogled uprt premo. Kip je bil najden 1836 na prostoru Kazine v Ljubljani, sredi številnih grobnih najdb; hranjen v Narodnem muzeju, inv. št. 2467; razstavljen prav tam (odlitek v Mestnem muzeju v Ljubljani).

Freyer, *MHK* 6, 1836, 112. *IB* 1836 p. 99 n. 86. Hitzinger, *MHK* 11, 1856, 17. Petruzzi, *MHK* 1865, 74. Dimitz, *Geschichte Krains I* 1874, 77. Rutar, *LMS* 1891, 189. *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild: Kärnten und Krain*, 1891, 324 (ilustrativna risba; na ta način je bil kip še večkrat reproduciran). *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani*, 1931, 70 sl. 41. Lehmann-Hartleben, *Die römischen Grossbronzen*, 1927, 400. J. Kastelic, *Likovni svet*, Ljubljana 1951, 190. J. Šašel, *Vodnik po Emoni* (Ljubljana 1955) sl. 12.

Danes deloma poškodovan kip je stal prej-kone v kapelici na grobu ob severni pokopališki cesti, nedaleč obzidja. Po Kastelicu je prikazan sicer italški tip človeka, vendar idealizirano in spada v sredino I. stoletja po n. št.

9 Nagrobnik iz belega marmorja, višina = 246 cm (slika 9). Napisno polje obdajata kanelirana, reliefno pa spiralna stebra. Nad napisnim poljem je v okroglem medaljonu s školjkastim ozadjem doprsje deklice, nad njo, v podobnem medaljonu, žene in v polkrožni vrhnji niši doprsje moža. V zaklinkih delfina. Pod napisnim poljem sled mize z darovi (?). Napis: *L. Claturnius | L. f(ilius) Sabinus, an(n)orum | X et mater ei(us) | Notria C. f(ilia) Maxu(m)a | ann(orum) XXIIIX et fili(a) | eius Claturnia | L. f(ilia) Polit-*



Sl. 10. Herma iz svetlosivega apnenca



Sl. 11. Keltska (?) glavica

ta, annu(c) | ula et mensum | sexs, h(ic) s(iti) s(unt). L. Clat(ur) | nius filio et co(nt) | ubernali quam | et filiae (pos(uit)); prevod: Tukaj počivajo Lucijev sin Lucius Claturnius Sabinus, star 10 let in mati njegova Gajeva hči Notrija Maxuma, stara 28 let ter njena in Lucijeva hči Claturnija Politta, stara leto in pol. Lucius Claturnius postavil (spomenik) za sina, soprogo ter tudi hčerko. Najden 1830 v nekdanjih Žoisovih vrtovih, danes območje vladne palače ob Prešernovi cesti v Ljubljani; hranjen v Narodnem muzeju inv. lap. 83.

CIL III 3858-AIJ 184 s starejšo literaturo; prim. tudi J. Kastelic, *GMS* 21, 1942, 87.

Prva polovica II. stoletja po n. št.

10 Herma iz svetlosivega apnenca, višina = 55 cm; nepravilna pravokotna baza (24 × 17 centimetrov). Grobo oblikovan, stožčasto prirezan kamen, vrhu katerega je s trdimi, vendar karakterističnimi potezami vrezan obraz človeka s povzdignjenim pogledom (slika 10). Najdena v Ljubljani; hranjena v Narodnem muzeju; razstavljena v Mestnem muzeju v Ljubljani.

Kamen spada v prvo polovico III. stoletja in kaže s formo, da miselni in predstavní svet staroselcev še ni zamrl.

11 Glavica — odlomek kipa ali doprsja — iz svetlosivega apnenca, višina = 18 cm (slika 11). Najdena 1933 na prostoru ekonomske srednje šole ob Gregorčičevi ulici v Ljubljani; hranjena v Narodnem muzeju, inv. št. 7004; razstavljena v Mestnem muzeju v Ljubljani.

R. Ložar, *GMS* 14, 1933, 28.

Nekatere stilne poteze: v čelo počesani lasje, izboljšene oči, tog smehlaj in poteze okrog ust, približujejo analogije iz keltskega likovnega ustvarjanja, čeprav je glavico nedvomno izdelala rimsko šolana roka. Čemu bi služila in kaj bi predstavljala, ni jasno, prav tako ne čas njenega nastanka.



Sl. 12. Slabo ohranjena glava

12 *Glava* iz sigastega apnenca, slabo ohranjena, višina = 21 cm (slika 12). Obraz povsem uničen, vidni le pramenasti lasje, brada, ušesa in očesni vdolbini. Najdena prejkone v Ljubljani; hranjena in razstavljena v Narodnem muzeju, inv. lap. 90.

13 *Nagrobnik* iz temnosivega apnenca, višina = 118 cm (slika 13). Pravokotno napisno polje obdaja profiliran rob, nad njim plitva polkrožna niša z doprsji pokojnih, na levi žene z ogrlico, na desni moža; v zaklinkih delfina, ob straneh in med doprsjema rozete. Obraz moža je primitivno skiciran, bradat, lasje počesani na čelo, obraz žene stisnjen, trpek, lasje pokriti. Napis: *D(is) m(anibus) s(acrum). | Ur(sus) Av(iti) | fi(lius), o(bitus) an(norum) | LXX*; prevod: Boštvom posmrtnosti posvečeno. Ur(sus) Av(ito) sin, preminil star 70 let. Najden v Ljubljani (?); hranjen in razstavljen v Narodnem muzeju, inv. lap. 123.

CIL III 3878-AIJ 200 s starejšo literaturo.

Nagrobnik staroselca iz III. stoletja po n. št.

14 *Portretna glava* iz belega marmorja, višina = 28 cm (slika 14). Realistično izdelan obraz z dvignjenim, zamišljenim pogledom. Najdena v preteklem stoletju na nekdanjem posestvu Craginolini ob Zoisovi aleji, to je v območju današnjega vogala Prešernove in Rimske ceste. Hranjena v Narodnem muzeju, inv. št. 2470, razstavljena v Mestnem muzeju v Ljubljani.

K. Deschmann, *Führer durch das Krainische Landesmuseum*, 1888, 121 n. 20. R. Ložar, *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani* 1931, 71 sl. 42. Id., *ZUZ* 13, 1936, 75 ss.

Pričetek III. stoletja.

15 *Herma* iz svetlorjavega peščenjaka, ploščata, višina = 39 cm, dolžina = 35 cm, debelina = 11 cm. Odločen bradat obraz trpkega izraza, pramenasto počesanih las. Najdena v emonski insuli VI na Mirju v Ljubljani; hranjena v Narodnem muzeju inv. lap. 82, razstavljena v Mestnem muzeju v Ljubljani (sl. 15).

LZ 129, 1910 VII 11 n. 154 (Dr. W. S.: Fund einer Herme), cf. *LZ* 129, 1910 VII 19 n. 161 ter 162. W. Schmid, Emona, *fahrbuch f. Altertums-kunde* 7, 1913, 104 s. sl. 29, 30.

Po Schmidovem mnenju predstavlja Herakleja s slemena hiše ter spada v III. ali IV. stoletje. Domače delo.

16 *Glava* iz temnosivega apnenca, višina = 22 cm (slika 16). Rustikalno delo. Najdena v Ljubljani; hranjena in razstavljena v Narodnem muzeju, inv. lap. 89.

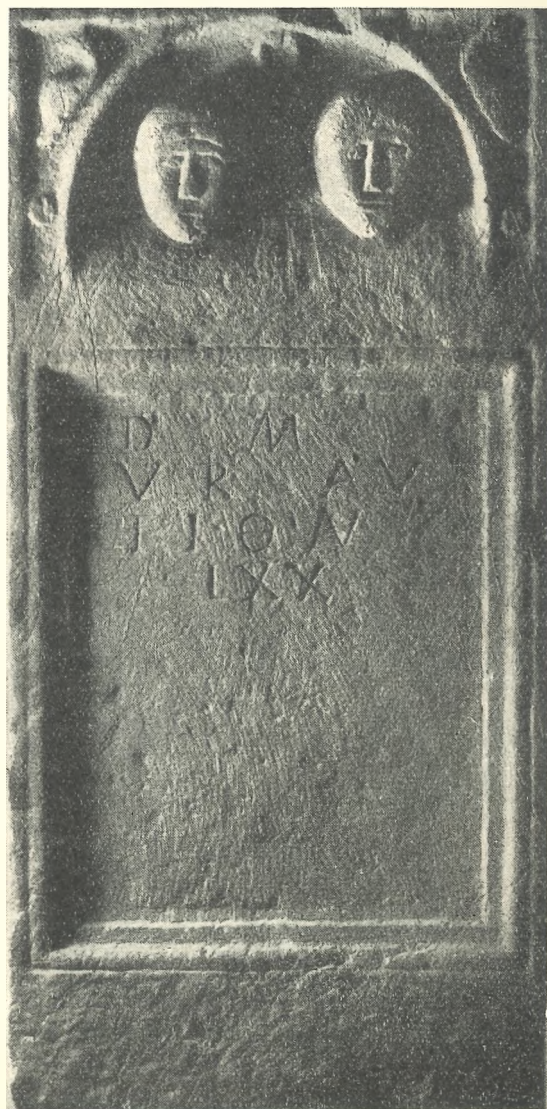
Podoba je nastala prejkone pod vplivom portretov konstantinskega obdobja.

17 *Fragmenti kodrov* nadprirodne figure iz pozlačenega bronca. Najdeni v Ljubljani; hranjeni v depóju Narodnega muzeja v Ljubljani.

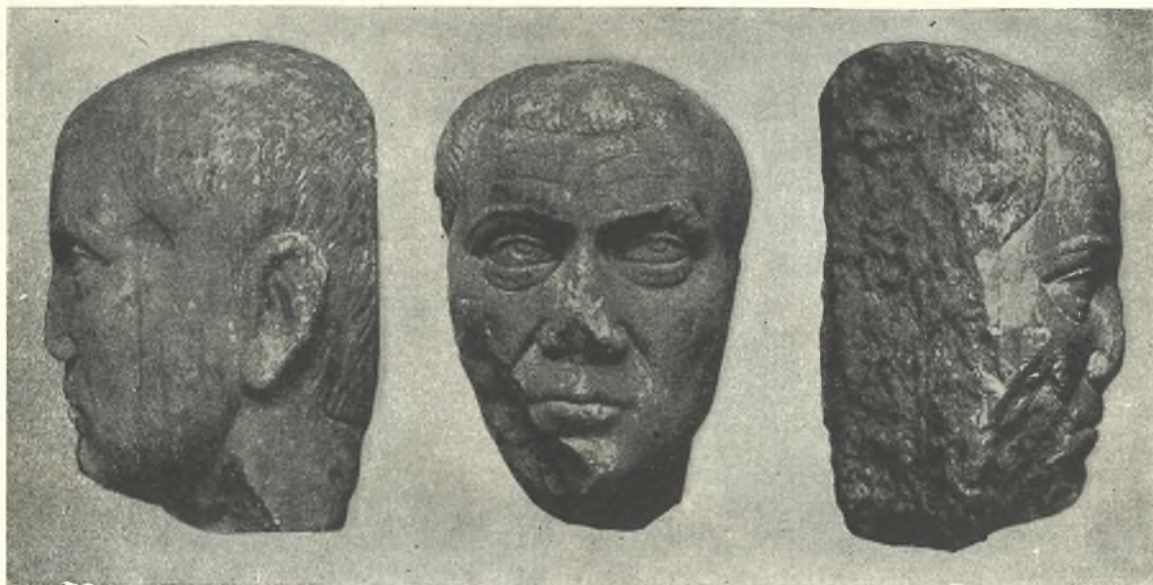
18 *Fragmenti stopal* bronastega kipca. Najdeni 1872 v Ljubljani ob Tržaški cesti, hranjeni v Narodnem muzeju inv. št. 2251, razstavljani v Mestnem muzeju v Ljubljani.

K. Deschmann, *Führer durch das Krainische Landesmuseum*, 1888, 100 n. 5.

19 *Ženski kip* iz marmorja v naravni velikosti; ohranjenih nekaj fragmentov. Najdeni okoli 1890 na prostoru insule XV v Emoni; hranjeni v Mestnem muzeju v Ljubljani.



Sl. 15. Domačinski nagrobnik



Sl. 14 Poznoantični portret



Sl. 15. Ploščata herma



Sl. 16. Glava iz konstantinskega obdobja



Sl. 17. Naturalistično doprsje

W. Schmid, Emona, *Jahrbuch für Altertums-kunde* 7, 1913, 168.

20 *Ženski kip* iz belega marmorja v nadnaravni velikosti; ohranjenih nekaj fragmentov. Najdeni okoli 1890 na prostoru emonske insule XV; hranjeni v Mestnem muzeju v Ljubljani.

W. Schmid, Emona, *Jahrbuch für Altertums-kunde* 7, 1913, 168.

Sporno

21 *Naturalistično doprsje* iz temnosivega apnenca, višina = 31 cm (slika 17). Najdišče je neznano — predmet se je hranil v Narodnem muzeju med emonskim gradivom —; razstavljen v Mestnem muzeju v Ljubljani.

K. Deschmann, *Führer durch das Krainische Landesmuseum*, 1888, 179. LZ 108, 1889 IV 7 n. 88 (S. R.: Die neuen Denkmäler). Staroslav, *Gostilne v stari Ljubljani*, 1926, 41. J. Sašel, *Vodnik po Emoni* (Ljubljana 1955) sl. 14. Prim. B. Saria, *Südost-Forschungen* 16, 1957, 282.

Naturalistično doprsje z delno antičnimi in delno neantičnimi elementi.

22 *Glavica* iz sivega apnenca, višina = 18 cm. Najdena 1933 pri cerkvi sv. Florijana v Ljubljani; vzdana v južno steno iste cerkve.

Steska, S 24. III 1933; 6. II. 1943 št. 29. Anonim, S 15. II. 1943 št. 37. Steska domneva, da gre za rimsko — po njem Karakalino — glavo; anonimni pisec pa, da za svetniško glavico učencev kiparja Robbe.

Izgubljeno

23 *Herma* iz gliniškega apnenca. višina = 46 centimetrov. Kodrolasa, bradata glava. Na stranici herme vrezane črke *dus*, katerih pomen ni jasen. Najdena 1864 v južnem delu Emona; nekaj

časa jo je hranil N. Hoffmann iz Ljubljane; 1879 je bila prišteta med pogrešane.

A. Müllner, *Emona* (Laibach 1879) n. 225. *CIL III* 10778.

24 *Moška glava* z lovorjevim vencem v okroglem medaljonu, beli marmor; premer medaljona = 32 cm. Odkrita 1808 in sicer vzdana v hiši



Sl. 18. Glavica iz sivega apnenca

Stari trg v Ljubljani št. 32 (stara 34). Pozneje poklonjena Narodnemu muzeju v Ljubljani, kjer je bila 1957 prišteta med pogrešane.

LW 1885 V 16 n. 249 (Ein wertvolles römisches Marmorbild). LZ 104, 1885 VI 5 n. 125. K. Deschmann, *Führer durch das Krainische Landesmuseum*, 1888, 121 n. 19. LZ 108, 1889 IV 17 n. 88 (S. R.: Die neuen Denkmäler).

25 *Marmorna glava*. Rimski inventar Narodnega muzeja v Ljubljani omenja pod št. 2469 marmorno glavo, ki naj bi predstavljala cesarja Nerona v otroški dobi. Pogrešana.

26 *Roka ženske figure*, odlomek. Podrobnosti niso sporočene. Najdena v emonski insuli VII ob izkopavanjih v letu 1912. Kje je hranjena, ni znano.

W. Schmid, *Ausgrabungen in Emona*, LZ 131, 1912 VII 11 n. 156.

27 *Glava bradatega moža* iz peščenca, poškodovana. Podrobnosti niso sporočene. Najdena 1912 v emonski insuli VII ob izkopavanjih. Kje je hranjena, ni znano.

W. Schmid, *Ausgrabungen in Emona*, LZ 131, 1912 VI 13 n. 133.

28 *Herma, bradatega moža*; grobo izdelana. Podrobnosti niso sporočene. Najdena 1911 v lončarskem okraju Emone, ob današnji Cankarjevi cesti št. 12. Kje je hranjena, ni znano.

W. Schmid, LZ 130, 1911 III 29 n. 72.

29 *Bronast kip*. Rimski inventar Narodnega muzeja v Ljubljani omenja pod št. 2640 rimski bronast kip iz Emone. Pogrešan.

30 *Glava iz brona*. Podrobnosti niso sporočene. Najdena 1891 ob Tržaški cesti v Ljubljani;

hranjena v Narodnem muzeju v Ljubljani inv. št. 2248. Leta 1957 pogrešana.

31 *Prst iz brona* v naravni velikosti. Najden 1912 v emonski insuli XV ob izkopavanjih. Kje je hranjen, ni znano.

W. Schmid, *Ausgrabungen in Emona*, LZ 131, 1912 V 6 n. 103.

32 *Bronasta maska bradatega moža*. Podrobnosti niso sporočene. Najdena 1912 v emonski insuli XV ob izkopavanjih. Kje je hranjena, ni znano.

W. Schmid, *Ausgrabungen in Emona*, LZ 131, 1912 V 6 n. 103.

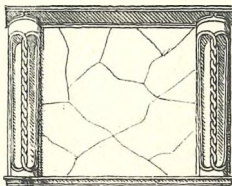
Maska bi utegnila biti obrazni del gladiatorskega ali reprezentativnega vojaškega šlema.

33 *Bronast orel s kačo* v krempljih. Podrobnosti niso sporočene. Najden v lončarskem okraju Emone, ob današnji Cankarjevi cesti št. 12. Kje je hranjen, ni znano.

W. Schmid, LZ 130, 1911 III 29 n. 72.

OPOMBE

1. Podobno je z novčnimi najdbami; ekonomika prenaša tedaj težišče od poljedelstva na pastirstvo, na menjalno gospodarstvo. — 2. Il 110. v Tiberijevem obdobju: Vsi Panonci so poznali rimski red in tudi jezik, številni so obvladali celo pisanje in mojstrsko so sukali orožje. — 3. Koliko še druga mesta! — 4. Zahvaljujem se kustosu Narodnega muzeja v Ljubljani, P. Petruju, ki mi je dovolil objavo nekaterih doslej neobjavljenih predmetov (št. 3, 5, 10, 12, 16). Kolikor so za navedbo literature porabljene kratice, so porabljene v smislu napotkov Slovenskega biografskega leksikona. Vrstni red v katalogu je kronološki, seveda, kjer se je to vsaj približno dalo določiti. Statuet, obeskov in drugih plastičnih drobnarij, ki so bile najdene v Emoni, ne omenjam.



ARHITEKTURNI RAZVOJ KOPRSKE LOGGIE

EMIL SMOLE

Platea comunis — stari, z učinkovitimi zgradbami Pretorske (današnje sodnijske) palače, z gotsko-renesančno katedralo, s »Forestarijo« in »Armerijo« (današnja zgradba mestne občine), s starim še romanskim mestnim stolpom iz XII. ali XIII. stol. ter z loggio obdani trg nosi še vedno vse sledove stoletnega zgodovinskega razvoja, ki se zrcali v skoraj neprekinjeni sosledici v zidovih, pročeljih in notranjščinah umetnostnozgodovinsko nad vse pomembnih stavb, ki zapi-rajo in harmonično povezujejo v celoto stilno tudi zelo različne stavbne objekte. Ta resnično visoko umetnostni ambient Kopra, ki je hkrati vse od naselitve otoka pomenil tudi vozlišče in žarišče vsega zgodovinskega dogajanja, pa se je skozi niz stoletij oblikoval počasi, postopoma in kot drugi podobni trgi v istrskih mestih brez začetnega enotnega osnutka, pač tako, kot so to narekovala potrebe, razmere in ekonomske možnosti mesta. Brez začetnega enotnega osnutka, toda z enodušno željo meščanov, ki je prehajala iz roda v rod, da se na tem temenu z morjem obdanega otoka izoblikuje zaključena enota, ki naj bi s svojimi horizontalnimi in vertikalnimi komponentami že na prvi pogled ter nato v detajlih minuciozno obdelanih členov izražala samozavest in moč komune, ki je črpala neusahljive življenjske sokove iz svojih starih mestnih statutov. Vsako stoletje je temu trgu vtiskalo bolj ali manj opazna znamenja, vsaka umetnostna doba od romanike do baroka in današnjih dni je zapustila vidne sledove v pročeljih stavb, ki okvirjajo ta najvišji in obenem najlepši del mesta. Čas, ki je neusmiljeno vrtal v zidove zdaj te zdaj one stavbe, je zahteval nove in nove restavratorske posege in jih zahteva še danes.

Namen naše okrajšane študije ni v tem, da bi se zagledali v mrak potopljena stoletja ter iz njih poskušali izluščiti vse tiste tokove, ki so gnali zgodovinski in umetnostno-arhitekturni razvoj tega trga v celoti, marveč v tem, da bi kot izvleček iz te zamotane arhitekturne rasti Platee comunis izluščili, četudi na škodo celoti, le tisti delček — loggio, — ki nas trenutno najbolj zanima, ne le zaradi tega, ker ta stavba, kot bomo to kasneje ugotovili iz zgodovinskega razvoja, nujno zahteva korekturo zadnje restavracije, marveč tudi zato, ker ta poseg terjajo tudi ekonomske potrebe. Tem pa se da ugoditi le, če ne prezremo dokumentarno historičnih in estetskih vidikov. Važna pa se nam zdi obdelava tega objekta tudi zaradi tega, ker ima-

mo pred seboj že tudi idejne načrte, ki jih je komaj leto dni pred svojo smrtjo izdelal mojster slovenske arhitekture Jože Plečnik. Njegova zamisel o arhitektonski ureditvi tega trga v celoti in njenega člena — loggie v detajlu, nas sili k temu, da se moramo odreči vsem začasnim in zaletavim poskusom »urejanj«, ki naj bi periodično zadevala tako trg kot tudi zunanjščino in notranjščino loggie. Takšne preureditve začasnega značaja, ki jih je v zadnji dobi loggia doživela več, niso doslej poskušale niti za las oplemenititi tega dragocenega arhitekturnega spomenika, marveč so mu preje celo škodovala, na drugi strani pa so vse tovrstne investicije izzvenele kot značilno negospodarske in nesmotrne, ker so zadovoljile le dnevne ne pa perspektivne potrebe. Vse, kar so stoletja arhitekturne zgodovine na tem trgu oblikovala, pa je bilo smotno, trdno pogojeno v potrebah pa tudi v estetskih principih dob, v katerih so posamezne stavbe nastajale.

Čeprav se bomo, kot rečeno, omejili le na arhitekturno rast loggie, se moramo pa vendarle v začetku vsaj v najbolj skopih potezah dotakniti okolja, v katerem je ta stavba mogla nastati in katerega del organske celote tudi je. Prav tako kot nas negotove mitološke pripovedi ne morejo prepričati in nam podati resnično sliko o naselitvi otoka in nastanku mesta, prav tako se nam zaradi absolutnega pomanjkanja ostankov rimske arheologije in situ vse bolj vsiljuje misel, da je bila rimska naselbina na otoku, če je sploh obstajala, majhna in nepomembna. Zelo verjetno pa je, da je mesto zraslo šele v dobi preseljevanja narodov ter se v bizantinski dobi tolikanj razširilo, da je dobilo tudi svoje obzidje. To je spočetka objemalo razmeroma majhno površino v središču otoka. V svoj krog je vklenilo le prostor današnjega Trga revolucije in Brola ter se zaključevalo že na začetku današnje Cankarjeve ulice. Vzporodno z naraščanjem prebivalstva se je širilo tudi obzidje in leta 555 v vzhodnem delu mesta zajelo v svoj obseg že polovico imenovane ulice. Upravno središče se je v tej dokaj omejeni obzidani površini moralo razviti prej ko slej na najvišji točki otoka in je vse bolj in bolj pričelo dobivati določnejše oblike, zlasti v spremenjenih pogojih v času posvetne in cerkvene vlade oglejskih patriarhov. Čeprav obravnavani teren vse do danes še ni zadostno raziskan, je vendarle zelo verjetno, da je morala tudi prva starokrščanska bazilika nastati nekje v neposredni bližini tega uprav-

nega središča, precej gotovo na površini med Izolansko romansko rotundo in današnjim glavnim trgom. Gotovo pa je romanska kulturna stavba stala že na prostoru današnjega Duoma ter s svojim pročeljem zaključevala vzhodno stranico Platee comunis. Dovolj dokazov za to trditev prinašajo ostanki romanike, ki je ohranjena v južni steni kasneje, v gotiki in baroku, močno spremenjene zgradbe. Nekako v isti dobi je bil zgrajen tudi stari romanski obrambni in opazovalni mestni stolp, ki je s svojim kvadratnim tlorisom in zanosnim višinskim zagonom pomagal okrepiti ne le strnjeno linijo vzhodne stranice Platee, marveč je temu trgu, hkrati pa vsemu mestu, dal osrednjo vertikalno poanto, okoli katere so se kasneje vse do danes v koncentričnem ravnotežju nalagale, vse od temena in po pobočju do morske obale, ostale zgradbe. Tudi južno stranico Platee sta že v začetku XIII. stol., v času patriarhove politične in cerkvene hegemonije, zaključevali dve zgradbi. Leva zgradba je bila že od vsega začetka namenjena sedežu »potestas Ivstinopolis«, desna, nekoliko večja pa je predstavljala »potestas Marchionis«. Že v XIII., vsekakor pa v XIV. stol. sta bili tudi severna in zahodna stranica trga obdani z manjšimi zgradbami. Tako sta na severni strani stali dve stavbi, ki sta bili last komune in sta služili javnim namenom. Domnevno so se v njih hranili vzorci linearnih in prostorninskih mer ter javna tehcnica. Iz slike, ki jo je leta 1517 naslikal Vittore Carpaccio in ki predstavlja »Vstop župana v Duomo«, je razvidno, da je bila tudi zahodna stranica trga pozidana. Pozidana pa je morala biti gotovo že veliko prej, kajti neki beneški akt iz leta 1348, ki naroča, da se morajo zaradi varnosti zapreti vsi dohodi na trg z železnimi verigami in pregradami, je bil smiseln le tedaj, če so bile vse štiri stranice trga v večji meri že zaprte in so obstajali le manjši prehodi in dostopi med posameznimi zgradbami.



Loggia v Kopru

Sukcesivne modifikacije, ki so v razponu stoletij morale prizadeti prvotni pogled na Plateo comunis, so bile posledica mnogih činiteljev, ki so neizogibno prizadejali ne le posamezne objekte tega trga, marveč trg v celoti. Ti činitelji pa niso bili vselej posledica zakonitega ekonomskega razvoja mesta. Med pomembnejšimi dogodki, ki so pomagali hitreje spreminjati zunanjo podobo tega trga, je bila predvsem vstaja Koprčanov leta 1348 proti Benetkam. Ena izmed posledic te vstaje je bil tudi požig stare Pretorske palače. Še huje pa je arhitektonsko celoto trga prizadejal napad Genovežanov, ki so pod vodstvom svojega kapitana Paganina Dorie leta 1380 znova upepelili dovršen del zgradb na Platei comunis, predvsem pa skoraj do tal razrušili po vstaji restavrirano Pretorsko palačo in zažgali tudi cerkveni atrij. Ko je po miru, ki je sledil napadom in ropanju Genovežanov po istrskih beneških mestih, nastopilo mirno obdobje tudi v Kopru, je Platea comunis znova zacvetela ter se v zelo kratkem razdobju okitila s stavbami, ki še danes v nekem smislu predstavljajo istrsko Akropolo. Do leta 1460 se je trg oplemenitil z novim spodnjim delom fasade Duoma, do kraja istega stoletja pa so zgradili tudi zgornji renesančni del te fasade. V letih 1451-52 so dogradili tudi novo Pretorsko palačo, ki je poslej omejevala južno stranico trga kot enotno stavbno telo. Podobno kot v zgornjem delu cerkvene fasade se tudi v desnem krilu Pretorija ob koncu XV. stol. uveljavi stilni okus dobe — renesansa. Leta 1505 so s teraso povezali Pretorsko palačo s tako imenovano »Forestarijo«, ki je bila prav tako kot spodnja fasada stolnice zgrajena že do leta 1460, medtem ko je povezava med Pretorijem in mestnim stolpom obstajala prav gotovo že od XIV. stol. dalje. V tej dobi je poleg »Forestarije« stalo že tudi drugo poslopje »Munijsko skladišče«. Obe zgradbi sta v kasnejših stoletjih doživeli več restavratskih posegov vse, dokler nista leta 1788 dobili še drugo nadstropje ter bili združeni z enotno fasado v enovito poslopje. Tudi drugim zgradbam tega trga je vsako stoletje prineslo kaj novega. Nas pa, kot smo že uvodoma dejali, podrobneje zanima le stavbna zgodovina Loggie, zato bomo v naslednjih odstavkih skušali rekonstruirati njen nastanek, namen in njeno organsko rast.

Loggia navadno imenujemo zgradbo, ki ima to značilnost, da komunicira z zunanjsčino s pomočjo združenih odprtín, tako da se njena zunanja lupina izraža s serijo arkad ali kolonad. To komuniciranje z zunanjsčino je lahko izpeljano v eni sami stranici, lahko pa tudi z več stranicami. Kot terminus se

uporablja še posebej tam, kjer ima zgradba poleg zgornjih splošnih značilnosti še poseben poudarek zaradi namena, kateremu služi.

Loggie, ki so bile namenjene javni uporabi, bodisi kot prostori za zbiranje ali trgovino, bodisi kot dekorativne ali monumentalne zgradbe, je poznala že antika. V antiki so tovrstne zgradbe imenovali »stoai«. Navadno so obroblyale glavne trge ali ceste antičnih mest, v obliki tako imenovanih portikov pa tudi rimske forume. V življenju srednjeveških, zlasti mediteranskih mest pa so dobile loggie še prav poseben pomen. Uporabljali so jih kot prostore, v katerih so se prirejali shodi in obravnavala važna aktualna vprašanja. Sicer pa so loggie služile tudi kot trgovska zbirališča. V te namene so v srednjeveških mestih vzdolž ulic pričeli postavljati velika, pogosto lepo okrašena poslopja, ki so dobila svoje ime zdaj po korporacijah, katerim so pripadala, kot n. pr. mnoge loggie »dei Mercanti«, zdaj zopet po donatorjih, ki so s svojimi materialnimi sredstvi omogočili zgraditev takšnih stavb, n. pr. »Fortebracio« (1423) v Peruggi ali »Papeževa loggia« (1462) v Sieni. Svoje ime pa so dobivale tudi po funkciji, ki so jo opravljale, tako »Loggia dei Banchi« (1570—1595) v Genovi. Med najodličnejše spada nedvomno »Loggia della Signoria«, imenovana tudi »Dei Lanzi«, ki so jo zgradili leta 1376 prav z namenom, da se v njej vrše volitve za razdelitev občinskih služb. Majhna v svojih dimenzijah, vendar nadvse odlična zaradi bogastva svoje dekoracije je loggia, ki jo je zgradil Sansovino in jo prislonil ob bazo zvonika sv. Marka v Benetkah.

Planimetrična in konstruktivna shema teh zgradb je v osnovi skoraj vedno ista: veliko stebrišče, pokrito z ravnim ali obokanim stropom, ki sloni na stebrih, polstebrih ali polistilnih pilastrih, medsebojno povezanih s šiljastimi ali polkrožnimi loki pa tudi s horizontalno preko kapitelov položenimi kamenitimi, redkeje, v provincialnih primerih, lesenimi prekladami. Važnost pa, ki jo je loggia imela v javnem življenju vsakega mesta, se kaže prav v njenem okrasu, v katerem odseva vsakokrat ves umetniški sijaj dobe.

Ne samo Koper, temveč skoraj vsa istrska mesta, ki so bila pod upravo Benetk, so imela svojo loggio. Običajno je taka loggia služila zbiranju meščanov, bila pa je istočasno tudi znak mestne samouprave s svojim statutom in voljenim predstavništvom, kateremu je načeloval kapitan, ki je imel v svojih rokah združeno tako sodno kot tudi vojaško oblast. V resnici so loggie, ki so se ohranile po drugih istrskih mestih, mnogo

bolj skromne v svojih zunanjih arhitektonskih oblikah, vendar pa pogosto nič manj poetično učinkovite zaradi svojih lepih lokacij. Te istrske loggie so nastajale povečini v istem času, kot je nastajala tudi loggia v Kopru. So brez arkad in arhitravirane po beneški praksi na ta način, da na stebričnih počivajo odprta ostrešja. Takšne loggie — mnoge med njimi so seveda tudi kasnejše — so ohranile iste konstruktivne značilnosti v narisu z variantami, ki se tičejo tlorisa (pravokoten ali kvadraten), kamenite ograje, ki je pretrgana bodisi z enim bodisi z več vhodi, kamenitih klopi, ki so locirane v notranjščini ali ob zunanjščini in dostopa direktno iz nivoja trga ali preko stopnic, če je zgradba dvignjena. Med mnogimi omenjamo loggio v Grožnjanu, v kateri se odraža prehod iz fevdalnih pogojev v beneško komuno, dokaj skromno loggio v Motovunu iz XVI. stol., z menjavajočimi se pilastri in stebriči, ki so jo sezidali na ploščadi med zunanjim in notranjim vhodom v središče utrjenega orlovskega gnezda, dalje loggio v Oprtalu, Sanvinčenatu s polkrožnimi loki, ki počivajo na profiliranih pilastrih in jo je treba datirati s sredo XVI. stol. Pri loggi v Barbani iz XV. stol. se portik razvije v višini prvega nadstropja, do katerega se vzpenjata dve stopnišči. Loggi v Bujah in Novem Gradu sta skromnejši kot koprška pa tudi poznejši, zadnja pa je markantna predvsem zaradi svoje dominantne pozicije ob morski obali. Nič manj značilna pa čeprav že v XVII. stol. segajoča ni loggia v Labinu z izrazitim podolžno pravokotnim tlorisom, menjavajočimi se stebriči in pilastri na obodni bazi, z dvema vhomoma in klopmi, ki so razvrščene ob zunanjščini. Zanimiv pa je tudi tip loggie, ki se je razvil ob daljši zunanji stranici cerkve v Sv. Lovreču Panzenatskem in izvira iz XV. stol. z vitkimi, tankimi stebriči in kapiteli primitivnih gotskih oblik.



Zahodna stranica loggie s kasneje dodano gotsko biforo

Iz ohranjene epigrafske plošče iz leta 1269 (danes v atriju koprskega muzeja) izvemo, da je župan in kapitan Marino Morosini med drugimi pomembnimi deli, ki jih je za časa svoje vlade napravil za mesto, zgradil v Kopru tudi prvo loggio. To loggio je dal zgraditi med obema, tedaj še ločenima stavbama kasnejše enotne Pretorske palače (*»lucidam logiam int. duo ptor hedificatum«*). Ostanki te loggie so se še do danes ohranili v stebrovju pod obokom Pretorija, kolikor se posamezni deli te prve loggie v poznejših modifikacijah niso spojili z njim, ali pa s sosednjimi stavbami. Ta najstarejša koprška loggia dokazuje, da se je komuna naglo privajala novo nastopajočim časom, saj nam ta vrsta zgradb, ki jih grade vedno v neposredni bližini upravnih poslopij, priča, da smo v dobi shodov in zborovanj, v dobi, ko je ljudstvo gospodar svoje moči in je živo zainteresirano na tem, da zbira in ureja svoje zakone v mestne statute ter harmonično in z največjo doslednostjo povezuje v tem pravnem kodeksu vse predpise o zdravstvu, delovne norme, splošne in posebne pravice in dolžnosti državljanov ter obveznosti komune navzdol in navzgor. Kot v ostalih tako so se tudi v prvi koprski loggi zbirali prebivalci mesta in živo razpravljali o vsem, kar je zanimalo posameznika in celoto ter od časa do časa burno protestirali proti odločitvam svojih visokih predstavnikov. Na tem mestu so proglašali sklepe in imena zakupnikov davka ter imena uradnikov, ki so morali skrbeti za prehrano in mere. Starešine so v loggi razložili želje in zahteve svojega občestva ali pa so prosili za omejitve nekaterih obveznosti, za okrepitev zalog, za povečanje števila cistern in vodnjakov ter predlagali izvršitev številnih komunalnih del. V loggi je t. im. »oskrbnik za sol« razsojal spore, ki so nastajali v zvezi z oddajo in izmeritvijo pridelka soli. Loggia je bila prej ko slej živahno središče, kjer je javno mnenje največ prihajalo do izraza.

Mrzlična delavnost, ki je zlasti v 2. pol. XV. stol. našla še poseben odmev zlasti pri graditvi novih poslopij in v splošnem lepšanju mesta, pa ni bila pogojena le v potrebi, da se nadomeste stare, porušene in požgane zgradbe v Kopru, marveč je bila v veliki meri inspirirana tudi z idejami vedno bolj razraščajoče se renesanse in njene obče miselnosti, ki je tudi na ekonomskem področju pričela uvajati nekatere nove institucije in izboljševati stare. Njena posebna moč pa je bila v tem, da je začela z vsemi silami okraševati mesto. Hotela mu je dati novo lice. V ta čas spada razširitev starega Fontika, ustanovitev »Monte di Pietà« ter tlakovanje

Platee comunis (25. nov. 1505 je komunski »cameraro« plačal 12.10 Lir Mateju Fornasaru iz Pirana »per resto di pierre cotte fo tolte per salizzar la piazza«). Zgrajena so bila »Porta della Corte del Palazzo«, obnovljena so bila Mudina vrata, izboljšan je bil dovod starega vodovoda itd.

17. oktobra 1462 pa so položili tudi temeljni kamen novi loggi (Lubia nuova), ki je nosila to ime, da bi jo razlikovali od stare (lubia vetus). Slednja ni mogla po zadnjih restavracijah Pretorske palače več služiti svojem namenu. Za zgraditev nove loggie so si izbrali prostor, na katerem sta, kot smo že uvodoma omenili, na zaključku severne stranice trga stali vse do leta 1462 obe zgradbi z vzorci dolžinskih in prostorninskih mer. Brž ko so obe stavbi še v istem letu porušili, so nalogo za graditev nove loggie zaupali arhitektu Nikolaju iz Pirana in kamnoseku Tomažu iz Benetk. Oba mojstra, ki sta pripadala še stari beneško-gotski šoli, sta se lotila svoje naloge še v stari maniri, čeprav je v tem času že tudi v Kopru trkala na vrata renesansa. Kot pri Fontiku, pri katerem je prav tako sodeloval Tomaž iz Benetk, je tudi pri loggi delo zelo naglo potekalo ter je bila zgradba dogotovljena že v dveh letih, o čemer govori letnica 1464, ki je vklesana v vogalni pilaster.

Estetski učinek te stavbe se je v svoji prvotni izvedbi v precejšnji meri razlikoval od današnjega videza tako v tlorisu kot tudi v narisu. Predvsem je bila prvotna fasada ožja ter se je proti trgu odpirala le s petimi arkadnimi loki in ne s sedmimi kot danes. Fasadna stranica proti Verdijevi ulici pa je imela v prvotnem konceptu štiri arkade in ne kot danes le dve. Pokrita je bila s kolibasto streho, ki je počivala na lesenih tramovih, vidnih od spodaj, ki so silili preko zidu ter se končevali s sagomiranimi glavami. Loggia je bila torej odprta v dveh stranicah, medtem ko sta bili drugi dve zazidani. Po eni verziji naj bi bil dohod v loggio v vzhodni zazidani stranici, kjer naj bi se do vrat prišlo preko štirih stopnic. Levo od vrat naj bi se odpiralo okno. Ta verzija se nam ne zdi verjetna, ker okno na tej strani funkcionalno ni bilo potrebno, saj je notranjščina loggie skozi devetero arkadnih lokov dobivala dovolj svetlobe, pa tudi zato, ker si je težko zamisliti, da bi vhod ne bil v centralni stranici fasade, t. j. neposredno s Platee comunis. Iz tlorisne karte Kopra iz leta 1619, kjer je v shematičnih potezah vnesena tudi lokacija loggie, ni mogoče razbrati, kje je bil vhod pred tem datumom. Vsekakor pa je najbolj verjetno, da je vstop v loggio posredovalo majhno stopnišče, ki je bilo po-

stavljeno pred srednjim lokom fasade. V tem primeru sta bili severna in vzhodna stena zaprti. Da pa je bil že od vsega početka nad vhodom vzdani tudi beneški lev, nas prepričuje zapisnik, ki pravi, da je 3. decembra 1465 »cameraro« komune plačal 8 soldov za mastiks, porabljen »per incolar la coda de Messer San Marco grande de pierra che è sopra la porta della loza« (Bibl. Com. št. 1027, str. 65). Notranjščina je morala biti opremljena zelo enostavno. Ob zadnji steni je bržčas bil sedež za magistratne uradnike, ob stenah pa so bile verjetno klopi, ki so jih kasneje nadomestili s kamenitimi sedeži (Bibl. Com. št. 1028, str. 62). Po stenah pa so viseli grbi županov, ki so pravkar nastopili svojo službo.

Zunanjščina je bila vsekakor mnogo bogatejša. Že sami vitki stebri z dokaj enostavno bazo in lepo oblikovanimi kapiteli, na katerih so sloneli dekorativno z zobčastim frizom obšiti loki, so bili na zunaj največji okras tega poslopja. Kamenita balustrada, razpeta med posamezne stebre, je s stebrički, ki so bili podobni onim na zunanjem stopnišču Pretorija in so bili še gotoko obdelani, povzdigovala pomembnost zunanjščine. Dekoracija se je povečala tudi v naslednjem stoletju, ko je bila loggia bržčas potrebna kake manjše restavracije v dobi županovanja Nikolaja Salomona (1556-57). Isti župan je dal vzdati med trikotniška polja arkadnih lokov medaljone cesarjev Justinijana, Justina II. in Konstantina v terracotti ter se s tem dejanjem simbolično oddolžil bizantinskemu cesarjem, ki so bili zaslužni za razvoj mesta. Do danes se je ohranil le še eden, druga dva pa sta neznano kam izginila. Isti župan je dal napraviti tudi terracottno glavo Kristus, ki je bila prvotno v notranjščini, danes pa je vzdana enako kot glava bizantinskega cesarja med dva grba nad vrati notranje predelne stene. V isti dobi so kot spomin na kugo, ki je v letih 1554-55 hudo razsajala in zahtevala veliko žrtv tudi med Koprčani, postavili na kapitel vogalnega stebra ob Verdievi ulici nišo, pokrito z lepo oblikovanim baldahinom ter vanjo kip Madone v terracotti, v podstavek tega kipa pa so vklesali napis, ki pravi: VIRGO PANOPHEI GENITRIX ET SPES UNICA MUNDI — HIUC POPULO NON SIT GRATIA TARDA PRECOR — S. C. E. A. D. Soroden plastični motiv v vogalni niši srečamo tudi v Lionellovi loggi iz XV. stol. v Udinah.

Grbi, ki krasijo notranjo predelno steno in tisti, ki so bili kasneje razmeščeni na fasado, govore, da so bili mnogi koprski župani zainteresirani pri gradbenih, restavracijskih in olupševalnih delih loggie. Posebno pozor-

nost zasluži grb, ki je bil nekoč v notranjščini zgradbe, sedaj pa je poleg še enega vzdani v zahodno steno. Ta grb pripada županu Capellu in je združen z žarki obdanim soncem, t. j. z emblemom komune, kar je ponovno dokaz, da je bil to nekdanji grb mesta in da je emblem Meduze, ki so ga mnogi imeli za mestni grb, nastopil mnogo kasneje. Grbi župana Pavla Loredana (1652) in Agostina Barbariga (1667) dajejo slutiti, da je tudi za njune vlade loggia obogatela za kako novo pridobitev. Morda so prav v tej dobi nastali kameniti sedeži, ki spremljajo zunanji del stavbe, tedaj pa so verjetno nastale tudi sedanje balustrade s trebušasto struženimi stebrički.

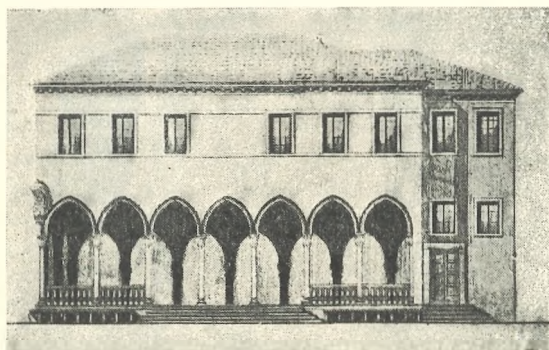
Medtem ko je vse doslej pri restavratorskih delih na loggi šlo pravzaprav le za manjša popravila, ki niso v ničemer menjala prvotnega arhitektonskega koncepta iz leta 1462-64, pa je loggia 1698 doživela radikalno prezidavo. Zaradi pomanjkanja prostora za zbiranje plemstva je koprski župan Marco Michele Salomon dobil od mestnega sveta nalogo, da zgradi nad staro loggio, katere streha je doslej slonela z dvema stranicama na stebriščnih arkadah, z dvema pa na masivnih zidovih, novo nadstropje z obširno dvorano. Razmeroma šibka opora s štirimi arkadami na eni in petimi na drugi



Vogalni pilaster z grbom in letnico 1464

strani bi po računih statike bržčas zares težko prenesla težo novega nadstropja. Da bi se izognili statičnim težavam premostitve in vzdržljivosti nove nadstropne gradnje so se odločili za presenetljivo rešitev. Podaljšali so peteroarkadno fasado, obrnjeno proti jugu, torej proti trgu, še z dvema arkadnima lokoma, ki so jih odvzeli zahodni fasadi. S tem se je seveda bistveno izpremenil celotni tloris poslopja pa tudi zunanji videz loggie. Ta presaditev dveh arkad pa še ni rešila tudi problema same nosilnosti. Da bi ob zidavi nadstropja zagotovili stavbi tudi statično varnost, so v notranjščini vzdignili po longitudinalni osi tri robustne kamenite stebre na visokih kvadrasto oblikovanih piedestalih, ki naj bi pomagali nositi strop in razbremenili težo novega nadstropja; ta bi pritiskala na krhke, vitke stebre. Ko so iz notranjščine odstranili klopi, je novi prostor v pritličju še vnaprej z uspehom lahko služil kot prostor za javna zborovanja. Novemu nadstropju pa so na vzhodni strani prilepili dozidek s stopniščem v prvo nadstropje, obenem pa odprli tudi portal iz pokritega stebrišča v novi ambient stopnišča. Ob teh preureditvah sta verjetno izginila tudi oba že omenjena medaljona. Na visoko, gladko steno nadstropja, opremljenega s šestero pravokotnimi okni v osi spodaj se nahajajočih arkad, so tedaj premostili grbe in leva ter dodali še grbe tistih županov, ki so sodelovali pri tej koreniti predelavi loggie.

Stranico ob Verdijevi ulici, iz katere so izluščili dva arkadna loka, so ob tej predelavi zazidali ter je ostala gola vse do leta 1900, ko so po zamisli arh. Nica Nordija vzdali v to steno beneško-gotsko biforo s trolistnimi loki, ki so jo sèm prenesli iz razpadajoče gotske hiše Sabinijev. Fragment trolistnega gotskega okna opazimo tudi na vzhodni strani ob vhodu v stopniščni prizidek. Vse kaže, da je bil tudi ta fragment vzidan iz istih pietetnih razlogov kot bifora na zahodni strani.



Idejni osnutek za restavracijo loggie iz l. 1955

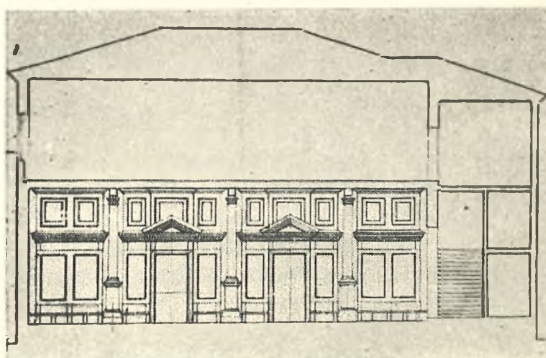
Že v XVIII. stol. je zgornje nadstropje služilo nekaj časa za skladišče žita, ki ga niso mogli vskladiščiti v Fontiku. V dobi francoske vlade pa je v tej dvorani zasedala neizprosna »Astrea« — porotno sodišče. Poslej je loggia povsem izgubila svoj prvotni smisel. Že v prvih letih preteklega stoletja je bila njena notranjščina spremenjena v kavarniške prostore. Leta 1846 so postavili med arkade lesene okvire, zasteklene z neokusnimi koloriranimi psevdogotskimi dekorativnimi elementi. Da bi zaščitili kavarniške goste pred poletno sončno pripeko, so v zunanjo fasadno steno vdelali železno drogovo za platneno streho, ki je zakrivala pogled na enega najlepših arhitekturnih spomenikov tega trga. Še prej pa so med tri notranje stebre razpeli predelno steno ter tako ločili spodnji prostor nekdanje loggie v dva ločena vzdolžna dela. Zadnji vzdolžni prostor pa so tudi po višini predelili v dva dela, tako da se je med pritličjem loggie in kasneje dodanim prvem nadstropjem sedaj razvil še mezzanin. Da bi zadnjemu pritličnemu vzdolžnemu prostoru in mezzaninu dali dovolj svetlobe, so predelno steno v višini pritličja in mezzanina opremili z okenskimi in vhodnimi odprtinami. Po sredini predelne stene se je vlekel profiliran zidec, iz katerega je v notranjščino terase, ki se je razvila za šiljastimi gotskimi loki pred predelno steno, izvijala vzdolž cele stene v višini mezzanina balustrada. Na to, komaj en meter široko balustrado, ki je bila podobna dolgemu balkonu, so vodila iz mezzanina štiri vrata. Srednji dve sta imeli na vsaki strani še po eno okno. Ko so po letu 1900, kot smo omenili, v steno Verdijeve ulice vzdali še gotsko biforo v višini mezzanina, je ta prostor sprejemal z dveh strani dovolj svetlobe, vhod pa je dobil s stopnišča v prizidku, ki je vodilo tudi do dvorane v prvem nadstropju. V osi odprtin mezzanina so se v predelni steni razvile tudi odprtine v pritličju, le s to izjemo, da je spodaj bilo le dvoje vrat, kajti na skrajni levi in desni strani te predelne stene je bilo v pritličju po eno okno in ne vrata kot v mezzaninu. Pa tudi zahodna stranica pritličja je dobila eno pravokotno okno. Notranjščina, ki je služila kavarniškim prostorom, je bila opremljena zelo enostavno. Ob šiljastih arkadah in ob stenah terase so bile postavljene tapecirane klopi, pred njimi pa so bile v kameniti tlak fiksirane marmorne mizice. Podoben je bil razpored tudi v zadnjem vzdolžnem delu za predelno steno, medtem ko je bila v mezzaninu igralnica in dva prostora za garderobo. V dvorani prvega nadstropja so se vse do leta 1935 prirejali plesi, tu in tam tudi zboro

vanja, kar je povzročilo, da so se na dveh vogalnih kapitelih pojavile resne poškodbe.

Zadnjo restavracijo loggie je izvršila leta 1935 tržaška Soprintendenza. Ta restavracija je predvsem stremela za tem, da očisti stavbo vse neokusne navlake, ki se je v zadnjih sto letih kavarniške uporabe nabrala na njej. Predvsem je odstranila kalejdoskopsko zasteklitev arkadnih odprtín in platneno streho pred njimi ter na ta način znova aktivirala estetski učinek plemenite arhitekture. S terase so odstranili prav tako tudi vse fiksirane tapecirane klopi in ker ta prostor poslednji mogel v vsakem letnem času služiti kavarniškim namenom, so pridružili pritličju loggie še pritlične prostore za loggio stoječe hiše Bratti. Na ta način se je zaprti prostor za predelno steno povečal za polovico. Poseben problem pri tej restavraciji je pomenila predelna stena s svojimi pritličnimi in medetažnimi odprtinami. Idejni osnutki za rešitev te stene, ki jih imamo pri roki, kažejo, da se restavradorji tedaj niso mogli odločiti za radikalno rešitev problema in so to steno zaradi kavarniške uporabe prostora želeli obdržati. Dva različna idejna osnutka, ki ju moremo v zvezi z rešitvijo te predelne stene obravnavati, načelno soglašata v tem, da se ohrani mezzanin, vendar samo s svojimi okenskimi odprtinami, da se odstrani balkonska balustrada ter z njo vred tudi horizontalno potekajoča korniša. Soglašata pa tudi v tem, da oba dajeta poudarek neprekinjeno vertikalno potekajoči liniji, napol iz stene izstopajočih treh kamenitih nosilnih stebrov. Medtem ko je prvi osnutek fasade predelne stene dokaj jasen, predvsem pa preprostejši, saj operira v pritličnem delu z enostavnimi združitvami okenskih in vhodnih odprtín, v mezzaninu pa prav tako s pravokotno formiranimi biforami in triforami, je drugi osnutek mnogo bolj kompliciran. Predelna stena se po tem osnutku razraste v težko, s profiliranimi zidci in timpanoni preobloženo pseudorenesančno kuliso, ki sama na sebi učinkuje sicer dobro, v zvezi z lahko in vitko gotško arkado pred njo pa ustvarja izrazito neskladnost proporcij v njih teži in pomembnosti. Oba idejna osnutka iz leta 1935, ki sta obravnavala rešitev te stene, sta bila opuščena. Obveljal je tretji, ki ga je napravil arh. F. Forlati. Ta je pustil enostavno nedotaknjene vse spodnje odprtine predelne stene, medtem ko je vse zgornje odprtine, ki so dovajale svetlobo mezzaninu, zaprl. Tako se je med vsemi tremi narahlo izstopajočimi stebri nad spodnjimi odprtinami v štirih ploskvah razvila gladka stena, ki je segala vse do lesenih tramov, ki tvorijo strop terasi. Mezzaninu pa je posledaj posre-

dovala svetlobo le še gotška bifora na zahodni strani poslopja. V takšni obliki se je loggia ohranila vse do danes.

Odveč bi bilo ponavljati, da je restavracija loggie, predvsem pa ureditev njene notranjščine danes potrebna. Vsi parcialni poizkusi, ki so bili zadnja leta storjeni v tej smeri, so se pokazali kot neuspešni in nezadovoljivi prav zato, ker niso upoštevali kompleksne rešitve, ki pa ji more dati svojo trdno bazo le arhitekturna zgodovina zgradbe. Ko smo si ogledali in spoznali zapleteno arhitekturno rast zgradbe skozi stoletja in si priklicali v spomin tudi napore zadnje restavracije ter pri tem ločili bistveno od nebistvenega, se nam tudi Plečnikova zamisel za rešitev tega problema pokaže v svoji kristalni obliki. Plečnik je za ureditev loggie napravil dva načrta. Prvi se od drugega razlikuje le po tem, da poudari vzhodni stopniščni prizidek iz leta 1698 z novo, izstopajočo pseudorenesančno fasado. Drugi projekt to novo fasado pravilno izpušča ter ohranja nedotaknjeno staro. Prav tako ostane nedotaknjen tudi ves ostali videz loggine zunanjščine, kar se docela sklada tudi s principi spomeniškega varstva. Preureditev predvideva Plečnikov idejni osnutek le v notranjščini. Pri tem je Plečnik upošteval dva važna momenta: prvotni obseg stavbe z njenim prostorninskim efektom in zahteve, ki jih nalaga ureditev v kavarniške namene. Teraso, obdano z gotskimi arkadami, pušča njegov projekt takšno, kakršna je. V desni steni se kot sedaj odpira portal v stopniščni prizidek. Upošteva jo kot restavradorji iz leta 1935, da mora imeti kavarna čim večjo ploskev zaprto pred mrazom, burjo in dežjem, se tudi Plečnik ustavlja pred problemom predelne stene, razpete med tri stebre. Toda ustavlja se le napol, kajti s tankim poslušom, ki čuti enovitost prostora in za to le zaradi nujnih potreb spočeto steno, skuša najti reši-



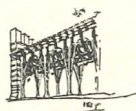
Loggia — eden izmed idejnih osnutkov notranje predelne stene iz l. 1935

tev, ki bi zadovoljila obe zahtevi: estetsko in utilitarno. Plečnik je v iskanju te rešitve pogumnejši kot so bili restavradorji iz leta 1935. Drzno poruši to togo oviro, ki brani očesu, da bi zajelo ves prostor nekdanje loggie in ki skozi svoje male odprtine daje tako bore malo svetlobe notranjščini. Odstrani nepotrebni mezzanin, ki tlači notranjščino. Pred njim se odpre prostor in zadiha v globino in v višino vse do lepih lesenih tramov, ki v enakomernih razdaljah pretekajo strop. Trije na kvadrastih profiliranih bazah stoječi stebri, ki se proti vrhu rahlo ožijo in prehajajo v profiliran kapitel, so zdaj spet osvobojeni in kljub svoji zajetnosti zaradi teže, ki jo nosijo, dajejo vtis vertikalnega zagona. Šele za te osvobojene stebre pa zdaj Plečnik postavi funkcionalno predelno steno. Toda ta stena ni več masivna kot prej. Tvorijo jo sedaj le v lahne kovinske okvire vpeto steklo, ki zadržuje veter, mraz in dež, ne zadržuje pa več pogleda, ki lahko v celoti objame ves nekdanji prostor loggie. Pa še z enim elementom Plečnik poveže oba, komaj še na videz predeljena prostora v celoto: z

enotnim kamenitim tlakom. Odveč bi bilo, potem ko ugotavljamo, da je Plečnik s tem svojim projektom rešil najbistvenejše vprašanje restavratorskega posega v loggi, govoriti še o detajlih za ureditev ostalih prostorov kavarne, zlasti tistih, ki so bili prvotni loggi pritaknjeni mnogo kasneje. Gotovo je, da predstavlja Plečnikov načrt tako z estetskega, funkcionalnega in restavratorskega stališča doslej najboljšo in najskladnejšo rešitev vprašanja, ki terja čimprejšnjo izvedbo. Skladno z reševanjem tega vprašanja pa bo kdaj kasneje potrebno obravnavati tudi Plečnikov načrt pretlakovanja in ureditve trga, ki v celoti in detajlu povzdiguje vrednost tega visoko umetnostnega ambienta Kopra.

VIRI IN LITERATURA:

Listine Mestnega arhiva v Kopru. Idejni osnutki za restavracijo leta 1935 v Mestnem arhivu v Kopru. Listine škofijskega arhiva v Kopru. Antonio Alisi: Il palazzo Pretorio, la Loggia, il Municipio di Capodistria, Capodistria — 1910, Bolzano 1932. N. Del Bello: Capodistria, la Piazza del Comune nel secolo XV — (Pag. Istriane, Anno III 1905, N. 11—12). Giuseppe Caprin: Istria nobilissima, Trieste 1905. Camillo de Franceschi: Alcuni cenni storici sui palazzi comunali di Capodistria (Pag. Istriane Anno I. — 1903. N. 4).



IMENA ULIC V MARIBORU

GEOD. ANTON VONČINA

Stari Mariborčan ni bil v zadregi pri označevanju posameznih ulic, ki so polagoma nastajale v naselju pod gradom na Piramidi. V vsaki ulici je bilo kako važnejše poslopje ali pa je ulica vodila do kakega pomembnejšega cilja, po katerem so točneje določili tudi ulico. Bilo je to nekaj povsem naravnega, prvobitnega, saj je že od davna sosed označeval svojega sosedo po značilnostih njegovega bivališča in smo na primer tudi Slovenci v mnogo poznejši dobi dobili lepe slovenske priimke: Jamar, Skalar, Dolinar i. p.

Ker je bilo mesto Maribor takrat majhno, stisnjeno med svoje obzidje, so take označbe, katere je pričetkoma morda uporabljal še posameznik, le kmalu postale splošno znane in uporabljane. Iz takih krajevnih označb so pozneje nastala splošno znana ulična imena, ki jih je končno potrdila mestna oblast in ki so v glavnem ostala do danes, čeprav je marsikje prvotni smisel poimenovanja že prenehal, a tradicija je ohranila staro ime. Nikakor torej ni bilo potrebno, da bi to navado označevanja ulic prinesli s seboj nemški priseljenci iz severnoavstrijskih in nemških pokrajin, ki jih je vabil graščak v povsem slovensko ozemlje. Ker pa so bili meščani prvotno povečini Nemci, so bila ta imena seveda nemška tja do 1918. leta.

Tako je glavna prometna žila sever—jug potekala od Grajskega trga po Graški ulici (Gratzergasse), Poštni ulici (Postgasse, sedanja Jurčičeva ulica), Trgovski ulici (Handels-gasse, sedanja Gosposka ulica) preko vzhodnega dela Glavnega trga in Dravske ulice čez leseni most v magdalensko predmestje in po Tržaški cesti dalje proti jugu. V Poštni ulici je bila namreč v hiši št. 8 uprava državne pošte, v Trgovski ulici pa večina trgovin; razne oblasti, gosposka in uprave veleposestev pa so imele svoja upravna poslopja v sedanji Vetrinjski ulici, pričenshi pri gradu pa do Freihaus-vojašnice ob Židovski ulici.

Tudi ostale ulice ob tej glavni prometni žili so imele podobne krajevne označbe: Grajska ulica je vodila od Trgovske ulice proti gradu, Vodnjaška ulica (Brunngasse, sredi ulice je bil javen vodnjak, oziroma so po nji hodile gospodinje iz Trgovske ulice po vodo k drugemu vodnjaku sredi Grajskega trga). Vetrinjska ulica je dobila ime po upravi samostana cistercijanskega samostana iz Vetrinja na Koroškem. Do leta 1876 pa je imela ta ulica v raznih delih različna imena: kakor že navedeno, se je imenoval del od Grajskega trga do Jurčičeve ulice Graška ulica, dalje do Glavnega trga pa najprvo

Kolarska (Wagnerg.) ulica, pozneje Mala poštna ulica, v predelu do Židovske ulice pa Pečarska ulica (Hafnerg.). Znana je tudi še Tkalska ulica, medtem ko je zveza od Gosposke do Vetrinjske ulice menjavala svoje ime: Črna ulica (Schwarzgasse) je bilo njeno zadnje nemško ime pred letom 1919. Starejši Mariborčani se bodo spominjali opravičenosti tega imena, saj je bila res temna in ozka. Ulica Ob jarku je dobila svoje ime komaj 1873. leta, ko je po zasipu mestnega jarka dobila zvezo s Kopališko ulico. Ulica od Gosposke proti sedanji Ulici kneza Koclja, ki je bila enako temna in ozka kot Črna ulica, se je imenovala Freihausgasse in je vodila preko sedanje Ključavničarske ulice v Židovsko ulico, kajti prehoda proti vzhodu v sedanjo Ulico kneza Koclja radi mestnega zidu in jarka tudi tu še ni bilo.

Podobna so bila tudi imena ulic zahodno Gosposke-Dravske ulice. Krajevno označbo so imele: Šolska ulica (Schulgasse po šoli v poslopju, kjer je bila pozneje mestna policija, sedanja Ulica 10. oktobra), Cerkvena, po letu 1859 Stolna ulica, Župnijska ulica (= Orožnova ul.), Vojašniška, Klavniška, Minoritska in Žička ulica. Po raznih poklicih in delavnostih so dobile ime Barvarska, Lekarniška, Mesarska, Splavarska, Dimnikarska (po letu 1852 Gledališka ulica) in že zunaj obzidja Usnjarska ulica. Narodnosti sta bili zastopani samo dve: Slovenska ulica (Windischgasse) samo od Gosposke do Gospejne ulice in njeno nasprotje Nemška ulica, toda samo začasno, večinoma pa Gospejna ulica (Frauengasse). Kot ledinsko ime bi bilo treba navesti še Trtno ulico kot dokaz, da so Mariborčani gojili trto celo znotraj obzidja. Po zgradbi kazinskega poslopja leta 1864 je dobila ime Kazinska ulica (= Miklošičeva ulica).

Okrog leta 1840 je bilo v Mariboru 31 ulic in 3 trgi. Glavni trg se pač ni mogel drugače imenovati, saj je bil največji, čeprav je do leta 1913 segal od Koroške ceste samo do Gosposke ulice. Cerkvena ulica (= Poštna ul.) ga je vezala s Cerkvenim trgom, ki pa je tudi zavzemal le vzhodno polovico sedanjega Slomškovega trga, a še tu je bil do leta 1783 potreben znaten prostor za mestno pokopališče okrog cerkve. Prehod pod rotovžem je omogočal dohod z Glavnega trga na Rotovski trg, imenovan tudi rotovško dvorišče, ker je bil sedanji prehod na Slomškov trg med hišama št. 5 in 6 nadzidan, kakor je na primer še danes Lekarniška ulica. Imenovali so ga tudi Močnati trg (Mehlplatz),

ker so tu okoličani prodajali moko ali pa Uradni trg (Amtsplatz) po uradih na rotovžu. Prometno živahen je bil Grajski trg, do leta 1870 imenovan tudi Florjanov trg po spomeniku nasproti sedanjega vhoda v Grajsko ulico. Sedanji Vojašniški trg je bil dolgo časa sestavni del Vojašniške ulice, ki pa je pričevala še le pri Pristanu, kajti sedanji njen del do Usnjarske ulice se je po številnih mesnicah in klavnicah imenoval Klavniška ulica. Vojašniška ulica pa se je končavala pri sedanjem Minoritskem prehodu. Zveza proti Vodnikovem trgu je nastala šele leta 1897.

Pretežna večina teh imen je ostala v veljavi vse do danes, le da so bila leta 1919 poslovenjena. Znotraj mestnega obzidja ni bilo cest, ta imena se pojavijo šele izven obzidja in jarka: Graška, Koroška in Tržaška cesta, kolikor ni veljala običajnejša označba: predmestje. Sedanji prehodi so se dostikrat imenovali uličice, torej dokaj sodobno razlikovanje ulice po širini in prometu. Vsa imena pa so bila le krajevne označbe, niti ena ulica ni bila poimenovana po kaki osebi, čeprav jih tudi starim Mariborčanom gotovo ni manjkalo. Ta poimenovanja so bila tako značilna, da se niso spreminjala in so ostala v glavnem do danes, čeprav morda bolj iz zgodovinskih razlogov, kar naj bi ostalo tudi še vnaprej, saj potekajo vse te ulice v zgodovinsko zaščitenem starem delu našega Maribora.

V tej prvi dobi poimenovanja ulic ni imela mestna oblast nobenega vpliva; vsa imena so dali le prebivalci-meščani. Šele leta 1862 prizna mestna občina ta ljudska imena s tem, da pritrdi prve ulične tablice. Te pločevinaste table z belimi napisi na črnem polju so bile pritrjene samo po ena v sredini vsake ulice, kar pa ni večalo preglednosti in zato so povzročale mnogo nevolje že med meščani, še več pa med tujci, ki so morali iskati sredino ulice, če so hoteli vedeti, po kateri hodijo.

* * *

Po tem prevzemu uličnih imen po občini je nastopila druga doba v poimenovanju mariborskih ulic, ko je določevanje imen prevzel mestni občinski svet. Nova imenovanja so si naglo sledila, kajti Maribor je doživel svoj prvi nagli razvoj. Leta 1846 je stekla železnica Dunaj—Celje, leta 1863 pa koroška proga. Leta 1851 so se združila graško, koroško in magdalensko predmestje z mestno občino in znatno povečala njeno območje, ki je z majhnimi popravki ostalo vse do leta 1941. Zaradi teh sprememb se je širila zazidava zemljišč tudi izven starega mesta, zlasti še ob glavnih cestah in v njihovi sose-

ščini, kar je zahtevalo prvi regulacijski načrt in seveda imena za nove ulice.

Pri določevanju novih uličnih imen izven prvotnega mesta so se mestni očetje po tradiciji če le mogoče držali že obstoječe ljudske označbe. Tako so nastale v graškem predmestju v raznih dobah Kopališka, Loška, Cvetlična in Mlinska ulica, Zagata kot preostali del prvotnega Meljskega pota in Meljske ceste, onstran železniškega nasipa pa Plinarniška in Klavniška ulica. V koroškem predmestju so postala uradna imena Pristaniška, Ribiška, Senena (Heugasse, sedanja Strma ulica), Vrbanska (imenovana tudi Pulverturm-gasse po skladišču smodnika pri odcepu sedanje poti proti Srednji kmetijski šoli) in Vrtna ulica. Enako malo imenovanih ulic je imelo magdalensko predmestje: glavno Tržaško cesto, nadalje Pobreško cesto, Jožefovo ulico (= Ruška cesta) in Radvanjsko ulico.

Prvo osebno ime je mogoče zaslediti šele leta 1866, ko je bila preimenovana Graška cesta po Mariborčanu Tegetthofu, znanem avstrijskem admiralu, ki je ravno takrat pri Visu premagal italijansko brodogradnjo. Šele pozneje in to tam, kjer ni bilo krajevnih označb, je občina poimenovala ulice po znanih Mariborčanih ali drugih znanih avstrijskih in nemških osebnostih. Kakega reda ali smisla za združevanje imen po poklicu ali zaslugah v posameznih mestnih predelih ni opaziti. Edino v železniški stanovanjski koloniji pri koroškem kolodvoru so bila zbrana imena zaslužnih železničarjev: Ghega, Stefenson, Wolf, po katerih so ulice obdržale imena preko leta 1919. V tej dobi se pojavijo tudi označbe »cesta«, vendar za to ni bila odločilna važnost ulice, temveč le važnost osebe, po kateri je dobila ulica ime. A še tu ni bilo reda, ker je n. pr. Schiller pač dobil cesto, a Goethe le ulico. Marsikatera prvotno kot cesta označena ulica je bila pozneje ponižana na »ulico«, n. pr. Kolodvorska ali pa nasprotno povišana iz ulice v cesto, n. pr. Vrbanska cesta. Prav tako se ni upoštevalo, če je oseba, po kateri so ulico imenovali, že mrtva ali če še živi.

Nova imena so nastajala po potrebi, najboljše poimenovanje novih ulic, oziroma potrditev krajevnih imen je bila izvedena na seji občinskega sveta 23. novembra 1876, pri kateri so se obravnavala samo ulična imena. Pregledana so bila vsa ulična imena. Potrjenih je bilo 59 starih imen, štirje pari ulic so bili združeni pod enim samim imenom (Fraueng. + Deutschg., Viktringhofg. + Grazerg. + Hafnerg., Burgg. + Windischg. in Freihausg. + Schlosserg.). 18 ulic je bilo na novo imenovanih: Ferdinandg., Eliza-

bethg., Wielandg., Goethestr., Kriehuberg., Klosterg., Fischerg., Garteng., Weinbaug., Sackg., Dammg., Eiseng., Werkstättenstr. Wieseng., Reiterg., Rothweing., Parkg. in Magdalena Platz. Zanimivo je dejstvo, da je dobilo kar 13 ulic krajevne označbe in samo 5 imena po osebah! Še bolj se pokaže ta doslednost pri 7 preimenovanih ulicah, kjer je razmerje 6:1. To so bile Schlachthausg., Fleischerg., Rathauspl., Badg., Uferstr., Aug., in samo Franz Josef Strasse. Poberschstrasse se je odslej imenovala Pobersch Strasse. Po tej ureditvi je imel Maribor skupno 77 ulic, cest in trgov, nasproti letu 1840 torej za 43 več imen, pri tem pa je treba upoštevati, da so bila vmes leta 1851 z mestom združena predmestja s svojimi ulicami in cestami v obsežnejše mestno področje.

Vse spremembe in nova imena je zelo natančno objavila Marburger Zeitung že v izdaji dne 26. nov. 1876. Nove ulične tablice v obsegu 75/48 cm in hišne velikosti 33/25 cm so bile iz sive litine s črnimi črkami na belem polju. Dobavila jih je dunajska tvrdka M. Winkler po ceni 5.60 in 1.80 goldinarjev in jih tudi pritrdila, kakor da v mestu ne bi bilo sposobnih ljudi za to.

To delo je bilo tako obsežno, da celih 20 let ni bilo potrebno nobeno novo imenovanje ulic. Šele v letih 1898, 1899 in 1900 so bila potrebna zopet obsežnejša imenovanja. Preimenovanje ni bilo, štedili so z denarjem za ulične tablice, sicer pa tudi niti niso bila potrebna, saj je nastajalo vedno dovolj novih ulic.

Kljub številnim novim ulicam se je orientacija zboljšala, ker so bile ulične tablice pribite na obeh koncih ulice in še na križiščih z drugimi ulicami. Da je bila uporabljena gotica, je samoumevno, kajti nemški šovinizem je rastel!

Na hišnih tablicah je bilo pod hišno številko napisano tudi ime določene ulice. Za orientacijo je bilo to zelo ugodno, ker neznanecu ni bilo treba hoditi do najbližjega križišča, da bi tam ugotovil na ulični tablici ime ulice. Nerodna pa je postala ta navada za pisanje uličnega imena pod hišno številko v primeru preimenovanja ulice, ker je bilo treba kupiti poleg novih uličnih tudi nove hišne tablice. Kljub tem stroškom pa je ostala ta navada v veljavi do danes, ker je pač dobra in hitra preglednost le velike važnosti.

Večanje števila ulic prav dobro kaže razvoj mesta. Če je imel Maribor za obzidjem leta 1840 samo 31 ulic, jih ima leta 1906 na

res obširnejšem ozemlju že 147, a leta 1919 je bilo poslovenjenih 158 ulic. Od starih ulic danes ne obstaja več Freihausgasse, Ozka ulica je dejansko tudi že izginila, manjka večji del Židovske ulice, Župnijske (= Orožnove) in Kazinske (= Miklošičeve) ulice. Novi pa sta Tyrševa ulica do Gregorčičeve ulice in Grajska ulica med gradom in kinom, a Slovenska ulica je zavzela še celo prvotno Grajsko ulico od Gosposke ulice do Grajskega trga.

Za Slovence je bil važen začetek tretje dobe v določanju imen mariborskih ulic leta 1918 po osvoboditvi izpod nemškega avstrijskega vladanja. Vsem ulicam je bilo treba dati slovenska imena. Lahko je bilo to delo pri krajevnih imenih, za katera so prebivalci mesta sami našli slovenska imena, ki so ostala v veljavi vse do danes. Zataknilo pa se je pri nemških osebnih imenih. Ne morda zato, ker bi Slovenci ne imeli toliko znanih osebnosti, da bi ne mogli poimenovati vseh ulic. Ne, vmešala se je politika, ker je vsaka politična stranka navajala svoja imena in ljubosumno pazila, da druge ne bi bile premočno zastopane. Končno so člani v ta namen imenovanega sosveta le našli sorazmerje, oziroma so se sporazumeli in končali težko nalogo.

Z določevanjem slovenskih imen je pričel sosvet vladnega komisarja za mestno občino Maribor že na svoji 1. seji dne 2. junija 1919, ko je določil odbor 10 članov, ki naj sestavi predlog za slovenska imena. Pri tem naj upošteva v prvi vrsti imena oseb, ki so v zvezi z zgodovino in razvojem mesta.

Na seji dne 1. avgusta 1919 je ta sosvet že pričel z določanjem novih imen in na podlagi raznih predlogov sprejel imena za Maistrovo, Koroščevo, Kejžarjevo, Wilsonovo, Aleksandrovo, Tattenbachovo, Ciril-Metodovo, Jurčičevo, Krekovo in Gregorčičevo ulico ter Gosposko, Šolsko, Slovensko, Grajsko in Vetrinjsko ulico, Glavni, Slomškov in



Sl. 1. Glavni trg z odcepom Gosposke ulice leta 1946

Rotovski trg, Koroško, Tržaško in Ruško cesto. Del Tržaške ceste od lesenega mostu do Pobreške ceste je dobil označbo »Pod mostom«. Za nadaljnje ulice naj se uporabijo imena Vošnjak, Langus, Kosar, Volkmer, Miklošič, Razlag in Einspieler, kar se je res tudi zgodilo. Sprejeto je bilo tudi osnovno določilo, da naj se označijo za cesto le pota, ki vodijo skozi predmestja v okolico: Urbani-, Mellinger-, Tegetthof-, Berg-, Josef-, Kärntner-, Triester-, Franz-Josef- in Pörschstrasse (navedeno po zapisniku).

Končno je sosvet na seji 26. novembra 1919 sprejel imena še za vse druge ulice in ceste, kakor jih je predlagal odbor s posebnim seznamom. Skupno so bila določena slovenska imena za 158 ulic, cest in trgov ter že imenovani dve novi ulici: Dušanova in Jelačičeva ulica ob Betnavski cesti, kjer so bile postavljene po vojni prve nove stanovanjske hišice.

Kakor že omenjeno, so bila krajevna imena v splošnem poslovenjena, le v nekaj primerih so bila stara imena nadomeščena z osebnimi (Brunng. = Volkmerjeva, Kasinog. = Miklošičeva, Pfarrhofg. = Orožnova itd.), tako da so dobile ulice tudi v starem mestu imena po osebah. Stara osebna imena so ostala samo pri 5 ulicah: Wildenrainerjeva, Ghegova, Resljeva, Stefensonova in Wattova

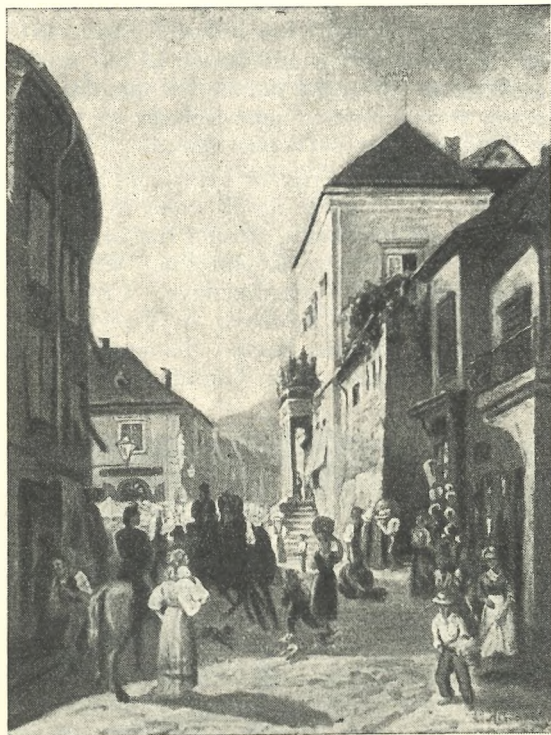
ulica, ki razen prve veljajo še danes in so z izjemo Stefensonove ulice obstajale tudi med nemško okupacijo v letih 1941/45. Svojevrstno metamorfozo je doživela Allerheiligengasse, ki je postala židovska ulica — obe po istem objektu, ki je bil najprvo židovska sinagoga, pozneje pa katoliška cerkev.

V vmesni dobi so meščani pri krajevnih imenih uporabljali slovenska prestavljena imena: Hauptplatz = Glavni trg, Windischgasse = Slovenska ulica in podobno. Za osebna imena pa so si prebivalci v zadregi pomagali še naprej z nemškimi imeni in tako ni čudno, da je nekaj časa obstajala n. pr. Mozartova ulica. Pri tem pa so bile neizbežne nesmiselnosti, katerim se moramo sedaj res le čuditi. Če je bila še sprejemljiva Lenauova ulica (Lenaugasse, sedanja Linhartova ulica), je bila spakedranska Mellingerjeva ulica le prehuda. Vendar jo je dalo gradbeno podjetje Kiffmann celo natisniti na svoje poslovne kuverte! Nemec se pač ni potrudil, da bi zvedel, da je sam stanoval v Melju (= Melling) in da se more Mellingerstrasse imenovati le Meljska cesta. Podobno je bilo s Schaffnerjevo ulico (bivša Schaffnergasse, sedanja Kejžarjeva ulica). Ulica se je tako imenovala zaradi personalnih hiš takratne južne železnice, v katerih so stanovali njeni sprevodniki.

Dokaj dosledno se je pri določevanju slovenskih imen pazilo na to, da so se upoštevale le mrtve osebe. Le nekaj izjem je bilo kljub temu uveljavljenih. Prvič seveda imena vladarjev: Aleksandrova cesta in Kralja Petra trg, nadalje imena zaslužnih politikov: Kejžarjeva in Koroščeva ulica, osvobodilca Maribora: Maistrova, po glavnem francoskem generalu iz prve svetovne vojne: Fochova, in po zagovorniku narodnostnih držav: Wilsonova ulica.

Zanimiva je primerjava novih slovenskih imen s starimi nemškimi. Pri določevanju novih imen so se namreč člani odbora naslanjali v mnogih primerih na nemška in sprejemali imena oseb z enakim delovanjem, kot na primer: Schiller - Gregorčič, Goethe - Prešeren, Wilhelm - Foch, Mozart - Smetana in podobno. Ker pa takih inčic ni bilo mogoče določiti v celoti, so bila druga imena izbrana poljubno.

Odbor se je v splošnem držal navodila in dobro ločil ulice in ceste. Vendar je k že določenim pravilno dodal še Državno (= Masarykovo), Pohorsko, Studeniško in Tvorniško cesto, napačno pa Kamniško cesto, ki kljub poznejši združitvi z Vrbanovo cesto nikoli ne bo prometno važna pot, in pa Dvořakovo cesto, ker prehaja iz nje promet šele preko Frankopanske ulice v Radvanjsko in



Sl. 2. Dravska ulica s pogledom preko Glavnega trga v Gosposko ulico do leta 1910

Pohorsko cesto. Obe sta pozneje dobili označbo »ulica«. Ceste so dobile krajevno označbo, le dve pa osebni imeni: Aleksandrova in Dvořakova cesta.

Kako so sprejeli Mariborčani nova imena, iz časnikov ni razvidno, ker so ravno takrat stavkali tiskarniški delavci in mariborska časnika nista izhajala. Vsekakor je konec leta 1919 izhajal časnik Marburger Zeitung še vedno v Ed. Schmidgasse, toda slovenska Straža že v Koroški ulici, dr. D. je ordiniral še v Pfarrhofgasse, nekdo pa je stanoval v Šilerjevi ulici.

Dokončno so se nova slovenska ulična imena uveljavila šele po pritrditvi uličnih tablic. Lahko je to bilo pri novo došlih Slovencih, ki niso poznali nemških imen, oziroma se še niso bili nanje privadili, pač pa so jih mariborski Nemci privatno uporabljali vse do začetka okupacije leta 1941, ko so ta zopet postala uradna.

Sklenjeno je tudi bilo, da se vsa imena pišejo tako, kakor jih je pisal nosilec imena sam, torej v pravopisu njegovega jezika in ne po izgovarjavi v slovenščini. S tem je Maribor samo sledil slovenskemu pravopisu, ne pa običaju Hrvatov in Srbov, ki pišejo tuja imena fonetično. Zakaj tudi naj bi n. pr. pisali Ajnšpilerjeva ulica, če se je pa sam nosilec imena kot zaveden Slovenec podpisoval Einspieler; enako je bilo tudi pri drugih tujih priimkih zaslužnih slovenskih mož, da ne govorimo tu o tujcih.

Pregled kaže, da je leta 1919 dobilo poleg 6 zgodovinskih imen le 75 ulic označbo po osebah in kar 79 ulic krajevna imena. To je bilo vsekakor zelo pametno, kajti krajevna imena zelo povečajo orientacijo, saj je s takim imenom običajno že določena tudi lega ali smer ulice ali ceste. Ta imena tudi niso tako izpostavljena spremembam, kot je to možno pri osebnih imenih.

Po sprejetju slovenskih uličnih imen je mariborska občina naročila nove ulične in hišne tablice. Bile so enake oblike in velikosti kot nemške, vendar ne iz litine, temveč iz cinkove pločevine z vzbočenimi številkami in napisi. Tablice je izdelala zopet dunajska tvrdka Winkler, a ves material je morala dobaviti mariborska občina sama. Dobava 500 kosov uličnih in 1700 hišnih tablic je potekala v obrokih in zaradi neurejenih trgovskih razmer tako negotovo, da je moral iti sredi januarja 1920 mestni uradnik po zadnje tablice na Dunaj. Tokrat so tablice pritrdili Mariborčani sami.

Preostalim Nemcem v Mariboru slovenski napisi nikakor niso bili po volji in so prve tablice kar hitro črno premazali. Zaradi tega je vladni komisar dr. Pfeifer z razglasom z

dne 22. februarja 1920 prepovedal vsako onesnaženje novih napisov, če bi se pa to še zgodilo, bi morali hišni posestniki sami poskrbeti za čiščenje. Kaže, da je to opozorilo zaleglo, kajti hišni posestniki so bili pretežno Nemci.

Te črno-bele pločevinaste tablice so visele po mariborskih ulicah do leta 1938.

* * *

Po tem obsežnem delu se več let ni pojavila potreba po novih uličnih imenih. Nova slovenska uprava je imela dovolj dela z ureditvijo notranje uprave, na gradnjo sicer nujno potrebnih stanovanj tja do leta 1925 ni nikdo mislil. Šele s pričetkom zidanja stanovanjskih hiš ob artilerijski vojašnici v magdalenskem predmestju in južno od nje ter naselju ob Vrbanski cesti v koroškem predmestju je nastala potreba po novih ulicah in njihovih imenih.

V tem presledku je bila leta 1925 preimenovana Šolska ulica v Ulico 10. oktobra. Bivše šolsko poslopje na vogalu Slomškovega trga je zavzela mestna policija in tako je bilo mogoče ohraniti spomin na za Slovence nesrečni koroški plebiscit 10. oktobra 1920 s preimenovanjem te stare ulice.

Napredujoča zazidava je končno zahtevala poimenovanje novih ulic. In tako je



Sl. 5. Stare ulične tablice iz leta 1876. Po obliki so bile slovenske v letu 1919 tem enake

mestni občinski svet na svoji seji dne 15. novembra 1928 sprejel imena za Dr. Anton Medvedovo, Delavsko, Viktor Parmovo in Železničarsko ulico, Komenskega trg, poimenoval slepi odcep Plinarniške ulice za Koce novo ulico, preimenoval pot Ob brodu na njenem delu pri Meljski cesti za Motherjevo ulico in ulico Pod mostom v Taborsko ulico.

Že naslednje leto je zlasti delni novi regulacijski načrt v magdalenskem predmestju zahteval imena za nastajajoče ulice. Na seji 22. avgusta 1929 so bile poimenovane: Primorska, Jadranska, Ljubljanska, Aljaževa, Celjska, Marksova, Metelkova, Pregljeva, Korytkova, Endlicherjeva, Bohoričeva, Bolfenkova, Dalmatinska, Nekrepova, Kratka in Čopova ulica. Dasi je bilo mnogo novih imen določenih po raznih krajih, vendar sedaj prevladujejo osebna imena, dve celo po živih osebah: Pregelj in Nekrep.

Vse te spremembe starih imen in nova imenovanja ulic je določal mariborski mestni občinski svet samostojno. Šele zakon od 18. februarja 1930 je prinesel predpis, da mora vsako ulično imenovanje odobriti banska uprava. Prepovedana so bila imena, ki bi se ne skladala z zgodovinsko preteklostjo ali z zunanjimi odnošaji države. Zadnje določilo ni zahtevalo v Mariboru nobenih popravkov, pozneje pa so vendar nastajala nasprotja med sklepi občinskega sveta in nadzorno oblastjo. Tudi bi moral Maribor izmenjati stare ulične in hišne tablice za novo predpisane še do konca leta 1930, kar pa je bilo neizvedljivo, saj tovarne niso zmogle tako hitro izdelati nove tablice za vso državo. Zaradi tega in še iz drugih razlogov so bile v Mariboru zamenjane tablice šele leta 1938.

Kot prvo po tem zakonu je uprava dravske banovine odobrila preimenovanje Državne ceste v Masarykovo cesto, kakor je sklenil mariborski občinski svet dne 8. aprila 1930. Vpliv tega nadzorstva se je neprijetno čutil v okrožnici dravske banovine z dne 4. oktobra 1930, s katero je bilo prepovedano poimenovanje ulic po slovenskih žrtvah, ki so jih italijanske oblasti ustrelile v Bazovici pri Trstu. Zadevni predlog od 3. oktobra 1930, da naj se Jadranska ulica preimenuje v Ulico tržaških mučnikov, je torej moral ostati neizveden. Pač pa je bila preimenovana Kopališka ulica v Ulico 6. septembra 1930, na kateri dan so dobili polki svoje nove vojaške zastave, in pa Samostanska ulica v Gosposvetsko ulico.

Važen je bil sklep občinskega sveta z dne 20. maja 1932, da naj se za ulične napise uporablja le rodbinsko ime, kar je bilo potrebno, ker dolgih imen ni bilo mogoče na-

pisati na majhne hišne tablice. Istočasno so bile imenovane nove ulice: Stegenškova, Prelogova, Sernčeva, Rapočeva, Ferkova in Dominkuševe ulica ter Dovozna cesta. Še isto leto je bil s sklepom od 10. novembra 1932 preimenovan del Gosposke ulice severno Slovenske ulice v Tyrševo ulico. Tu ni bilo treba varovati zgodovinsko ime, ker je ta del Gosposke ulice nastal šele po zasipu mestnega jarka.

Kakor že 20. maja 1932 je občinski svet ponovno 25. maja 1934 sklenil opustiti krstna imena in je zato odobril, da se z naročilom novih uličnih tablic v tem smislu spremeni Jan Kolarjeva, Jože Vošnjakova, dr. Anton Medvedova, dr. Fran Rosinova, dr. Pavel Turnerjeva in dr. Karl Verstovškova ulica.

Dne 25. maja 1934 je poimenoval mariborski občinski svet Bezenškovo in Kostanjevčevo ulico, slednjo po 20. maja 1934 v Mariboru umrlem pisatelju Josipu Kostanjevcu.

Vsa ta poimenovanja so bila odobrena. Sklepa z dne 14. decembra 1934, da naj se preimenuje Gosposka ulica v Ulico kralja Petra II. in Tattenbachova v Ulico kraljice Marije, pa banska uprava niti ni poslala dvorni pisarni v odobritev, ker so se uprli zgodovinarji in Spomeniški urad češ da naj ostanejo stara imena še naprej v veljavi.

Mestna občina se je medtem pripravljala, da zadosti predpisom zakona iz leta 1930. Dejansko ni bila potrebna nobena sprememba v uličnih imenih, preostala je le zamenjava hišnih in uličnih tablic. Kakor že navedeno, so imele stare tablice črne napise na belem ozadju tudi s črnim robom, nove pa bi morale imeti bele številke in napise na rdečem polju. Tablico naj bi obrobijala vinjeta v barvah državne zastave. Obseg tablice naj bi bil 20/15 cm.

Za izvedbo vseh pripravljalnih del za nabavo novih tablic je občinski svet 23. aprila 1936 imenoval posebno dokaj obsežno komisijo, ki bi naj uredila pravilnost napisov, poimenovala nove in po potrebi preimenovala stare ulice. Bilo je mnogo razgovorov in sestankov, na katerih se je pretresalo to važno vprašanje. Važna sta zlasti zapisnika sej z dne 3. decembra 1936 in 12. januarja 1937, ki že vsebujeta ogrodje sprememb in predlogov. Upoštevali so se številni predlogi raznih društev in posameznikov, ki so navedli osebe, zaslužne člane svojih društev ali svoje stroke, oziroma poklica.

Zaradi oblike in barve novih tablic je nastalo daljše dopisovanje med mariborsko občino in bansko upravo. Občina je predlagala večje emajlirane tablice z belimi napisi na cinober-rdečem ozadju s samo belo vinjeto.

česar pa banska uprava ni odobrila z mnenjem, da je belo-rdeča zastava sosednje Avstrije in predlagala zeleno ozadje, kakor obstaja v Ljubljani. Temu je zopet nasprotovala mestna občina, češ da je belo-zelena štajerska zastava. Slednjič je banska uprava dne 26. avgusta 1937 le sprejela mariborski predlog, tako da je bilo mogoče zaključiti vsa dela, ki so bila potrebna pred nabavo novih tablic.

Končno je mogel mestni gradbeni urad zbrati vse predloge in sklepe ter jih v poročilu 12. marca 1938 predložiti mestnemu svetu v sprejetje. Ta je šele 13. maja 1938 sprejel ta predlog in tako zaključil dolgotrajno delo. Predvsem je bila točno opredeljena porazdelitev prometnih žil v ceste, ulice, nabrežja in prehode. Kot izpadnice iz mesta v okolico so bile preimenovane še Gosposvetska, Jadranska in Vrbanova ulica v cesto, nasprotno pa Kamniška cesta v ulico.

Tkalska, Volkmerjeva, Mesarska, Splavar-ska, Žička in Minoritska ulica so dobile označbo »prehod«.

Določena je bila pravilna pisava Raičeva, Marxova, Stegenškova, Strossmayerjeva in Studenška ulica ter Pobreška cesta. Danjkova in Poljska ulica sta bili združeni v Žolgerjevo ulico, Nova ulica se spremeni v Hlebovo ulico, Prelogova v Ilirsko, Miloš Obiličeva v ulico »Pri parku«, Magdalenska v Jerovškovo cesto, označba Ob brodu pa v Oreško nabrežje. Kopališka ulica ostane, ker se že sprejeto ime Ulica 6. septembra 1930 noče udomaćiti. Tattenbachova ulica je postala Ulica kneza Koclja, del Vrbanove ulice od Vodnikovnega trga do Vrtne ulice se imenuje Pipuševa ulica, Gosposka ulica pa obdrži nadalje svoje ime.

Na novo so bile poimenovane Predilniška, Bernekerjeva, Apostlova, Glaserjeva in Čolnikova ulica.

Po teh obsežnih spremembah uličnih imen je mestni svet poimenoval 29. decembra 1939 še Poštelsko, Haloško in Hočko ulico v magdalenskem predmestju, ki imajo vse smer proti označenim krajem.

Sedaj šele je mestna občina lahko naročila nove tablice. Kot najugodnejši ponudnik je prevzela dobavo tvrdka Westen v Celju. V teku leta 1939 so bile vse tablice pritrjene.

A tudi predmestne občine so že imele svoje ulice in ceste. Prvačila je občina Studenci, kjer so imeli poimenovane ne samo glavne temveč tudi stranske ulice že pred 1918. letom in so jih potem označili s slovenskimi imeni kot v mestu. V drugih občinah so se pač uporabljala vedno stara krajevna

imena predvsem za ceste, stranske poti pa niso bile poimenovane. Šele zakon iz leta 1930 je prisilil okoliške občine, da so dale imena vsem ulicam, ki so bile v mnogih primerih že kar dobro zazidane in so imele videz manj prometnih mestnih ulic. Tako so dobile imena ulice na Pobrežju, Špesovem selu, Teznu, Novi vasi v Spod. Radvanju, Rožna dolina v Zgornjem Radvanju in Krčevina ob Tomšičevem drevoredu.

Pregled takrat novih uličnih imen kaže, da se niso lokalna krajevna imena nič upoštevala, kar je velika škoda, ker se po zaidavi izgubi marsikatero karakteristično ledinsko ime. Predvsem so odločujoči ljudje hoteli ohraniti spomin na zaslužne osebnosti; ker pa jih je prehitelo mesto, so se ista imena ponavljala po vseh občinah. Tako je Cankar imel svojo ulico v vsaki občini, vsega skupaj 4 ulice in na Pobrežju še eno »Ob Cankarjevi ulici«. Po štirikrat so bile Ciril-Methodova, Cvetlična, Gregorčičeva, Gubčeva, Prešernova in Slomškova ulica. Po petkrat so se pojavile Delavska in Gozdna ulica ter seveda tudi Aleksandrova cesta. Precej imen je bilo uporabljenih po trikrat in seveda največ po dvakrat. Tako je imela leta 1945 od 296 starih ulic le dobra polovica samo po enkrat ime in to večinoma pokrajinska imena, oziroma po osebah povsem lokalne važnosti.

Ta množičnost enakih imen je v dopisovanju in pregledu seveda povzročala dokaj zmede, a pomoči ni bilo, ker so bile okoliške občine tudi v tem pogledu samostojne.

Temeljita sprememba je zadela imena mariborskih in okoliških ulic nemška okupacija leta 1941. Že prvi teden je okupator zahteval poleg nemških napisov nad trgovinami in obrtniški delavnicami tudi nemška



Sl. 4. Stara mariborska Barvarska ulica, asfaltirana l. 1939

imena za ulice. Če so pleskarji tako rekoč čez noč spremenili napise nad trgovinami, to ni šlo tako hitro pri uličnih napisih. Očitno kulturbundovci niso bili na to pripravljeni ali pa so namenoma prepustili preimenovanje ulic na novo došlim Nemcem. Za nujno potrebno orientacijo tujcev so bila v prvi sili uporabljena stara nemška imena še iz dobe Avstrije, pri novih ulicah pa so ostala slovenska imena v nemškem pravopisu. In tako ima litografirani mestni načrt, izdan že v aprilu 1941, med drugim ulična imena kot Aliasch-, Postela-, Turnergasse itd. V starih mariborskih ulicah so bile obešene avstrijske nemške ulične table, v novih ulicah pa slovenske tablice prelepljene s črnimi napisi na belem papirju s slovenskimi imeni v nemškem pravopisu.

Toda Nemcem se je mudilo uničiti vsako sled slovenstva, saj so morali izvesti Hitlerjevo naročilo, da naj napravijo deželo nemško! Do jeseni leta 1941 so že imele vse mariborske in okoliške ulice nemška imena, v večini primerov po osebah iz rajha in nacistične stranke, za katera še preostali Slovenci niti vedeli niso, saj jih niso poznali niti maloštevilni domači Nemci. Od slovenskih imen je ostalo le Pregel, toda samo navidezno, kajti šlo je le za priimek, vzet po Josipu Preglu, Nemcu iz Gradca, svetovno znanem kemiku. Upoštevanih je bilo le pet domačih imen: Bubak, Petek, Bračič, Gornik in Hočevnar, to pa so imena žrtev Slovencev pri nemških demonstracijah 27. januarja 1919 pred rotovžem na Glavnem trgu. Seveda pisana v nemškem pravopisu!

Pri tem je zginilo marsikatero pokrajinsko ime (Hoška, Primorska, Beograjska ulica i. dr.), ker so bile važnejše nemške osebnosti; umakniti se je morala seveda tudi Slovenska ulica in postati po starem zopet Grajska ulica. Naključje je hotelo, da se je Aljaževa ulica zopet imenovala po Slovencu Hočevnarju (žrtvijo 27. januarja 1919), seveda kot Hotschewargasse. Tudi je bila zopet marsikatera ulica povišana v cesto, kakor je pač bila važna osebnost, po kateri je bila imenovana.

Niso pa bile preimenovane le stare ulice, na novo so bile poimenovane tudi nekatere že obstoječe ulice, ki pa pred okupacijo še niso imele imen. To velja zlasti za tezensko Dobravo, ki je pred okupacijo spadala pod upravo občine Hoče, ki po letu 1930 ni poimenovala ulic kakor druge okoliške občine. Menda zaradi slabega lica hiš v 18 ulicah tega naselja, te ulice niso bile poimenovane po nemških osebnostih, temveč pretežno po živalih in rastlinah (Zajčja, Makova i. dr.).

To poimenovanje pa je bilo izvedeno šele konec leta 1942.

Pri tem poimenovanju mariborskih ulic pa so Nemci vendarle opravili dobro delo: uporabljeno je bilo namreč vsako ime samo enkrat. Staro mesto je sedaj z okoliškimi občinami pač tvorilo eno samo upravno enoto in tako ni bilo razloga za ponovno uporabo istega priimka.

Ulične in hišne tablice so obdržale staro obliko, a izdelane so bile v belo-zeleni barvi, v barvah štajerske deželne zastave. Izdelala jih je zopet tovarna Westen v Celju. Za orientacijo je bil izdan barvan mestni načrt že jeseni 1941, druga njegova izdaja pa naslednje leto. Tiskan seznam ulic je tudi doživel dve izdaji, kajti v prvi so bila zaradi pregleda nemškim imenom dodana tudi stara slovenska imena v slovenskem pravopisu. To pa je pri nacistih povzročilo hudo kri, zato je bil ta seznam takoj vzet iz prometa in izdan samo nemški.

...

Ta nemška, z veliko skrbjo izbrana imena pa niso bila v veljavi niti 4 leta! Med prvimi odredbami slovenske oblasti po osvoboditvi Maribora 8. maja 1945 je bil izdan razglas, ki preklicuje vse nemške odredbe. S tem so se vrnila tudi stara slovenska ulična imena in večinoma tudi stare ulične in hišne tablice, kolikor jih prenapeti nemški in nemčurski hišni posestniki niso bili uničili že leta 1941. Toda ta splošna obnova starih imen je imela za posledico, da so se zopet pojavila ista imena po večkrat, kakor so pač veljala pred letom 1941. To zmedo so še povečale odredbe posameznih kvartov, ki so nadomestile razne Aleksandrove in Petrove ulice z imeni borcev osvobodilne vojne. Iz razumljivih razlogov pa so dostikrat hoteli kvarti imeti ulico imenovano po istem revolucionarju in tako so se tudi te označbe ponavljale. Ta nova imena so bila pač znana predvsem v kvartih in ulicah samih, v sosednjih pa že niso več vedeli zanje, še manj pa osrednja mestna uprava, kar vse je zelo otežkočalo upravljanje.

Upoštevajoč te neprimike je Mestni narodnoosvobodilni odbor že za 10. december 1945 odredil dokaj široko anketno komisijo, ki naj bi uredila ta nered. Člani komisije so bili zastopniki kvartov, množičnih organizacij, zgodovinarji, zastopniki občine in drugi. Ta močna udeležba je omogočila, da je bila izbira imen res premišljena in vsestransko dobro utemeljena. Brez ugovorov so bili sprejeti sklepi, da se uporabi vsako ime samo enkrat, da se ohranijo ledinska imena, koli-

kor so le znana, da se ulice imenujejo samo po že mrtvih osebah in da se upoštevajo predvsem borci narodne osvoboditve, vsekakor vsi slovenski heroji.

Glede predloženega osnutka sprememb in novih uličnih imenovanj se je razvila živahna debata, s čimer je bil podan dokaz o velikem zanimanju prebivalstva glede uličnih imen. Če so eni člani odbora bili mnenja, da naj se upoštevajo predvsem borci iz Maribora in njegove ožje okolice, so drugi predlagali le bolj splošno zaslužne osebe. Ker pa je bilo treba imenovati in preimenovati mnogo ulic, so bila uporabljena imena enih in drugih, vendar je morala biti vsaka oseba znana večjemu številu odbornikov, da so bila izključena le ožja poznanstva. Mnogo debate je bilo glede preimenovanja v splošnem, da se ne bi morda preimenovala ulice le v novih predmestjih, v starem mestu pa bi stara imena ostala. V tem pogledu je prevladalo načelo, da pri istem imenu obdrži ime daljša, bolj urejena in zazidana ulica, spremene pa ga manj pomembne ulice. Tako so n. pr. v Studencih ostale poleg drugih Ciril-Metodova, Erjavčeva, Stritarjeva ali na Pobrežju Trstenjakova, Ipavčeva ulica i. dr. Propadel pa je predlog, da naj bi se zaradi boljše orientacije uporabila imena borcev, herojev, prijateljskih držav po možnosti ločeno v skupinah samo v posameznih predmestjih, ker so posamezni zastopniki želeli imeti posebno imena borcev tudi v svojem območju. Čeprav je meljsko predmestje obdržalo dokaj imen herojev: Šaranovič, Jevtič, Bračič, jih imajo tudi Studenci: Šercer, Iztok ali Tezno: Nande, Volodja. Edino imena držav so ostala nekako omejena na Tezno: Beloruska, Češka, Bolgarska, Ruska, Ukrajinska in Poljska ulica.

Skupno je obsegal ta prvi predlog 122 imen, od tega 104 imena za do takrat enako imenovane ulice in 18 novih imen. Med prvimi so bila tudi mnoga bivša nemška (Badl, Reiser) in imena, ki niso mogla obstajati v novi družbeni ureditvi. O tem predlogu naj bi posamezni odborniki razpravljali s prebivalci in na prihodnjih sejah stavili spreminjevalne predloge. Ti pa naj bodo podprti z opisom dela in življenjepisi predlaganih oseb. Le majhno število novih predlogov je dokazovalo, da je bil prvi predlog dobro premišljen. Sledili so nadaljnji sestanki anketne komisije, na katerih so bile pričetkoma obravnavane spremembe prvega predloga, a prav kmalu tudi nadaljnja nova imenovanja, ker so bili že leta 1946 priključeni dotedanjemu mestu še kraji Zgornje in Spodnje Radvanje z Novo vasjo in Rožno dolino, Tezenska Dobrava in Brezje, v katerih so

obstajale že več ali manj urejene ulice, ki pa niso imele imen. Pa tudi v mestu iz leta 1945 je bilo treba poimenovati še marsikatero ulico.

Komisija je vsaj začasno zaključila svoje delo s sestavo popolnega seznama predlaganih sprememb za stara ulična imena na novo imenovane ulice, katerega je v smislu zakona iz leta 1930 predložil Mestni ljudski odbor Maribor predsedstvu vlade LRS v potrditev, ker nadzorne banske uprave ni bilo več. Spomladi 1947. leta je zakonodajni odsek predsedstva vlade ta predlog vrnil s pripombami, iz katerih je bilo sklepati, da vlada pripravlja nov zakon o imenovanju ulic. Vendar zaradi nemogočih razmer v uporabi različnih imen za isto ulico, mesto ni moglo še dalje čakati na dokončno ureditev v poimenovanju ulic. Zato je Mestni ljudski odbor osvojil skupni predlog na seji dne 29. avgusta 1947 z določilom, da velja od 1. septembra 1947 naprej. S tem je bilo opravljeno ogromno delo v poimenovanju mariborskih ulic in odstranjena velika zmešnjava v uličnih imenih. Bil je res že skrajni čas, kajti prebivalci so pričeli uporabljati poleg starih in lokalno določenih tudi že novo predlagana imena, za katera so pač zvedeli na raznih sestankih.



Sl. 5. Stara mariborska ulica: Mesarski prehod leta 1957

Brez uličnih imen so ostali le kraji Meljski hrib, Košaki, Počehova, Pekel, Zrkovci, del Krčevine in pozneje Kamnica, Rošpoh in Razvanje.

...

Napovedani zakon o imenih naselij in o označbi trgov, ulic in hiš je objavil Uradni list LRS dne 24. februarja 1948. Njegove določbe so pokazale, da je bil mariborski postopek pravilen, saj določa 7. člen, da spada določitev uličnih imen v pristojnost mestnih ljudskih odborov. Odpadla je torej vsaka potrditev po nadrejeni oblasti. Kljub temu je moral Mestni ljudski odbor Maribor predložiti seznam teh novih uličnih imen pravnemu oddelku ministrstva za notranje zadeve LRS, ker je pač bilo to prvo imenovanje ulic po novem zakonu. Vnovič je bila potrjena pravilnost dela mariborskega ljudskega odbora, kajti spremembe so ostale v veljavi, potem ko so bila podana pojasnila glede nekaterih imen. Potrjena je bila tudi pravilnost osnovnih sklepov, kako in po kom naj se ulice poimenujejo.

Čeprav so bila vsa nova ulična imena predvidno izbrana, vendar posamezne osebe, tako politiki in znanstveniki kakor tudi borci NOV širši javnosti niso bili znani. Zato je prevzela uprava Pokrajinskega muzeja obveznost, da zbere od vseh oseb, po katerih so imenovane mariborske ulice, podatke o njihovem življenju, poklicu in sodelovanju v osvobodilni borbi. Obilica takratnega dela je povzročila, da to nujno potrebno delo ni bilo takoj izvršeno. Iz uradnih potreb je gradbeni odsek ljudskega odbora, pri katerem je bilo združeno vse delo o poimenovanju ulic, sestavil zadevni seznam do konca leta 1952, pri čemer so nudili dragocene podatke arhiv Zveze borcev, oziroma pozneje arhiv oddelka NOV pri Pokrajinskem muzeju.

Kljub določenim novim imenom in pritrditvi novih uličnih tablic so konservativni Mariborčani še mnogokrat uporabljali stara

predaprilska ali od lokalnih kvartov začetkoma določena imena in tako povzročali nejasnosti in nepotrebno delo v uradih. Tako je bilo še leta 1950 treba uradno pozvati prebivalce Dobravske ulice v Tezenski Dobravi, da ne obstaja ime Ulica mariborske brigade, kakor ga je bil sprejel kvartni odbor, čeprav te borbene edinice sploh ni bilo. Šele pritrditev hišnih tablic leta 1955 je nekako le zavrla napačne ulične označbe vsaj v pisni uporabi, čeprav se ustno posamično le še uporabljajo stara imena.

Da je bilo po tej komaj premagani zmedbi sploh mogoče ugotavljati, katero staro in novo ime velja za kako ulico, je bil torej zopet iz povsem uradnih potreb sestavljen pregled imen za vsako ulico posebej. Temu pregledu so bila kasneje dodana še prvotna — v mnogih primerih še avstrijska imena —, kar je nudilo popoln zgodovinski pregled za spremembo imen pri vsaki ulici posebej. Kljub veliki potrebi obstoji ta seznam le v petih, s strojem pisanih izvodih, kakor tudi že prej omenjeni seznam z življenjepisi oseb, po katerih so bile ulice imenovane leta 1947 in pozneje.

...

A življenje v Mariboru je teklo naprej in to dokaj hitro. Mesto je spreminjalo svoje meje, pridružili so se novi predeli z neimenovanimi ulicami (pekrski del Rožne doline, Dogoš), gradile so se tovarne in stanovanjske hiše sredi polja, urbanisti so izdelali nove regulacijske načrte, kar vse je zahtevalo vedno nove ulice, ki jih je bilo treba poimenovati. Glede imen ni bilo zadrege, saj se je v osvobodilni vojni borilo mnogo junakov, a tudi zgodovinarji, gospodarstveniki in politiki so imeli v zalogi še dovolj zaslužnih mož. Zaradi hitrejšega postopka je Mestni ljudski odbor imenoval ožji odbor, v katerem so bili zastopniki muzeja, Zveze borcev, množičnih organizacij, odborniki MLO in uslužbenec gradbenega odseka. Ta odbor je predlagal Mestnemu ljudskemu odboru nova imena v dokončno odobritev.

Že 3. novembra 1947 so bile predlagane Kuharjeva, Dalmatinova, Glonarjeva, Pionirska, Dragonijeva, Ilichova, Kranjčeva, Železnikarjeva, Ertlova ulica, Ulica heroja Vojka in preimenovana Jelačičeva v Puncerjevo ulico. Še isto leto so sledile Babnikova in Lahova ulica ter ulica V borovju. Vsa ta imena je vseboval skupni seznam ulic, ki je bil izdan meseca decembra 1947. leta in je navajal poleg novih tudi stara imena, da je bil olajšan pregled sprememb.

Po priključitvi pekrskega dela Rožne doline mestu Mariboru spomladi leta 1948 je bilo treba določiti imena tamkajšnjim ulic.



Sl. 6. Mariborska ulična tablica iz leta 1938

cam, ki niso potekale vedno v podaljšku ulic v Zgornjem Radvanju. Nastala so imena Tančeva, Rožnodolska, Kosova, Pirnatova, Lesjakova, Begova, Beraničeva ulica in Ob ribniku, ki jih je odobril MLO Maribor dne 24. aprila 1948.

Napredujoča zazidava je zahtevala vsako leto nove ulice in s tem nova ulična imena. Čeprav je gradbeni odsek sledil tem potrebam in sproti predlagal nova imena, je Mestni ljudski odbor zaradi dodatnih pojasnil šele na zasedanju 26. februarja 1951 zopet odobril novo skupino uličnih imen: v Studencih Karadžičevo in Stefanovo ulico, v stanovanjskem naselju železničarjev ob Engelsovi cesti Besednjakovo, Zadružno, Ažbetovo ulico in Ulico Ilije Gregoriča, v Novi vasi v novem naselju »Moj dom« Regenovo, Majarjevo in Rezijsko ulico, v naselju delavcev Tovarne avtomobilov ob Betnavskem gozdu Pasteurjevo, Tavčarjevo, Djakovičevo, Crnekovo, Bazoviško, Vorančevo, Prijateljstvo ulico in Ulico Jakoba Zupančiča, na Teznu v naselju Metalne Kidričevo, Janševo in Žmavčevo ulico ter v Dobravi Panonsko ulico in Trg kragujevskih žrtev, na Pobrežju v naselju delavcev Mariborske tekstilne tovarne Milčinskega, Nazorjevo, Gallusovo, Durjavovo in Čufarjevo ulico, ob Šentiljski cesti Breznikovo in Smrekarjevo ulico, v novem naselju delavcev Konštruktora in Državnih elektrarn ob Vrbanski cesti pa Žnidaričevo, Podjunsko, Pasterkovo in Njogoševo ulico ter v Kamnici Elektrarniško ulico.

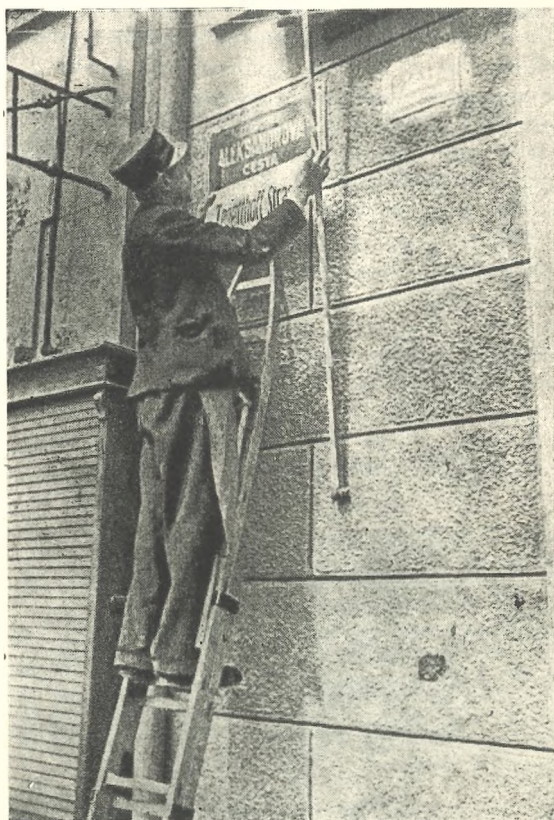
Ni to bilo zadnje obsežnejše poimenovanje novih ulic. Tudi v naslednjih letih je nagli razvoj Maribora zahteval vedno nova imenovanja, vmes pa je prišlo še nekaj sprememb starih imen. Prav tako spremembo je sprejel Mestni ljudski odbor že 22. februarja 1952, ko je preimenoval Vrtno ulico v Ulico Prežihovega Voranca in Kuharjevo ulico na Pobrežju v Ulico Matije Murka. Prvo zato, ker je leta 1950 umrl Prežihov Voranc stanoval v hiši ob Vrtni ulici, drugo pa v domnevi, da je Kuharjeva ulica tudi imenovana po istem Lovru Kuharju. Ker pa je bila že 26. februarja 1951 poimenovana Vorančeva ulica v naselju ob Betnavskem gozdu in je dobila pobreška Kuharjeva ulica svoje ime po Štefanu Kuharju, zbiralcu narodnih pesmi v Prekmurju, je bilo to imenovanje povsem spremenjeno tako, da je Kuharjeva ulica ostala, Vorančeva ulica je postala Ulica Matije Murka, in Vrtna ulica pa Prežihova ulica.

Še isto leto je izdal Mestni ljudski odbor 17. junija 1952 odločbo, da se zamenjata imeni Ulica talcev in Sodna ulica, to pa iz razloga, ker je okupator odvažal po novi

Ulici talcev v graški krematorij talce, ki so bili ustreljeni na dvorišču jetnišnice in ker poteka nova Sodna ulica sedaj pred glavnim vhom sodne palače. Čeprav povzročajo take zamenjave uličnih imen zmedo med prebivalstvom, je bila ta zamenjava ugodno sprejeta, saj je bila tudi opravičljiva in nobena od obeh ulic ni kaj posebno zazidana.

Krajše poimenovanje je bilo izvedeno 9. marca 1952, ko so nastale Sernčeva ulica v koroškem, Ramovševa v magdalenskem predmestju ter Pintarjeva, Filipičeva in Polančičeva ulica v Studencih. Naslednje imenovanje se je nekoliko zavleklo, ker je tajništvo za prosveto in kulturo predlagalo nekatere spremembe prvega predloga. Po skupnih razgovorih je bil sestavljen končni predlog, ki je bil sprejet na skupščini 27. oktobra 1953. Nastala je nova Valesova, Glinškova, Rusjanova, Križajeva, Trebuškova, Dolarjeva, Antoličičeva in Mencigerjeva ulica, Ulica Jožice Flander in Ulica kovinarjev ter v Razvanju ulica z označbo Pri opekarni.

V vasi Dogoš je bilo težko doseči dobro orientacijo, ker stojijo nekatere hiše daleč od prave vasi. Ene na primer pri dupleškem mostu, a druge 1,5 km daleč ob Ptujski cesti



Sl. 7. Prelepljanje uličnih tablic leta 1941

že pri Miklavžu. Krajevna označba hiš tu ni dala nobenega pregleda, zato je bilo predlagano poimenovanje posameznih cest in potov, ki je končno tudi bilo sprejeto. Označbi Dupleška cesta v Brezju in Ptujška cesta iz Tezna v Miklavž sta se podaljšali do konca območja Dogoš. Glavna pot v vasi je dobila označbo Nad reko, podobne krajevne označbe so še Gasilska ulica, Na polju, Na dobravi in Nad gramoznico. Po osebah so bile imenovane Svenškova ulica, Ulica Kirbiševih in Ulica Jožeta Štanteta. Tu je bilo mogoče uporabiti pretežno krajevna imena, ki omogočajo dobro orientacijo.

V Kamnici sta bila iz krajevne označbe izločena Kamniški jarek in Brestrniški breg, da bi se tako uradno potrdili ti dve splošno uporabljani imeni. Vendar sta bili obe označbi kasneje uradno opuščeni, ker bi se moral postaviti predlog za novo imenovanje naselij, za kar pa ni bilo dobre opravičbe. Med prebivalci pa sta imeni ostali.

Istočasno so bila sprejeta tudi nekatera preimenovanja: Vrtna ulica je dokončno postala Prežihova, Stolna ulica Poštna, Stalingrajska ulica Ulica pariške komune, Zavezniška ulica Grčarjeva in Murščeva ulica Ulica Draga Kobala. Zrinjski trg je dobil novo ime Trg Borisa Kidriča in se med Kolodvorsko in Razlagovo ulico razširil do Partizanske ceste. S tem je odpadel prvotni sklep, da bi se tako poimenoval široki del Partizanske ceste pred novim glavnim kolodvorom. Tudi Trg rdeče armade je dobil novo ime Trg revolucije. Trubarjeva ulica pa se je podaljšala preko Kalvarijske ulice, s čimer ta označba odpade.

Podaljšanju označb Dupleške in Ptujške ceste preko vasi Dogoš je ugovarjal Urad za statistiko, ker da bo to nasprotovalo predpisom o označevanju naselij. Vas Dogoš naj bi s tem imenovanjem obeh cest zgubila značaj samostojnega naselja in bi postala del mesta. Vendar je prevladalo mnenje, da je važnejša dobra orientacija in označba je ostala. Iz Maribora potekata podobno Šent-

iljska skozi štiri naselja: Krčevino, Košake, Počehovo in Pekel; a Tržaška cesta skozi Tezno in Spodnje Radvanje. Mariborčani si teh cest ne morejo predstavljati razdeljenih na posamezna imena, ker pač potekajo proti krajem, po katerih so dobile svoja imena že v davno preteklih časih. Odločilen je bil sklep Sveta za komunalne in gradbene zadeve Mestnega ljudskega odbora Maribor z dne 21. maja 1954.

Nekatere nejasnosti v poimenovanju ulic je odpravilo priporočilo Zveznega sveta od 10. septembra 1953, ki je svetovalo ljudskim odborom in gospodarskim organizacijam, da naj ne uporabljajo več imen živčih vodilnih ljudi za poimenovanje ulic in tovarn, že obstoječe pa naj spremenijo. Poznejša določila so sicer le omogočala uporabo teh imen, vendar samo s predhodnim pristankom zadevnega odbora pri Zveznem izvršnem svetu. Ker se je Maribor že od vsega začetka dosledno držal principa, da poimenuje ulice le po mrtvih osebah, sedaj niso bile potrebne nobene spremembe.

Na skupščini ljudskega odbora dne 16. novembra 1953 je odbornik iz Zgornjega Radvanja predlagal preimenovanje ulic: Opekarska ulica, Pot k mlinu in Ob ribniku v Ulico Adolfa Oberlajterja, Ulico Ludvika Pliberška in Ulico Franca Pinterja. Odbor za predlaganje uličnih imen je zavzel odklonilno stališče in naslednja skupščina se je strinjala z njegovimi utemeljitvami: Maribor je preveč trpel med nemško okupacijo, da bi mogel že po 10 letih prenašati nemška ulična imena, po Pinterju (čeprav drugi osebi) je že poimenovana Pintarjeva ulica v Studencih. Predlagana imena so predolga za čitljiv napis na majhnih hišnih tablicah, odveč je navajanje krstnih imen in končno so sprejeta imena pokrajinsko utemeljena in nudijo torej najboljšo orientacijo. Po Pliberšku pa se lahko imenuje kaka nova ulica. In končno, če so bili vsi trije tovariši res tako splošno važni delavci ali borci med osvobodilno vojno, zakaj jih niso poznali in predlagali krajevni zastopniki že leta 1947?

Zaradi novih parcelacij, regulacij in nadaljnje zazidave je bilo treba tudi v letu 1954 predlagati imena za številne nove ulice, ki so bila končno odobrena na skupščini ljudskega odbora dne 28. januarja 1955. Vzhodni del Aškerčeve ulice proti Partizanski cesti je dobil ime Veluščkova ulica, ker se prva zaradi zgradbe osnovne šole konča že pri Kersnikovi ulici. Fluksova ulica je nastala pri novih hišah Mariborske tekstilne tovarne na pobreškem platoju, Goče Delčeva ulica poteka severno od Nazorjeve ulice, obe pa povezuje Trinkova ulica; ob novi osnovni



Sl. 8. Nova ulična tablica iz leta 1948

šoli na Pobrežju so nastale Tolstojeva in Zdravkova ulica ter Ulica Anice Černejeve. V severnem delu naselja v Stražunu je bilo treba poimenovati Jamovo ulico, a južno od Bazoviške Koprsko ulico.

Opazljivo je, da se pri novih ulicah med drugimi starejšimi ulicami uporabljajo že samo osebni priimki. To pa ni nič čudnega, kajti krajevna imena — kolikor so sploh obstajala — so bila uporabljena že pri prvih poimenovanjih ulic.

...

Imenovanje ulic dne 28. januarja 1955 je bilo zadnje, ki ga je izvedel Mestni ljudski odbor Maribor za svoje dokaj obširno območje. S 1. septembrom 1955 je bil ta pomerij razdeljen na štiri nove upravne enote, nove komune, katerih ljudski odbor je bil vsak za sebe pristojen, da sam imenuje ulice v svojem območju. S tem pa je nastopila zopet možnost, da bi se pojavilo isto ime v dveh različnih občinah, kar bi neugodno vplivalo na splošni pregled, kajti končno sestavljajo te 4 občine vendarle enotno naselje mesto Maribor. Da se ne bi pojavilo pri novih uličnih poimenovanjih enako ulično ime, skrbi deloma skupni organ Mestni svet, še bolj pa Komisije za predlaganje uličnih imen, ki sicer obstajajo v vsaki občini posebej, a je polovica članov ista v vseh: zastopnik muzeja, Zveze borcev in gradbenega odseka, a komune zastopata dva odbornika — člana Sveta za komunalne zadeve in Sveta za prosveto ter zastopnik SZDL tistega terena, v katerem leži še neimenovana ulica.

Ker se mesto ni več širilo v prosto polje, temveč so se zaradi prihranka pri delih za ulice, kanale, napeljavo vode, plina in elektrike zazidavale predvsem proste parcele v mestu samem, ni bila potreba po imenovanju ulic posebno velika.

Tako je ObčLO Maribor-Center poimenoval 31. januarja 1957 Ulico Berte Bukšek severno od Tomšičeve ulice in ObčLO Maribor-Tabor isti dan Machovo in Pupinovo ulico južno od Valvasorjeve ulice ter Ulico Rezičke Zalaznik v Studencih.

Po smrti predsednika Zvezne ljudske skupščine Moše Pijade je na predlog uprave za gradnje in sklepa Mestnega sveta preimenoval ObčLO Maribor-Tabor dne 10. junija 1957 Valvasorjevo ulico v Ulico Moše Pijada. Prvotno je bilo to ime namenjeno le novemu delu Valvasorjeve ulice med Masarykovo cesto in Gorkega ulico, ki poteka med samimi novimi stanovanjskimi hišami in bo moderno urejen, a je bilo končno sprejeto za vso ulico do Raičeve ulice. Istočasno je bila preimenovana Tovorniška cesta v Val-

vasorjevo ulico. Kakor je bilo prvo preimenovalje primerno, tako slabo je drugo. Prvič povzroča prenos imena na drugo ulico zmedo v orientaciji, drugič pa je bila Tovorniška cesta za Maribor zgodovinskega značaja, ker je bila tako imenovana glede na tvornice železniških vozil že ob svojem nastanku, a Valvasor dejansko za Maribor sam ne pomeni nič. Če se je že preimenovala vsa Valvasorjeva ulica, bi se moglo to ime čez leta uporabiti kje drugje brez motenj.

Vsako leto bo treba tudi v bodoče poimenovati po nekaj ulic v novih občinah Maribor-Center, Maribor-Tabor in Maribor-Tezno, medtem ko v četrti občini Maribor-Košaki te potrebe ne bo zaradi njene lege že v gričih in goricah severno od strnjenege mesta.

...

Konec leta 1957 je imelo mesto Maribor 528 uličnih označb, od tega 14 trgov, 29 cest, 469 ulic, 6 prehodov, 6 poti, 2 ledini in 2 parka. Nasproti letu 1919 s 160 imeni je to lep porast, vendar je treba upoštevati, da so bile leta 1951 združene z mestom okoliške občine, ki so imele svoje ulice. A tudi v primeri z okupiranim Mariborom, ki je imel ob osvoboditvi leta 1945 že 355 uličnih označb, je ob upoštevanju nadaljnjih 21 novih ulic na Brezju in 8 ulic v Dogošah, razlika s 144 novimi označbami za dobo 10 let



Sl. 9. Leta 1957 moderno urejena Ulica heroja Staneta

še vedno lepa. To je pač najlepši dokaz, kako zelo se je osvobodjeni Maribor v teku 13 let razširil in to še potem, ko je zacelil vojne rane, ki mu jih je prizadejalo bombardiranje v rušenju številnih zgradb, predvsem stanovanjskih hiš.

Končno še pregled, po kom so imenovane mariborske ulice, saj ni bilo mogoče v velikem Mariboru vedno uporabljati krajevne označbe, kakor je to lahko napravil mali Maribor znotraj mestnega obzidja. Vendar pa ima 184 cest in ulic krajevne označbe, če že ne ozko lokalne pa po krajih, v katerih smer vodijo. So pa vmes tudi oddaljena mesta in dežele. Osebna imena so uporabljena pri 316 ulicah, poklici so zastopani samo sedemkrat, ostalih 21 ulic pa je imenovanih po raznih dogodkih in pojmihi.

Kakor ima dobra tretjina ulic krajevno označbo, so tudi osebe iz Maribora zastopane s 130 imeni, kar dokazuje trud odločujočih forumov, da se ohrani spomin na domačine in to ne glede, če je ta ali oni bil v mestu rojen, če je tu študiral ali deloval. Večino imajo vsekakor zadnji.

Po narodnosti seveda prednjačijo Slovenci z 264 imeni, sledi 23 drugih Jugoslovanov, 19 Slovanov in 10 tujcev.

Borba za narodno osvoboditev je nudila obilico imen znanih borcev, aktivistov in revolucionarjev. Njihova imena so uporabljena pri 86 ulicah, med njimi imena 29 talcev in 17 herojev. Ob času poimenovanja ulic v letu 1947 je bilo od odlikovanih slovenskih narodnih herojev mrtvih že deset in ti so v tem svojstvu označeni tudi že v uličnem imenu. Pri poznejših odlikovancih so uporabljena samo partizanska ali osebna imena, kot na primer Iztok ali Besednjak. Odbor se je spomnil tudi dveh Srbov-herojev, ki sta prišla iz glavnega štaba, da bi koordinirala osvobodilno borbo in sta v teh bojih padla: Jevtić in Šaranović.

Težko je porazdeliti osebe po njihovih poklicih, kajti pri imenovanju kake ulice po neki osebi običajno ni bil važen njen življenjski poklic, temveč predvsem njeno delovanje, ki je bilo bolj važno za splošnost. Ako pregledamo imena mariborskih ulic po tem vidiku, vidimo, da je med temi osebami zastopanih kar 54 pisateljev, 30 pesnikov in 35 politikov. V svoji stroki pa je bilo izjemno važnih 35 učiteljev in profesorjev, ki so večina tudi pisatelji, nadalje 14 slikarjev in kiparjev, 10 tehnikov, 4 zdravniki, 9 glasbenikov, 7 gospodarstvenikov in 1 gledališka igralka. Poleg tega se je politično in progresivno udejstvovalo, oziroma v borbi za narodno osvoboditev sodelovalo 66 delavcev in kmetov ter 14 študentov. Raznih drugih po-

klicev je bilo 37 oseb, v katerem številu so vsebovana tudi razna zgodovinska imena.

Med to množico oseb pa je samo 8 žensk: 7 bork in 1 dramska igralka (Berta Bukšek).

Zanimiva je porazdelitev števila ulic po mestnih občinah. Tu nikakor ne prednjači občina Center s starim delom mesta, ampak občina Tabor z 209 ulicami. Za boljšo presojo je treba upoštevati, da imajo v tej občini imenovane ulice vsi okoliški kraji: Studenci, Zgornje in Spodnje Radvanje ter Nova vas, le vasi Limbuš, Pekre in Razvanje so brez imenovanih ulic. Sledi občina Tezno s 165 uličnimi imeni na Pobrežju, Teznu, Brezju in Dogošah. Nekako osnovna občina Center je s 158 imeni šele na tretjem in občina Košaki s samo 4 imeni na četrtem mestu. Kakor je slednja povsem podeželskega značaja in leži v gričevnatem ozemlju ter zato nima in ne bo imela več ulic, ima občina Center združene svoje ulice v centru mesta, vsi okoliški kraji pa nimajo poimenovanih ulic, ker ležijo tudi ti v hribih mariborske okolice.

...

Čeprav se je pri vseh poimenovanjih ulic po letu 1919 pazilo, da se upoštevajo le mrtve osebe, so vendar nastale maloštevilne izjeme, pretežno iz osebnih razlogov. Več se je v tem pogledu grešilo v okoliških občinah. Vendar je ob velikem poimenovanju ulic leta 1947 ohranilo svoje ime samo pet ulic po še živečih osebah. To so pisatelji Finžgar, Meško in Pregelj, dolgoletni studenski župan Kaloh, sokolski delavec Murnik, katerim se je takrat pridružil še kovinar Meznarič. Prvo imenovani so vsi znani javni delavci, Kaloh bo bolj znan samo Mariborčanom, predvsem Studenčanom, zato so prav gotovo zaslužili, da jih tudi Maribor ohrani v spominu in to še žive, čeprav to ne ustreza sprejeti smernici. Od teh je leta 1954 umrl Kaloh, ostali pa so konec leta 1957 še živeli. Kljub njihovi visoki starosti jim Mariborčani želijo še dolgo dobo čakanja na tisti čas, ko bi se po predpisih smele po njih imenovati ulice. Isto velja tudi za najmlajšega, t. j. Meznariča, po katerem je bila imenovana ulica kot aktivnem udeležniku v oktobrski revoluciji leta 1917 v Rusiji, enem od najbrž tako maloštevilnih Mariborčanov, ki so takrat bili v Rusiji in ki so sodelovali v revoluciji.

Kakor nastajajo nove ulice, tako tudi odpadajo, saj je to povsem naraven potek. Navedli smo že krajšanje starih mestnih ulic, a tudi v novjšem času se dogaja, da izgine kaka ulica iz mestnega načrta. Tako je povsem prešla v sosednja stavbišča Motherjeva ulica, preko katere so razširile svoje prostore Mariborska tekstilna tovarna, Zlatorog in

Livarna ter delavnice Gozdnega avto podjetja. Le po imenu in samo z 2 hišama na eni strani obstoji še Ozka ulica, ki na drugi svoji strani meji na novi nasad ob Glavnem trgu, tako da ji nikakor ne ustreza sedanje ime, še manj pa bi ji prvotno »Črna« ulica (Schwarzgasse)! Po novih zazidalnih načrtih pa bo ta ulica celo povsem zginila. In verjetno bodo sledile še druge. Njihova imena se morda pozneje ponovno uporabijo ali pa kot manj važna povsem odpadejo.

Kakor zadnja leta, bo tudi v bodoče treba vsako leto imenovati nekaj novih ulic. Morda najprej le v manjšem številu, ko pa bodo zazidana še posamezna prazna stavbišča ob sicer zazidanih ulicah in cestah v sredini

mesta ter bo napredovala zazidava v prosta polja, bo nastajalo vedno več novih ulic. Za poimenovanje pa ne bo zadrege, saj imamo dovolj zaslužnih mož, ki bodo po naravnem zakonu polagoma zadoščali pogoju za ohranitev svojega spomina s poimenovanjem novih ulic. In med borci osvobodilne vojne je še mnogo požrtvovalnih udeležnikov, ki zaradi svojega izjemnega delovanja za osvoboditev res zaslužijo, da se ohranijo njihova imena v splošnem spominu tudi pri uličnih označbah.

VIRI:

Dr. A. Mally: Gassen, Strassen und Plätzebuch der Stadt Marburg, 1906; dr. R. G. Puff: Marburg in Steiermark, 1847; Correspondent für Untersteiermark, 1862; Marburgerzeitung, 1876, 1919; Straža, 1919; Arhiv LRS — podružnica Maribor; Arhiv Uprave za gradnje občine Maribor-Center.

NEKAJ O NEPOSREDNIH DAVKIH V XVI., XVII. IN XVIII. STOLETJU

KRATEK PRISPEVEK K ZGODOVINI DAVKOV NA KRANJSKEM

RAFAEL OGRIN

Avguštinski samostan »pred špitalskimi vrati« v Ljubljani je imel svoje posestvo pri Radečah na Dolenjskem. V rektificiranih dominikalnih aktih novomeškega okrožja, št. 9, ki se hranijo v DAS, so združene listine, ki se tičejo popravka davčne osnove v času Marije Terezije. Tu je ohranjen tudi izvleček iz davčnih knjig za leta 1717 do 1759, kjer so vpisani posamezni deželni davki, ki so jih avguštinci v tem času plačevali.

Zgodovina davkov na Kranjskem v preteklih stoletjih do danes še ni obdelana. Za Štajersko je na razpolago obširno delo »Die Geschichte der direkten Steuern in Steiermark bis zum Regierungsantritt Maria Theresias«, ki ga je spisal Franc pl. Mensi. Čeprav sta bili Štajerska in Kranjska v prejšnjih stoletjih v najtesnejši zvezi, saj sta tvorili s Koroško tako imenovano Notranjo Avstrijo, je vendar vsaka dežela pri razdelitvi davkov med svoje davčne obvezance postopala neodvisno druga od druge. Zato veljajo izsledki dr. Mensija pač za slovensko Štajersko, za Kranjsko pa ne.

Morda ne bo odveč, če na podlagi že omenjenega izvlečka pokažemo, kakšni neposredni davki so se plačevali na Kranjskem.

Do konca srednjega veka je dobival deželni knez svoje dohodka od svojih posestev in nekaterih posrednih davkov, od kovanja denarja, mitnine in sodnih pristojbin. Friderik III., kateremu je vedno manjkalo denarja, in njegovi nasledniki so začeli uvajati razne neposredne davke, vendar je vsaka dežela izterjevala davke na drugi osnovi. Da se doseže enoten postopek, so se 4. decembra

1541 zbrali zastopniki vseh avstrijskih dežel v Pragi. Na tem deželnem zboru so se 11. januarja 1542 dogovorili, da naj kot osnova za obdavčenje velja vrednost podložniških zemljišč. Pet starih avstrijskih dežel, t. j. obe Avstriji, Štajerska, Koroška in Kranjska z Goriško pa so si pridržale pravico, da lahko določijo davčno osnovo tudi na kak drug običajen način. Že 3. decembra 1542 se je vseh pet dežel na Dunaju dogovorilo za novo osnovo. Namesto vrednosti zemljišč so določile vrednost raznih podložniških dajatev zemljiškemu gospodu.

Te dajatve so sklenili oceniti tako, da se od »suhega« denarja upoštevata le dve tretjini (torej od vsakega goldinarja, ki je imel 60 krajcarjev, le 40 krajcarjev), za dajatve v naravi pa so sestavili poseben zelo nizek cenik (Herrenanschlag).

Neki podložnik-zemljak je n. pr. dajal letno 1 fl 54 kr najemnine v denarju, v naravi pa 4 mernike pšenice, 4 mernike rži, 4 mernike prosa in 12 mernikov ovsa, dva kopuna, 10 jajc in 1 čehuljo prediva.

Njegove dajatve so ocenili takole:

Dve tretjini od 1 fl 54 kr je dalo	1 fl 16 kr
4 merniki pšenice po ceniku	10 kr 2 pf
4 mernike rži	8 kr 2 pf
4 mernike prosa	4 kr 1 pf
12 mernikov ovsa	17 kr 1 pf
2 kopuna po 1 kr	2 kr
10 jajc (10 po 1 pf)	1 pf
1 čehulja prediva	1 kr 1 pf
Skupaj	2 fl

To vsoto 2 fl so imenovali gosposko *imenje* tega podložnika. Gosposka imenja vseh podložnikov enega gospostva so se sešela in vsota vpisala v imenjsko knjigo, kjer je imelo vsako gospostvo svoj list.

Imenja so se izračunala v funtih. Ta je imel 8 šilingov po 30 pfenigov, skupaj 240 pfenigov in je bil enak goldinarju, ki je imel 60 krajcarjev po 4 pfenige, torej tudi 240 pfenigov.

Leta 1544 so se v Brucku sestali zastopniki petih dežel in ugotovili skupno gosposko imenje posameznih dežel. Tako je izkazala

Štajerska	72.248 funtov
Koroška	34.824 funtov
Kranjska	22.000 funtov
Goriška	5.632 funtov
Skupaj	134.704 funtov

Že naslednje leto so zasedali deželni zastopniki na Dunaju od 7. decembra 1545 do 11. januarja 1546. Vlada je zahtevala 500.000 fl kot vojno pomoč. Notranje avstrijske dežele so dovolile 134.000 fl, to je znesek, ki je bil skoraj enak gornji vsoti. Zato so imenja zaokrožili in je prevzela

Štajerska	72.000 fl
Koroška	34.000 fl
Kranjska	22.000 fl
Goriška	6.000 fl
Skupaj	134.000 fl

Po tem ključu so te dežele tudi še naprej delile med seboj davke, ki jih je nakladal Dunaj.

Izkazani funti pa niso ustrezali resničnemu številu funtov, s katerimi so posamezne dežele razpolagale. Kranjska je imela l. 1739 na voljo 25.749 funtov, torej 3749 funtov v dobrem. Tako piše Karl Seifert pl. Perizhoff, deželni registrator, v svojem poročilu »Gründliche Information« z dne 1. julija 1738.

Leta 1725 je nekdo iz Ljubljane naznanil cesarju deželne stanove, češ da prikrivajo kar 8000 funtov. Oবাদba se sicer ni upoštevala, vendar pa je bil ovaditelj verjetno kar dobro poučen. V Raigersfeldovem arhivu XVIII se je ohranil načrt, menda iz l. 1747, kjer predlaga, kako naj bi se preuredil davčni sistem, da bi ustrezal zahtevam erarja in dežele. Tu se računa s 30.933 funti in s 24.182 kmetijami. Ovaditelj bržkone ni bil daleč od deželnega knjigovodstva.

Sicer pa so imele tudi druge dežele lepo število funtov v svoje dobro. L. 1710 je imela Štajerska 79.453 funtov gosposkega imenja, torej kar 7453 funtov več.

Vojna pomoč v znesku 22.000 funtov se je na Kranjskem 1546 razdelila tako, da je moralo vsako gospostvo plačati po 1 goldinar na vsak funt svojega gosposkega imenja. Gospostva pa so davek razdelila med podložnike in je moral zgoraj omenjeni podložnik-zemljak plačati tisto leto

na davku	2 fl
najemnino	1 fl 54 kr (činž)
skupaj	3 fl 54 kr

v denarju, poleg tega pa oddati še vse, v urbarju določene dajatve v naravi, kakor so zgoraj našteje.

Že leta 1558 se je povišal davek na dva in pol goldinarja na vsak funt gosposkega imenja. Od tega je moral plačati podložnik dva goldinarja, lastnik imenja pa je dodal iz svojega po pol goldinarja. Davek je še nadalje naraščal. Leta 1608 so namesto osebnega davka (Leibsteuer) naložili lastnikom doklado 8 kr na vsak funt gosposkega imenja, podložnikom pa 1 fl na vsako celo kmetijo. Leta 1624/25 so prevzeli deželni stanovi vzdrževanje Vojne krajine in so plačali obmejni milici zaostanek na plači. Zato so naložili vsem lastnikom novo doklado po 30 kr na vsak funt. Novo doklado je moral plačevati lastnik sam. Iz istega vzroka pa so to leto naložili tudi podložnikom nov davek po 45 kr na vsako celo kmetijo.

Leta 1631 so deželni stanovi prevzeli 800.000 fl dvornega dolga in so uporabili novo doklado 30 kr na vsak funt gosposkega imenja in 45 kr na vsako celo kmetijo za obrestovanje tega dolga. Tako je postala nova doklada stalna. Odslej deželni davek ni več naraščal in je ostal na tej višini do rektifikacije davčne osnove pod Marijo Terezijo, oziroma za podložnike še preko rektifikacije.

Podložnik-zemljak je sedaj plačeval poleg najemnine od l. 1558 dalje na vsak funt, s katerim je bila ocenjena

njegova kmetija po	2 fl
od 1608 dalje doklado na	
celo kmetijo po	1 fl
od 1624/25 dalje novo doklado	
na vsako celo kmetijo	45 kr
skupaj	3 fl 45 kr

Lastnik posestva pa je plačeval

od l. 1558 dalje po pol goldinarja za vsak funt gosposkega imenja	30 kr
od l. 1608 dalje doklado na vsak funt po	8 kr
od l. 1624/25 dalje novo doklado na vsak funt po	30 kr
skupaj	1 fl 8 kr
oba skupaj	4 fl 53 kr

Avguštinsko posestvo pri Radečah je obsegalo po imenjski knjigi l. 1753 45 $\frac{2}{3}$ kmetije, ocenjene s 67 funti 22 kr.

Po zgoraj omenjenem izvlečku so avguštinci plačali to leto

1. po dva in pol goldinarja na vsak funt gosposkega imenja	168 fl 25 kr
2. doklado iz l. 1608 po 8 kr na vsak funt	8 fl 59 fl
3. od vsake cele kmetije po 1 fl	45 fl 40 kr
4. novo doklado iz l. 1624/25 po 30 kr na vsak funt	33 fl 41 kr
5. po 45 kr od vsake cele kmetije	34 fl 15 kr
Skupaj	291 fl

1. vsak duhovni in svetni gospod in deželan kot izredno kontribucijo na vsak funt gosposkega imenja	1 fl 10 kr
2. plemiči, svobodniki in drugi deželani plačajo dvojno na vsak funt gosposkega imenja	2 fl 20 kr
3. od vsake hiše v mestih in trgih, tudi od vsake cele kmetije na deželi se plača	5 fl 45 kr
4. od koč, domca ali poddruštva (Untersasserei)	1 fl 55 kr
5. od mlinskega kolesa, ki se stalno vrti	1 fl 26 kr 1 pf
6. od mlinskega kolesa, ki se ne vrti stalno, polovica	43 kr $\frac{1}{2}$ pf
7. od vsakega rovt ali novine za tri dni dela toliko, kolikor za celo kmetijo	5 fl 45 kr
8. za manjši rovt ali novino tretjino	1 fl 55 kr
9. svobodniki plačajo od vsake kmetije dvojno	11 fl 30 kr

Kontribucija se je vsako leto spreminjala, enkrat je bila nekoliko manjša, drugič zopet večja, vendar je polagoma naraščala. Tako n. pr. je

1633 plačal gospod 1 fl na funt, podložnik pa 1 fl na kmetijo,
1651 gospod 1 fl 30 kr, podložnik pa 3 fl,
1691 gospod 45 kr, podložnik pa 4 fl,
1710 gospod 45 kr, podložnik 5 fl,

Imenjske knjige se večinoma niso ujemale z dejanskim stanjem. Tako so imeli avguštinski podložniki po urbarju 34 $\frac{3}{4}$ kmetij in 69 funtov 24 kr, in so plačevali od tega imenja

1. po 2 fl na vsak funt (69 funtov 24 kr)	138 fl 48 kr
2. doklade 1 fl na vsako kmetijo	34 fl 45 kr
3. nove doklade na kmetijo po 45 kr	26 fl 4 kr
Skupaj	199 fl 37 kr

Lastnik je moral torej plačati iz svojega le 91 fl 23 kr

Deželni davek je bil v prvi vrsti namenjen za deželno obrambo in za kritje deželnih upravnih stroškov; za kritje potreb državne vojske, dvora in centralne uprave pa ni zadoščal. Zato je bil l. 1633 vpeljan nov davek, ki so ga na Kranjskem označevali navadno kot izredno kontribucijo ali tudi kot vojno kontribucijo. Višina tega davka se je vsako leto določala posebej z davčnimi patenti.

Tako določa n. pr. davčni patent z dne 22. septembra 1744, da mora plačati:

1713 do 1732 gospod ok. 30 kr, podložnik ok. 4 fl, 30 kr,
1734 gospod 40 kr, podložnik 5 fl,
1749 gospod 1 fl 40 kr, podložnik pa 6 fl.

Odslej se kontribucija ni več spreminjala. Davčni patenti tudi niso več delili kontribucije na posamezne vrste davčnih obvezancev, marveč so določevali le, koliko se plača na funt gosposkega imetja in koliko na celo

kmetijo n. pr. l. 1753 na funt 1 fl 40 kr, na kmetijo pa 6 fl.

Leta 1753 je torej podložnik-zemljak, če je bila kmetija ocenjena z 2 funtom, plačal

2 fl na vsak funt, to je	4 fl
na kmetijo	1 fl 45 kr
kontribucijo	6 fl
najemnino	1 fl 54 kr

skupaj 13 fl 39 kr,

torej tri in pol krat več kot leta 1546.

kontribucijo po 1 fl 40 kr na vsak funt gosposkega imenja	112 fl 16 kr
in po 6 fl za svojih 10 ^{11/12} kmetije	65 fl 30 kr
deželni davek po 30 kr na vsak funt gosposkega imenja	29 fl 37 kr 2 1/2 pf
(4 fl 3 kr 2 pf so plačali za nje podložniki)	
nadalje doklado in novo doklado na vsak funt	42 fl 40 kr
in isto za 10 ^{11/12} kmetije, ki so jih sami obdelovali	19 fl 6 kr 1 pf
S k u p a j	269 fl 10 kr

12. avgusta 1747 je izšel patent cesarice Marije Terezije o popravku (rektifikaciji) davčne osnove. V patentu pravi, da je v svoji materinski ljubezni in skrbi za blaginjo kranjske dežele sklenila, da se popravijo davčni registri, ki so bili že od začetka nezanesljivo sestavljeni. Mnogo funtov in kmetij je izpuščenih, bremena lastnikov so bila preveljena na podložnike, ki so zato občutno preobremenjeni in tako ne morejo v redu plačevati davke. Tudi se pri razdelitvi bremen na kmetije niso prav nič ozirali na lego, velikost in donosnost kmetij. Čeprav je obremenjena z drugim delom, pravi cesarica, bo zadevi posvetila vso pozornost in odpravila neenakosti.

Deset let (1747—1757) so delovale rektifikacijske komisije in porabile cele skladovnice papirja. Popisali in ocenili so se na novo vsi gosposki dohodki, ki so jih lastniki dobivali od zemljišč, katere so sami obdelovali, kakor tudi od zemljišč, ki so jih obdelovali podložniki. Od obeh dohodkov so določili nov gosposki davek. Od vrednosti podložniških dajatev, t. im. urbarialij, so odbili eno petino, eno petino ostanka pa določili kot davek. Torej so od vsakih 100 fl odšteli 20 fl, od ostalih 80 fl pa so vzeli eno petino, t. j. 16 fl kot davek. Tako so tedaj izračunali 16 %. Vrednost dohodkov od lastnikovih pristav pa so obdavčili takole: Pristave so bile dvojne, dominikalne in rustikalne. Dominikalne so bile tiste, ki so bile v pridvornem gospodarstvu že pred l. 1618, rustikalne pa tiste, ki so jih lastniki po l. 1618 odvzeli kmetom in jih sami obdelovali. Dohodke dominikalnih pristav so zmanjšali za 40 % ali dve

Podložniki avguštinskega imenja pri Ra-dečah so plačali to leto

po urbarju na rednem davku 199 fl 37 kr	na izredni kontribuciji
(6-krat 34 3/4)	208 fl 30 kr
na najemnini	59 fl 30 kr
skupaj	467 fl 37 kr

ali približno 13 fl 30 kr na vsako celo kmetijo. Avguštinci pa

petini in od ostanka vzeli eno petino kot davek (12 %). Od dohodkov rustikalnih pristav so tudi odšteli dve petini, od ostanka pa so vzeli kot davek eno četrtno (15 %).

Avguštinci so sedaj plačevali 105 fl 57 kr davka, torej 163 fl 13 kr manj kot prej. Podložniki pa so morali po rektifikaciji plačevati isto kot prej. Pravična razdelitev davkov po legi, velikosti in donosnosti je torej padla v vodo. Od podložnikov so pobirali avguštinci za cesarsko in deželno blagajno še naprej kakor doslej

po 1 3/4 fl od kmetije in po 2 fl na funt gosposkega imenja 199 fl 37 kr ter kontribucijo po 6 fl na kmetijo, t. j. 208 fl 30 kr. Na novo so morali gorniki plačevati od vinogradov še 36 fl 58 kr.

Cesarica Marija Terezija je kmetom sicer veliko obljubila, toda »rodila se je le smešna miš«. »Saj je podložnik rojen, da dela in daje,« pravi nekje cesaričin patent z dne 12. avgusta 1747.

VIRI:

Državni arhiv Slovenije v Ljubljani

1. Rectifizierte Dominicalacten. Neustadter Kreis, fasc. 9: Gült bei Radschach der Augustiner zu Laibach; 2. Gültbuch VI. 1662—1756; 3. Rectific. Gültbuch, 3. Band. Dolski arhiv. Raigersfeldovi spisi; 4. XVII. 3. Contributions-System um das Jahr 1747; 5. XXI. Ovoj: Herrenanschlag an Crain, zlasti: Projekt Sebastians v. Raigersfeld vom 20. Dezember 1751, Gründliche Informationen von Carl Seifert v. Perzhoff vom 1. Juli 1758; 6. XXII. Deželna ustava. Rectification der Herrengülten. Unvorgreifliche Anmerkungen;

Stanovski arhiv: Kontribucije

7. fasc. 15: Patenti 1600 do 1700; 8. fasc. 16: Patenti 1701 do 1735; 9. fasc. 17: Patenti 1736 do 1783; 10. Patentbuch 1660—1765. Patent St. 6 z dne 12. avgusta 1747; 11. Calculations—Tabellen. Bd IV. Unterkrain 9.

LITERATURA:

Mensi Franz: Geschichte der direkten Steuern in Steiermark; Forschungen zur Verfassung und Verwaltungsgeschichte der Steiermark. VII. und IX. Band.

ŽUPLJANI TRNOVEGA PRI ILIRSKI BISTRICI ZOPER LAŠKE ŽUPNIKE V XVIII. STOLETJU

DR. VLADO VALENCIC

Dne 20. avgusta 1710 se je Nikolaj Salom, 78-letni župnik v Trnovem pri Ilirski Bistrici, po 34-letnem službovanju na tem mestu, v italijansko pisani vlogi na cesarja odpovedal župniji, ki je takrat spadala pod tržaško škofijo. Svojo odpoved na župnijo je podkrepil z ostrimi očitki na naslov tržaškega škofa, ki mu je postavil koadjutorja in vikarja; pritoževal se je, da mu hoče odvzeti vse dohodke in da dela z njim kot tiran ne pa kot dober prelat. Vseh 34 let, kar je bil župnik v Trnovem, ga je sovražil in preganjal. Tako despotsko kot z njim ravna tudi z župniki drugih treh cesarskih župnij v škofiji, ki so bile Jelšane, Tomaj in Košana. Zato se vsi ti župniki zatekajo k cesarju in ga na kolenih prosijo, da se jih usmili in jih reši tiranovega jarma in podredi ljubljanski škofiji. Svojo pritožbo zoper škofa je župnik Salom zaključil s prošnjo, da se mu popravijo vsa škoda in vse krivice, ki mu jih je povzročila tržaška škofijska kurija, obenem pa je odločno izjavil, da se svoji župniji odpove, ker ne mara imeti več posla ne s tržaškim škofom in ne z njegovo kurijo. Za naslednika na župniškem mestu pa je priporočil svojega nečaka Janeza Gertlicicha (tudi Gertlicich), dovršenega teologa, kateremu naj bi se naročilo, da bi odstopivšega župnika do njegove smrti vzdrževal.

Vlada je odpoved na župnijo gladko sprejela, župnika Saloma pa je ukorila za njegove žalivke, ki so toliko manj dostojne, ker jih je zapisal v vlogi na vlado duhovnik zoper škofa kot svojega ordinarija.

Po prikazu tržaškega škofa Janeza Frančiška Millerja (tudi Müller) pa so bile okoliščine, ki so dovedle župnika Saloma do od-

povedi, drugačne. Salom se je odpovedal župniji, ker je sam uvidel in priznal svojo nesposobnost za dušno pastirstvo, zato mu je škof z njegovim pristankom začasno imenoval vikarja, da bi ga nadomestoval in zagotovil dušno pastirstvo ter upravo cerkev in župnije. Pri župnikovi starosti — kot je bilo že omenjeno, je imel 78 let —, bi bilo brez drugega verjetno, da za opravljanje službe ni bil več zmožen. Kot se vidi iz gotovo nepristranskega poročila vladnega komisarja, ki je imel l. 1712 nalogo, da preišče gospodarsko stanje župnije, so staremu župniku tedaj že popolnoma opešale moči. Ni mogel ne stati ne hoditi ne govoriti, razumeti je bilo mogoče komaj vsako deseto njegovo besedo. Zato je bila gotovo resnična telesna nezmožnost razlog, da so ga pripravili do odpovedi, čeprav ni tega ravno rad storil. To je najbrž tudi povzročilo njegovo nevoljo zoper škofa, ki ji je dal duška v svojem odpovednem pismu na vladarja.

Zdi se pa, da vlada ni popolnoma odobraval škofovega postopka, kajti vicedom ni dovolil opravljanja župnijskih opravil vikarju, ki ga je škof imenoval za namestnika župniku Salomu. Zaradi tega se je škof pritožil pri vladarju, poudarjal je svojo pravico, da postavi namestnika nesposobnim župnikom, in prosil, da se naroči vicedomu, naj pusti vikarju opravljati njegove posle, ter da se čimprej imenuje novi župnik. Iz spisov se ne vidi, kakšen uspeh je škofova pritožba imela, posebnega pa menda ne, kajti pretekli sta dve leti, preden je bil trnovski župniji postavljen nov župnik.

Po Salomovi odpovedi so se pričeli za pristo župniško mesto potegovati številni pro-



Župna cerkev v Trnovem

silci. Med prvimi je bil Franc Lovrenc Rome, apostolski protonotar, doktor filozofije in teologije, z dolgoletnimi izkušnjami v dušnem pastirstvu. Bil je kranjski rojak. Nadaljnji prosilci so bili: Dominik Culliani (tudi Juliani), Anton Spingaroli (tudi Spignaroli in Spigneroli), Jurij Franc Ksaver de Marotti, senjski in pičenski (Pedina) kanonik ter štirje plemiči: Karel Jožef baron pl. Apfaltrer, Volk Engelbert pl. Wuseth, grof. Franc Strassoldo in grof Jožef Lantheri. Izmed tujerodnih prosilcev je baron Apfaltrer v svoji prošnji poudarjal, da je s Kranjskega in da je sposoben za dušno pastirstvo v slovenski (windischcrainerisch) župniji, ker je že mnogo stokrat v tem jeziku pridigoval in spovedoval. Te prednosti drugi prosilci nimajo, četudi nekoliko razumejo kranjsko. Navedel je tudi, da je star 42 let, da že 10 let čaka na kakšno z dohodki zvezano službo ter da je 7 let v dušnem pastirstvu brez vsake plače. Dva druga izmed plemiških prosilcev, pl. Wuseth in grof Lantheri, sta se sklicevala na zasluge, ki so jih za vladarja in državo imeli njihovi predniki. Senjski kanonik de Marotti je v svoji prošnji trdil, da obvlada krajevni jezik, ker je nekaj let služil v tistih krajih, vprašanje pa je, ali je res obvladal slovenščino in ni mogoče pod krajevnim jezikom mislil na hrvaščino.

Kljub znatnemu številu prosilcev, ki kaže na veliko zanimanje za trnovsko župnijo, pa dolgo ni prišlo do imenovanja novega župnika. Verjetno se je odločitev zavlekla predvsem zaradi prošnje Franca Lovrenca Rometa, edinega Slovenca, ki se je potegoval za mesto župnika v Trnovem.

Rome je prosil najprej za mesto koadjutorja v Tomaju. Za župnika v Trnovem se je pričel potegovati, ko ga je k temu pogovoril duhovnik Matija Evstahij Samsa, sam domačin iz trnovske župnije. Samsa je Rometo dobro poznal in je bil prepričan, da je sposoben za trnovskega župnika. Kot domačin in v korist rojstne župnije je želel, da pride na mesto župnika Rome, kranjski rojak, ker mora župnik v Trnovem biti vešč slovenskega jezika. Župljani trnovske župnije niso bili zadovoljni z laškimi duhovniki, Tržačani in Rečani, ker ti niso bili dovolj sposobni, da bi pridigovali in spovedovali v domačem jeziku. Teh tujih duhovnikov niso razumeli ter so si želeli imeti domačega duhovnika. Da bi Rometova prošnja za mesto župnika imela tem gotovejši uspeh, je Samsa dal pobudo in sestavil spomenico na cesarja, ki so jo podpisali razni vaški župani in cerkveni ključarji kot predstavniki župljanov. V tej spomenici so prosili, naj se za

trnovskega župnika postavi Franc Lovrenc Rome. Nekatere izmed omenjenih predstavnikov, ki niso znali pisati, je z njihovim pristankom podpisal duhovnik Samsa. Gregor Kramer, župan v Bistrici, in Samsova mati sta se pa še posebej zavezala, da bosta pomagala pri obnovitvi župnišča, če bo Rome dobil trnovsko župnijo.

Od vseh prosilcev, ki so končno prišli v poštev za mesto župnika, so bili Franc Lovrenc Rome, Dominik Culliani in Anton Spingaroli. Vicedom je imel Rometo za najprimernejšega, tako po izobrazbi in dolgoletni dušnopastirski praksi kakor zaradi istega materinskega jezika, kot ga ima ljudstvo v župniji in zaradi želje župljanov, ki ga hočejo za župnika. Tržaški škof se je zavzemal za Dominika Cullianija, ki je imel 40 let in je bil dober pridigar; prvotno je bil vojak, nato je postal duhovnik. Glede tretjega kandidata, Antonija Spingarolija, je škof menil, da je po spričevalih usposobljen za župnika, in bi bil za mesto sposoben, če bi poznal jezik župljanov, vicedom pa je bil za zavrnitev njegove prošnje, češ da v dušnem pastirstvu sploh še ni bil in je zato pre zgodaj, da bi dobil župnijo.

Dasi je vicedom podpiral imenovanje Rometa za župnika, ga vlada ni imenovala, kajti pojavili so se pomisleki glede pravilnosti načina, kako je bila napravljena spomenica, s katero so ga trnovski župljani zahtevali za župnika, in glede verodostojnosti podpisov na tej spomenici; nekatere osebe naj bi bile podpisane, ne da bi za to vedele. Zato je notranjeavstrijska vlada v Gradcu 9. decembra 1711 naročila deželnemu glavarju in vicedomu, naj se preišče in poroča, kako je pravzaprav bilo s prošnjo v Rometovo korist. Če se izkaže, da ni verodostojna, potem je Rome nevreden, da bi postal župnik. Preden pa vladar odloči, je treba ugotoviti, če so župljani res za Rometo. Ker pa je župnija že eno leto nezasedena in je medtem Rome imel možnost, da se pri župljanih poteguje zase, naj se zadeva več ne zavlačuje, ampak naj se hitro pošlje zahtevano poročilo.

Nekateri podpisniki spomenice za Rometo so bili poklicani v Ljubljano, kjer so bili zaslišani. Med zaslišanimi je bil tudi duhovnik Samsa, pobudnik prošnje v korist Rometa, kar je sam odkrito priznal. Iz izjav, ki so jih zaslišani dali, se ne vidi, da bi prišlo na dan kaj takega, kar bi kazalo, da so bili podpisi na prošnji za Rometo zbrani na nepravilen način ali da bi pri tej prošnji sam sodeloval. Verjetno bi bila zadeva s temi zasliševanji zaključena, če ne bi tudi tržaški škof naročil trnovskima kaplanoma Janezu Deklevi

in Andreju Baši (Woscha), naj preiščeta, kako je prišlo do prošnje, s katero so se predstavniki župljanov zavzeli za Rometa.

Zdi se, da sta bila kaplana pri svojem poizvedovanju precej nerodna, kajti v župniji je nastalo vznemirjenje, razširile so se govorice, da sta nagovarjala podpisnike spomenice, naj svoje podpise prekličejo ali zatajijo ter jih pregovarjala, da ne bi šli k zaslišanju v Ljubljano. To je prišlo tudi na uho deželnih oblasti, ki so uvedle ponovno in temeljito preiskavo o okoliščinah, v katerih je prišlo do prošnje župljanov na cesarja. V ta namen je bil kot poseben komisar postavljen Janez Jakob baron pl. Raunach, ki je izvedel novo preiskavo na mestu samem. Zasliševanja so bila v Jablanici in na Šilertaborju 11. oktobra 1711 in v naslednjih dneh. Najprej sta bila zaslišana trnovska kaplana Dekleva in Baša. Oba sta priznala, da sta po škofovem naročilu poizvedovala, ali so župljani spomenico na cesarja za imenovanje župnika Rometa svojevoljno podpisali ali pa na prigovarjanje drugih, zaničala pa sta, da bi bodisi po lastnem nagibu bodisi po škofovem ukazu vplivala na podpisnike, da ne bi izpovedali po resnici ali pa izjavili, da ne vejo za svoje podpise. Trije izmed zaslišanih so sicer izjavljali, da sta kaplana poskušala vplivati na podpisnike prošnje, da ne bi izpovedovali v korist Rometa, vendar so si njihove izjave nasprotovale in tudi soočenja s kaplanoma niso pripeljala do jasnosti, kakor je to ugotovil vladni komisar baron Raunach. Da bi se spoznala prava želja župljanov glede novega župnika, je bilo zaslišanih 44 vaških županov in cerkvenih ključarjev posameznih cerkva v trnovski župniji, nekateri župani in cerkveni ključarji pa zaradi bolezni ali odsotnosti niso prišli k zaslišanju.

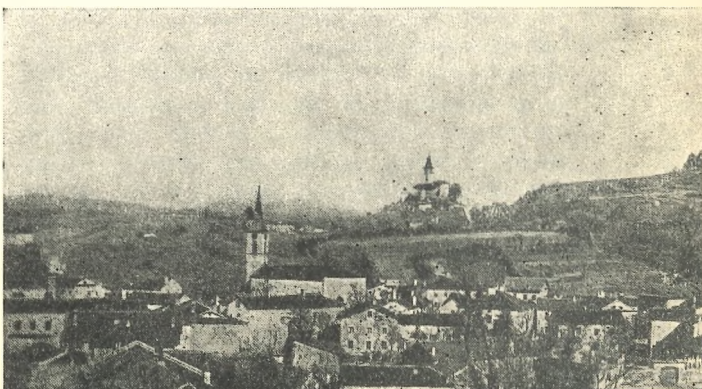
Vaški župani in cerkveni ključarji so morali odgovoriti na sedem postavljenih vprašanj, ki naj bi razjasnila njihovo stališče do Rometa in do spomenice na cesarja. Povedati so morali, ali Rometa osebno poznajo, ali so ga zahtevali za župnika, ali jih je kdo nagovarjal k vložitvi in podpisu spomenice, ali so na vložitev in podpis spomenice pristali in kdaj je to bilo.

Odgovori zaslišanih so bili različni. Tisti, ki so izjavljali, da so za župnika Rometa, so povečini poudarjali, da ga hočejo zato, ker je njihov deželni sorojak, zna njihov jezik ter ga bodo mogli razumeti. Odklanjali pa so tuje, predvsem laške župnike. Tako so izpovedovali največ predstavniki iz vasi Trno-

vo, Bistrica, Topolec, Velika Bukovica, Mala Bukovica, Jasen in Harije. To so bili večinoma kraji, ki so blizu sedeža župnije in od koder so ljudje prihajali v župno cerkev k cerkvenim opravilom ter so zato prišli v bližje stike z vsakokratnim župnikom. Zastopniki Kuteževega, Podgraj, Zabič in Trpčan niso ničesar vedeli o kakšni akciji v korist župnika Rometa. Najmanj interesirani na osebi novega župnika pa so se pokazali predstavniki vasi Šembije, Mereče, Podstenje in Zarečica, ki so izjavili, da bodo priznali tistega župnika, ki ga bo postavil cesar.

Rezultate preiskave in zasliševanj je povzel komisar baron Raunach v svojem poročilu deželnemu glavarju dne 14. oktobra 1712. Ugotovil je, da je del župnije razdeljen na tri kaplanije Prem, Knežak in Podgraje, medtem ko spada ostala župnija neposredno pod župno cerkev. Le v tem delu župnije, ki je neposredno pod farno cerkvijo, mašujejo, pridigajo in opravljajo druga cerkvena opravila župnik in kaplani. Tisti, ki so v posameznih kaplanijah, pa se tam udeležujejo božje službe in prejemajo zakramente ter ne prihajajo v župno cerkev razen ob sejmihi. Zato vernike v teh delih župnije ne zanima toliko, ali je župnik iz iste dežele ali pa Nemec, Lah ali Hrvat. Isto velja za tiste, ki so od sedeža župnije bolj oddaljeni in ne prihajajo v farno cerkev, ampak morajo ob nedeljah in praznikih kaplani prihajati v njihove vasi, zdaj v eno zdaj v drugo, in maševati, pridigati ter opravljati drugo službo božjo. Župljane vasi Trnovo, Bistrica, Koseze in še nekaj drugih, ki obiskujejo božjo službo v župni cerkvi, kjer jo opravlja župnik, predvsem zanima, kakšno osebo dobijo za župnika. Zato niso predstavniki vseh krajev, ampak le glavnih prizadetih, podpisali prošnjo za župnika Rometa. Gotovo je tudi, da Rometa niso hoteli za župnika le zaradi njegovih sposobnosti, ampak zato, ker je njihov deželni sorojak in je zmožen njihovega jezika. Rome sam ni zagrešil nepravilnosti pri spomenici, ki je bila zanj vložena; kljub nekaterim nasprotujočim se izpovedim, je bilo ugotovljeno, da je bila prošnja napravljena s pristankom župljanov; če bi se napravila nova, bi dobila splošno odobravanje.

Ilirska Bistrica, v ozadju trnovska župna cerkev



Preiskava je Rometu dala zadoščenje, toda trnovske župnije le ni dobil, čeprav so si ga župljani želeli za župnika. S cesarsko resolucijo od 10. septembra 1712 je bila trnovska župnija podeljena Antonu Spingaroliju in 7. januarja 1713 je nižjeavstrijska vlada in dvorna komora v Gradcu o tem obvestila vicedoma. V tem obvestilu je rečeno, da je župnija podeljena Spingaroliju zaradi njegovih dobrih zmožnosti, poštenega in zglednega življenja, absolviranega študija in sposobnosti, ki jo je pridobil za opravljanje župniških poslov, pod pogojem, da bo odstopivšemu župniku do konca življenja dajal potrebno vzdrževalnino. Za župnika je bil torej postavljen duhovnik Italijan, o katerem je vicedom dve leti prej izjavil, da do takrat še ni bil v dušnem pastirstvu.

Dne 1. februarja 1713 pa je bila izdana vladarjeva rešitev, s katero se je zaključila zadeva s spomenico v korist Rometa. Po komisarjevi ugotovitvi se je Rometu zgodila krivica, vreden je, da se upošteva ob izpraz-

nitvi kakšne fare, morebiti Rogatca, da se mu tako popravi storjena krivica. V resnici je Rome pozneje postal župnik v Tomaju.

Zdi se, da je vlada z imenovanjem Spingarolija za trnovskega župnika namenoma odločila tako, da ni dala prav niti škofu, ki je predlagal za župnika Cullianija, niti ni ugodila želji ljudstva, ki je hotelo Rometa. Da pa trnovski župljani z novim laškim župnikom niso bili zadovoljni, se je pokazalo zopet, ko je prevzemal župniške posle. Ker se je v župniji govorilo, da župnik Spingaroli ne bo sam opravljal župniške službe, ampak da bo postavil vikarja, so zastopniki župljanov izrazili željo, naj bo namestnik pošten mož in kranjski rojak, katerega jezik bodo razumeli. Tako je končala zadeva z imenovanjem novega trnovskega župnika, ki se je vlekla skoraj tri leta.

VIR:

DAS, Vicedomski arhiv fasc. I—38, spisi o trnovski župniji.



MUZEJSKE NOVICE

NOVE RAZSTAVNE ZBIRKE
V POKRAJINSKEM MUZEJU V MARIBORU

Za Teden muzejev 1957 je mariborski Pokrajinski muzej odprl širši javnosti dva nova razstavna prostora, novo orožarno in razširjeni etnografski oddelek.

Nova orožarna je pravzaprav le preureditev stare, ki je bila od otvoritve muzeja jeseni 1947 naprej v prvi sobi grajskega palacija. Njena preselitev in z njo povezana preureditev v sosednjem prostoru, kjer je bila do leta 1955 stalna razstava NOB, je postala aktualna v zvezi z novimi načrti o ureditvi lekarniškega oddelka v muzeju, ki ga je bilo treba zaradi vsebine in posebnega značaja vsaj nekoliko ločiti od drugih, časovno starejših kulturnozgodovinskih zbirk. — Orožarna, ki jo je po vseh estetskih principih uredil kustos umetnostnozgodovinskega oddelka, Sergej Vrišer, je izpopolnjena z nekaj novimi kosi oziroma primeri hladnega orožja, ki je razporejeno kronološko, razvojno in razstavljeno po sodobnejših vidikih. Prav tako je izpopolnjena zbirka pušk in topičev-možnarjev. Na novo pa so v orožarni razstavljeni predmeti in deli vojaške opreme, ki spadajo večinoma k sestavnim delom vojaške uniforme prejšnjega stoletja. Preurejeno orožarno učinkovito dopolnjuje vrsta ilustracij v obliki barvnih litografij vojaških uniform, kar je nujno glede na to, da orožarna ni le zbirka viteškega orožja — saj je le-tega razmeroma najmanj, oziroma skoraj nič — marveč tudi novejšega, izrecno vojaškega orožja in opreme, ki pa vendarle predstavlja najbolj privlačne zbirke v muzeju, za katere vlada med širšo in povprečno publiko razmeroma največ zanimanja. Prav tej publiko so namenjene poljudno pisane legende, ki pojasnjujejo na kratko razvoj posameznih oblik in tipov orožja.

Pobuda za razširitev etnografskega oddelka je nastala leta 1954 ob prisilni izselitvi prirodopisnih zbirk, ki so imele svoje razstavne prostore v vzhodnem traktu grajskega mezzanina. Enega teh prostorov je namreč moral Pokrajinski muzej odstopiti sosednemu arhivu. V drugih treh prostorih pa se je muzej odločil, da bo v njih uredil moderno, stalno etnografsko razstavo, ki bi ji še najbolj ustrezala arhitektura nekoliko sodobnejših sob. Le-te namreč ne bi dopuščale, da bi se vanje prenesli tisti etnografski predmeti, ki težijo zaradi precej omejenega razstavnega prostora v starem etnografskem oddelku k razredčitvi in skromnejši preureditvi.

Iz takih vzrokov se je vodstvo etnografskega oddelka odločilo za tri osnovne teme, ki jih je želelo prikazati v obliki zaključnih enot na novi razstavi. To je: dravsko splavarstvo, kmečka arhitektura v Podravju in Pomurju in nekaj motivov iz duhovnega življenja kmečkega človeka v tem predelu.

Prvo temo pojasnjujeta modela dravske šajke in dravskega splava, s kakršnimi so splavljali les in drug tovor po reki Dravi, in zemljevid Dravske doline z vsemi številnimi splavarskimi pristanišči ali vezovališči, imenovanimi »lenštati«, za katere so dali podatke najstarejši, še živeči splavarji iz Ožbolta in Brezna v Dravski dolini, medtem ko to, sedaj že izumrlo panogo ljudske dejavnosti dobro ilustrirajo fotografije z legendami, ki naj nadrobneje seznanjajo obiskovalca z zgodovino splavarstva na Dravi.

Drugo temo prikazujejo modeli kmečkih stavb, med njimi model koroške kašče izpod Strojne, tri osnovne oblike kozolca in pohorske dimnice, ki se je v zadnjih primerkih ohranila po severnih in severozahodnih obronkih Pohorja, in model poljanskega koruznika kot nepogrešljivega atributa in pokrajinskega rekvizita poljanskih domačij po Dravskem in Ptujskem polju. Za ilustracijo pa rabi več fotografskih povečav, ki pojasnjujejo stvaritve ljudskega stavbarstva od subpanonske nabite ali cimprane kože stegenjenih oblik do pohorsko-alpske hiše, ki v osnovi počiva na nekdanji alpski dimnici, in oblike gospodarskih poslopij, ki so značilne za primere gručastega doma v zgornjem podravskem prostoru.

Ker so makete oziroma modeli v celoti in dosledno izdelani po enotnem zmanjšanem merilu, imajo nedvomno znanstveno vrednost za strokovnjaka, obenem pa so tudi ena najbolj zanimivih in privlačnih skupin predmetov za široko publiko, ki prav rada zahaja po otvoritvi v ta del razširjenega etnografskega oddelka. — To velja posebej še za zadnjo temo, ki je razstavljena v tretjem novem razstavnem prostoru. To so predvsem motivi iz poljanske »Kurentije«, ki so sicer še v celoti ohranjeni v vaseh pod Ptujem, a večini ljudi iz predelov okoli Maribora, ki težijo k mariborskemu muzeju, vendarle niso znani. — Ženitovanjski bosman in zaobljubni motivi so izvzeti iz ženitovanjskih obredov v Pomurju in Podravju in iz poglavja o ljudski vražjevnosti, ki zavzemajo v muzeju tem vidnejše mesto že glede na to, da sedanjim generacijam niso več znani.

Tudi slednji oddelek bo nedvomno pritegnil nove vrste muzejskih obiskovalcev, ki bodo lahko pomnožili obisk celotnega muzeja, ki je v zadnjih letih pričel nekoliko upadati.

...

Med nove pridobitve Pokrajinskega muzeja v preteklem letu sodi tudi lekarniška zbirka, ki je trenutno edinstvena svoje vrste v Sloveniji. Uredil jo je ob pomoči muzejskih sodelavcev mr. ph. in zgodovinar farmacije F. Minařik. Zbirka, ki pravzaprav predstavlja trenutno samostojen oddelek, je bila odprta ob proslavi prirediteljeve 70-letnice, lani, dne 26. oktobra. Svečanost je pritegnila lepo število farmacevtskih strokov-

njakov iz vse Slovenije in sosedne Hrvaške in več muzejskih delavcev iz Slovenije. Zbirka je bila deležna splošnega priznanja že od teh in vseh naslednjih obiskovalcev tako zaradi strokovno-znanstvene, kakor tudi estetske ureditve. Vsebuje številne predmete iz lekarništva z redkimi primerki posod in medikamentov iz preteklih stoletij. Posebno dobro učinkuje laboratorijski kotiček, ki hrani prav tako številne laboratorijske naprave in posode, ki sodijo v vrsto lekarniških raritet. — Za ilustracijo zidov je prireditelj zbral zelo posrečeno več barvnih fotograf-skih posnetkov motivov s fresk v samostanu Olimju, ki so postali, čeprav le preko fotografij, dostopni tudi muzejski publiki.

T. Urbas

ZGODOVINSKO BRANJE

Umetnost baroka na Slovenskem. Vodnik po umetnostnih zbirkah Narodne galerije v Ljubljani, II. Ljubljana 1957. Izdala in založila Narodna galerija, tiskalo ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

Naša osrednja zakladnica umetnin je objavila te dni 2. zvezek iz serije Vodnikov po svojih zbirkah. Knjižica, ki obravnava našo umetnost v dobi baroka, je sestavljena iz treh delov: prvi — dr. Fr. Steletov oris našega baroka — in tretji (44 lepih reprodukcij umetnin) sta namenjena ne samo strokovnjaku, ampak tudi znanja željnemu laiku, drugi del je izključno znanstvenega značaja, saj je sestavljen le iz kataloga in bibliografije.

Komur so kaka, postavim, Steletova Monumenta artis slovenicae iz finančnih ali drugih razlogov nedostopna, ta bo prav rad segel po Vodnikih. Zato se mi zdi primerno, da se popularizirajo in razširijo ne samo med ljubitelje umetnosti in obiskovalce Narodne galerije, temveč tudi še precej delj preko navedenega kroga ljudi.

Vodnik po Narodni galeriji. Ljubljana 1958. Izdala Narodna galerija v Ljubljani, tiskala Triglavska tiskarna v Ljubljani.

Brošurica nas najprej na kratko seznani s historiatom Narodne galerije, potem sledi pregled naše umetnostne zgodovine s podatki o tem, koliko umetnin nekega stila ali dobe hranj galerija. Objavljene so zelo dobre reprodukcije.

Ne vem niti za naklado brošure niti za način distribucije, vsiljuje pa se mi misel, da bi bilo dobro, če bi se ta »minimalni priročnik« res množično razširil med ljudi, morda kot nekakšna »vstopnica« obiskovalcem galerije. Dobro bi bilo (če seveda že ni storjeno), prevesti brošurico v nekaj svetovnih jezikov in jih nuditi domačinom in tujcem preko turističnih agencij ali hotelov.

Moščanska kronika 2. Ljubljana 1958. Izdaja Občinski odbor SZDL Ljubljana-Moste.

Počasi se kažejo obrisi te občinske kronike: del besedila je posvečen aktualnim občinskim vprašanjem, del narodnoosvobodilni borbi in del zemljepisnim in zgodovinskim člankom. Od teh

bi bilo omeniti Vl. Lebanov Razvoj Most, potem še kratek historiat Tovarne kleja.

Janko Orožen, Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola, I. Od početka do 1918. Trbovlje 1958. Izdal in založil Občinski ljudski odbor v Trbovljah. Natisnila Celjska tiskarna v Celju. — Strani 725.

Orožnova zgodovina večjega dela Zasavja spada v vrsto najobsežnejših monografij, kar jih pozna naša historiografija. Nekatera njena poglavja imajo znatno več kot samo krajevni značaj in prav to ji daje še posebno vrednost.

Naj kar takoj omenim zgodovino premogovništva na str. 299 do 445, še posebej pa razvoj Trboveljske premogokopne družbe (str. 328 sl.). Dobra so tudi poglavja o delavskih stankah (str. 503 sl.) in o nekaterih hrastniških tovarnah (str. 516 sl., str. 531 sl.). Zaradi teh poglavij bomo knjigo še večkrat vzeli v roke, jo čitali in citirali.

Poznavalca zgodovine premogovništva motijo nekatere pomanjkljivosti in spodrsaljaji. Napake bi mogel avtor odpraviti, če bi seveda uporabljal še druge vire, ki se nanašajo na premogovništvo. Ker je znatna množica le-teh v tujini, mu to ni bilo mogoče. Naj mimogrede povem, da prvo poročilo o premogu na bivšem Spodnjem Štajerskem ni iz leta 1767 (str. 302), temveč iz leta 1766, in da premoga ni odkril Peter Zajc, pač pa pater Steiz. Drugo poročilo ni iz leta 1791 in se ne nanaša na Zabukovje pri Frankolovem, pač pa je prav tako iz leta 1766 in se nanaša na kraje blizu Konjic; premog je našel abbé Poda. Leta 1767 so našli premog že pri Rušah, pri Mariboru, blizu Konjic, leta 1776 pri Celju — itd., itd. Slabo je obdelan tudi začetek zagorskega premogovnika (str. 341); Karel Pinhak (in ne Pinhakl!) ni bil seveda nikoli ljubljanski kanonik, pač pa njegov brat Jožef.

Vendar bi z navajanjem šibkih mest, ki jih je še več, me prišel nikamor. Ponovno naj poudarim, da vidim glavno vrednost knjige v podajanju razvoja Trboveljske premogokopne družbe in v gradivu na začetku in koncu knjige, kjer pisec obravnava razvoj naselij in zaselkov. S primernimi prijemi bi mogel izluščiti kaj več o

vplivu rudarstva na okolico. Ker Orožen ni zmogel statistično zajeti in obdelati to gradivo, bo moral pač nekdo drugi izluščiti jedro iz vsega tega.

V ostalem: mnogo objavljenih slik ima naravnost dokumentarno vrednost (na primer str. 373, 377, 401, 404, 507, 523, 528), medtem ko mi zopet druge ne povedo skoraj nič (na primer str. 72, 74, 79, 89, 160, itd.). Če bi avtor kombiniral opis naselij in njihov razvoj z dobrimi skicami, kamor bi vnašal »novogradnje«, bi bila vrednost citiranih slik znatno večja. Neobhoden bi bil tudi seznam krajev in oseb.

Velik del knjige je posvečen razvoju posameznih tovarn, obrtnikov, šolstva, prosvete in cerkvenih zadev. Vse to je obdelano zelo vestno in temeljito.

Povzetek: monografija ne bo šla mimo nas neopažena, dasi je bila za enega samega pisca menda preveliko breme.

Janko Orožen, Posestna in gradbena zgodovina Celja, Celje 1957 (separat iz Biltena štev. 10-12/1957). strani 64.

Nekaj podobnega, kot sta na primer sestavila Vl. Fabjančič za Ljubljano in prof. dr. J. Polec za Kamnik, je lansko leto sestavil znani krajevni zgodovinar J. Orožen za Celje: topografijo notranjih delov mesta s historignega vidika, le da je Orožen širši; dodal je nekaj geologije, zgodovinski razvoj mestne občine, splošni pregled in večje število ilustracij.

Menda ni treba še posebej poudarjati, da so take monografije tehtna dopolnila za zgodovino vsakega mesta in samo želeli je, da bi Janko Orožen čim prej spisal izčrpno zgodovino Celja, kot je to napovedal v opombi navedenega separata.

J. S.

Videm-Krško nekdanj in danes. Uredil in opremil uredniški odbor. Tisk tiskarne »Ljudske pravice« v Ljubljani 1957.

Obrađnavano publikacijo je izdal uredniški odbor ob drugem prazniku občine Videm-Krško, obljublja pa tudi nadaljevanje. Knjiga je zbornik razprav, posvečenih tematiki tega področja. Prvi del obsega sestavek Stanka Škalerja o Krškem v srednjem veku, ki pa obsega tudi pregled arheoloških najdb v okolici in prikazuje tako kontinuiteto naselitve v tem prostoru. Na podlagi literature je podan pregled političnega razvoja skozi srednji vek in obširneje obdelana ustava in uprava mesta v tej dobi. Škoda, da sestavek nima citiranih virov, kar bi njegovo vrednost še povečalo. Med doslej neznanimi viri za zgodovino Krškega, bi vsekakor bilo v tej zvezi treba obdelati še obširni mestni red, katerega rokopis je sicer iz začetka 16. stoletja, a segajo njegove korenine še v srednji vek in ki ga je Krško dobilo po Celju, in obsega veliko členov, prevzetih iz ptujskega mestnega statuta iz leta 1513. — V drugem delu podaja neznani avtor pregled političnih dogodkov od dobe med obema vojnama, nato obširno opisuje nemško okupacijo, ki je prinesla gorje izseljevanja v te kraje, in osvetli začetke in razvoj partizanskega gibanja, vse opremljeno z dobro slikovno dokumentacijo. V tretjem delu je dr. Stane Mikuž opisal delo umetnikov krškega sveta: slikarjev Janeza Wolfa, Frana Klemenčiča, F. S. Stiplovška, medaljerja Vlad. Stovička ter mlajše generacije Zorana Didka in Jožeta Ciuha. Ta del obsega še pregled kulturno-prosvetne dejavnosti, sestavek ob 80-letnici nižje gimnazije v Krškem, poročilo o delu leskovskih pionirjev, dalje o Ljudski tehniki, telesni vzgoji in športu, gasilstvu, strelstvu in lovstvu. Četrty del knjige pa je posvečen gospodarskemu in družbeno-političnemu razvoju v občini Videm-Krško v letih po osvoboditvi. Tu je treba omeniti dobre preglede razvoja večjih tovarn v tej občini kot n. pr. tovarne celuloze in papirja, tovarne čokolade in likerjev ter sestavek o kmetijstvu. — Na kratko torej: Zbornik je prvič dobro uspel in upati je, da bo nadaljevanje še na večji višini.

B. O.



Nova serija petih pomembnih knjig zbirke

KULTURA IN ZGODOVINA 1958

Josif Kulišer:

SPLOŠNA GOSPODARSKA ZGODOVINA SREDNJEGA
IN NOVEGA VEKA, I. KNJIGA

Josif Kulišer:

SPLOŠNA GOSPODARSKA ZGODOVINA SREDNJEGA
IN NOVEGA VEKA, II. KNJIGA

Charles A. in Mary R. Beard:

ZGODOVINA ZDRUŽENIH DRŽAV AMERIKE

Herbert Wendt:

ISKAL SEM ADAMA

Paul Hazard:

KRIZA EVROPSKE ZAVESTI V LETIH 1680—1715

Naročilni pogoji v subskripciji!

Naročniki, ki bodo naročili celotno II. serijo zbirke KULTURA in ZGODOVINA, torej vseh pet knjig, imajo zelo velike ugodnosti. Naročnina za celotno zbirko (II. serijo) je v prednaročilu samo 5800 dinarjev. Poleg tega imajo prednaročniki, ki prijavijo svoje naročilo v subskripcijskem roku, torej do konča letošnjega maja, možnost, da to naročnino lahko poravnajo v zaporednih mesečnih obrokih po 500 dinarjev, samo zadnji XII. obrok znaša 300 dinarjev. Plačevanje obrokov prične vedno z mesecem naročila.

Podobne ugodnosti imajo tudi tisti prednaročniki, ki bi se odločili naročiti samo nekatere od knjig te zbirke. Vendar morajo v vsakem primeru naročiti vsaj tri knjige. Prednaročniška cena za posamezne knjige je v tem primeru naslednja:

Josif Kulišer, Splošna zgod. srednjega in novega veka I.	1.100 din
Josif Kulišer, Splošna zgod. srednjega in novega veka II.	1.400 din
Charles in Mary Beard, Zgodovina ZDA	1.100 din
Herbert Wendt, Iskal sem Adama. Vezana v platno	1.100 din
Paul Hazard, Kriza evropske zavesti v letih 1680—1715	1.100 din



Državna založba Slovenije
LJUBLJANA

**Mestna
hranilnica
ljubljska**

